

”Sydämessä voi tuntua ikävä, kun on yksinäistä.”

Lapsen ikävä perhehoidossa

Jyväskylän yliopisto

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Kevät 2017

Laura Linnamaa

TIIVISTELMÄ

”Sydämessä voi tuntua ikävä, kun on yksinäistä.” Lapsen ikävä perhehoidossa

Tekijä: Laura Linnamaa
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Marjo Kuronen
Kevät 2017
Sivumäärä: 95 sivua + 2 liitettä

Tämän pro gradu –tutkielman tarkoituksena on selvittää perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia ikävästä ja sen helpottamisesta. Tutkimus pyrkii korostamaan lapsen tiedon merkityksellisyyttä ja antaakin puheenvuoron lapsille itselleen.

Tutkimuksen aineisto on kerätty lastensuojelun erityisosaamiskeskus Pesäpuu ry:n Salapoliisitoiminnan yhteydessä. Salapoliisitoiminnan tarkoitus on pyrkiä vahvistamaan lastensuojelun asiakkaina olevien esi- ja alakouluikäisten lasten osallisuutta ottamalla heidät mukaan lastensuojelun kehittämistyöhön. Tutkimusaineisto muodostuu kahden Salapoliisipäivän aikana havainnoimalla kerätystä materiaalista. Tutkimuksen analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysia.

Tutkielman tuloksista voidaan päätellä, että perhehoidossa elävän lapsen ikävä ja keinot sen helpottamiseksi ovat varsin moniulotteisia. Tutkimus osoittaa, että perhehoidossa elävät lapset ikävöivät paitsi biologista perhettään myös entistä kotiaan ja siellä olevia asioita sekä entistä kasvuympäristöään. Ikävä on epämiellyttävä tunne, johon liittyy keskeisesti suru. Ikävää helpottaa sekä ajatusten suuntaaminen ikävästä pois että menneen pitäminen arjessa läsnä. Lapset tarvitsevat ikävän helpottamiseen aikuisen konkreettista apua ja kaipaavat aikuiselta sekä huolenpitämistä että emotionaalista tukea.

Avainsanat: Perhehoitoon sijoitettu lapsi, ikävä

ABSTRACT

”Longing can be felt in heart when lonely.” A child's longing in family care

Author: Laura Linnamaa
Faculty of Humanities and Social Sciences
Degree Programme in Social Work
University of Jyväskylä
Instructor: Marjo Kuronen
Spring 2017
Number of pages: 95 + 2 appendices

The purpose of this master's thesis is to clarify experiences of foster children placed in family care and their feeling of longing and how to relieve it. The research seeks to emphasize the meaning of a child's knowledge and to give the say to the children themselves.

The material of the study was gathered during an detective activity event organized by special expertise centre for child protection Pesäpuu ry. The purpose of the detective activity is to aim at strengthening child protection customers pre school and elementary school children's implication, by involving them in child protection development work. The research material consists of observations gathered during two detective days. The research material was analysed using the method of analysis of the content.

The conclusion of the research results is that a foster child's longing and means of relieving it are quite multidimensional. The research shows that foster children yearn not only for their biological family but also their former home and the home belongings as well as the environment where they grew up. Longing is an unpleasant feeling, which centrally includes grief. Longing is relieved by directing thoughts away from the longing and to maintain the past in everyday life. Children need caring and emotional support from adults.

Keywords: Foster child, longing

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. TUNTEIDEN NÄKÖKULMA LAPSEN SIJOITUKSEEN.....	4
2.1 PERHEHOIDOSSA ELÄVÄN LAPSEN MONINAISET TUNNESUHTEET	5
2.2 KIINTYMYSSUHDETEORIA JA SEN HYÖTY SIAISHUOLLOLLE	9
2.3 SIJOITUS EROKOKEMUKSENA	13
2.4 MENETYS JA SURU.....	15
3. SIJOITETTU LAPSI KOKEMUSMAAILMANSÄ ASIAANTUNTIJANA	20
3.1 OSALLISUUS TIEDON MAHDOLLISTAJANA	20
3.2 LAPSEN TIETO	22
3.3 LAPSILÄHTÖINEN TUTKIMUS	25
4. TUTKIMUSTEHTÄVÄ	28
5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	31
5.1 HAVAINNOINTI AINEISTONKERUUN MENETELMÄNÄ	32
5.2 AINEISTO.....	33
5.3 ANALYYSI	37
5.4 TUTKIMUSETIIKKA	39
6. ”IKÄVÄ TUNTUU IKÄVÄLTÄ” - LASTEN AJATUKSIA IKÄVÄSTÄ.....	42
6.1 IKÄVÄ BIOLOGISIA VANHEMPIA	42
6.2 KOTI-IKÄVÄ	46
6.3 IKÄVÄ KASVUYMPÄRISTÖÄ	50
6.4 IKÄVÄ TUNTEENA JA TUNTEMUKSENA	52
7. ”TUTTU TUOKSU, TURVA JA PEHMEÄ SÄNKY” - LASTEN AJATUKSIA IKÄVÄN HELPOTTAMISESTA.....	60
7.1 AJATUSTEN SUUNTAAMINEN IKÄVÄSTÄ POIS	60
7.2 MENNEEN LÄSNÄOLO JA MUISTOJEN MERKITYS.....	66
7.3 PERUSTARPEIDEN TYYDYTTÄMINEN	74
7.4 AIKUISEN TUKI	78
8. JOHTOPÄÄTÖKSET	82
LÄHTEET	87

LIITTEET

LIITE 1. Lapsen suostumus Salapoliisipäivän aikana tallennettujen tietojen hyödyntämiseen tutkimuskäytössä

LIITE 2. Infokirje ja suostumuslupapyyntö lapsen sijaisvanhemmalle/huoltajalle

1. JOHDANTO

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on Suomessa lisääntynyt runsaasti viimeisen 20 vuoden aikana. Vuonna 2015 heitä oli tarkalleen 17 664, joista yli puolet oli sijoitettuna sijaisperheisiin. (Lastensuojelun käsikirja 2017.) Sijoitus on lapselle aina suuri elämänmuutos, joten hän tarvitsee siihen aikuisten apua ja tukea. Lapsen perhesuhteet, asuinpaikka ja mahdollisesti myös arjen kasvuympäristö muuttuvat. Uusien kiintymyssuhteiden luominen ja sopeutuminen uuteen elämään, kotiin ja siellä oleviin ihmisiin vie aikaa ja vaatii kärsivällisyyttä. Sijaisvanhempiin kiintyminen ei tapahdu hetkessä (Tuovila 2008, 32), eikä välttämättä ollenkaan. Lapsi saattaa myös kokea turvattomuutta, hämmennystä ja epävarmuutta vieraassa ympäristössä.

Huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen merkitsee lapselle menetystä ja surua. Menetykseen ja suruun liittyy usein ikävä. Uusi koti ei tarkoita, että lapselle tärkeät ihmiset, paikat ja asiat katoaisivat hänen mielestään. On todennäköistä, että lapsi tuntee kaipuuta ja ikävää. Kun lapsi ikävöi biologisia vanhempiaan ja muita läheisiään, kertoo se lapsen tunnesuhteista heitä kohtaan (Hämäläinen 2012, 130). Lapsen kanssa on tärkeä käydä läpi sijoitukseen liittyviä käytännön asioita, mutta yhtä tärkeää on keskustella myös tilanteen herättämistä tunteista. Kun lapselle annetaan mahdollisuus kertoa omista näkemyksistään ja tunteistaan, osoitetaan hänelle samalla, että hän on tärkeä ja hänestä välitetään (Känkänen 2009, 235). Ikävään liittyviä kokemuksia ei saisi sivuuttaa, vaan lasta tulisi tukea ikävän tunteiden kanssa.

Lastensuojelun asiakkuuksien ja kodin ulkopuolelle sijoitettuinä olevien lasten määrän ollessa kasvussa on lastensuojelun kehittäminen merkityksellistä ja sen tutkiminen ajankohtaista. Koska lastensuojelun tehtävä on lasten hyvinvoinnin sekä oikeuksien edistäminen ja turvaaminen, on aiheellista selvittää lasten omia kokemuksia ja tunteita. Lapsilla on paljon sellaista tietoa, jota on mahdollista hyödyntää. Selvittämällä lasten kokemuksia vahvistetaan samalla heidän osallisuuttaan, jonka myötä lapsi kokee, että hänestä ollaan kiinnostuneita ja hänen näkemyksiään arvostetaan. Osallisuuden vahvistamiseen liittyy, että lapsi nähdään hänen omista lähtökohdistaan käsin (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 124). Lapsi on omien kokemustensa ja tunteidensa paras

asiantuntija. Sijoitettujen lasten kokemuksia on Suomessa tutkittu jonkin verran, mutta tutkimusta löytyy vain vähän sellaisista lapsista, jotka ovat tutkimushetkellä sijoitettuina. Sitäkin vähemmän tutkimusta löytyy alakouluikäisistä tai vielä nuoremmista lapsista. Sijoitettuina olevien lasten kokemuksia on selvitetty lähinnä retrospektiivisesti nuorilta tai nuorilta aikuisilta. Lasten näkökulmasta lähtevää tutkimusta pitäisikin saada lisää (mm. Hämäläinen 2012, 193).

Lapsen fyysisten kasvuolojen turvaamisen ohella on tärkeää alusta alkaen pyrkiä parantamaan lapsen psyykkistä toimintakykyä ja hyvinvointia. Lapsen psyykkiseen hyvinvointiin perehtyminen saattaa jäädä vähemmälle huomiolle, sillä asiakasmäärien lisääntyminen vaikuttaa väistämättä työntekijöiden työmäärään, resursseihin ja ajankäyttöön. Työntekijöiden ollessa entistä kiireisempiä kasvaa samalla riski, että asiakkaana olevan lapsen oma ääni jää kuulematta. Lapsi saattaa jäädä sivustaseuraajaksi, kun hänen elämästään käydään keskustelua. Tämän vuoksi lasten kokemusten selvittäminen myös tutkimuksen avulla on entistäkin tärkeämpää.

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tuoda tietoa kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ikävään liittyvistä kokemuksista ja tarpeista. Ikävä saattaa näyttäytyä vaiettuna teemana, eikä sen äärelle ehditä tai osata pysähtyä. Lapsen kanssa jutellessa saatetaan helposti pystytellä niin sanotusti pintatasolla (Tuovila 2008, 56). Lapsen voi olla vaikea oma-aloitteisesti kertoa ikävästään. Lapsen olisi helpompi ilmaista sekä pelkojaan että toiveitaan, jos hänelle annetaan siihen lapsilähtöinen mahdollisuus (Hurtig 2006, 183). Tutkimus pyrkii lisäämään ennen kaikkea lastensuojelun ammattilaisten, mutta myös sijaisvanhempien sekä syntymävanhempien tietoisuutta ja ymmärrystä sijoitettuina olevien lasten kokemasta ikävästä ja näin ollen rohkaisemaan heitä kysymään lapselta hänen ikävästään.

Tutkielmani aihe sai alkunsa lastensuojelun erityisosaamiskeskus Pesäpuu ry:ssä, jossa suoritin opintoihini liittyvän syventävän harjoittelun keväällä 2016. Pesäpuu organisoii Salapoliisitoimintaa, jossa esi- ja alakouluikäiset lapset pääsevät mukaan lastensuojelun kehittämistyöhön miettimällä yhdessä aikuisten kanssa esimerkiksi sijaishuollon arkeen, asiakasosallisuuteen ja turvalliseen elämään liittyviä asioita. Salapoliiseina toimivien lasten kokemusasiantuntijuutta hyödynnetään kehitettäessä työkäytäntöjä sekä tuotettaessa

materiaalia lasten kanssa työskentelyyn. Salapoliisitoiminta pyrkii vahvistamaan lastensuojelun asiakkaina olevien lasten osallisuutta ja ymmärtämään lasten näkemyksiä. Oleellista on, että lasten tuottama tieto otetaan vakavasti, ja sen pohjalta ammattilaiset pyrkivät kehittämään työtään lapsiystävällisemmäksi. (Pesäpuu ry, 2016.) Tutkielmalleni nähtiin konkreettinen tarve myös Pesäpuussa.

Tutkimusraporttini lähtee liikkeelle käsittelemällä perhehoidossa elävän lapsen moninaisia tunnesuhteita, kiintymyssuhdetta sekä sijoituksesta aiheutuvaa surua ja menetystä. Kolmannessa luvussa lähestyn lasten tuottaman tiedon merkityksellisyyttä: miksi ja miten kysyä lapsilta. Neljännessä luvussa valaisen ja perustelen tarkemmin tutkimuksen tavoitetta ja esittelen tutkimuskysymykset. Viidennessä luvussa kerron tutkimuksen toteutuksesta ja metodologisista ratkaisuista. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimustulokset ja lopuksi käyn niistä pohdintaa seitsemännessä luvussa.

2. TUNTEIDEN NÄKÖKULMA LAPSEN SIJOITUKSEEN

Lapsen sijaishuolto pyrkii turvaamaan huostaan otetun lapsen kehitystä ja hyvinvointia järjestämällä lapsen hoidon ja kasvatuksen kodin ulkopuolella. Sijaishuolto järjestetään pääsääntöisesti joko perhehoitona tai laitoshoidon ollessa ensisijainen vaihtoehto. Perhehoidossa lapsi saa parhaimmillaan turvallisen kasvuympäristön ja kodin, jossa on huolehtivia, lapsen tarpeisiin vastaavia ja rakastavia aikuisia. Perhesijoitus on suurimmalle osalle nähty parempina vaihtoehto muun muassa siksi, että sijaisvanhemmat voivat tarjota lapselle mahdollisuuden tuntea itsensä toivotuksi perheenjäseneksi. Perhehoidossa lapsen huolenpito järjestetään sijaisvanhemmiksi ryhtyneiden kotona, jolloin lapsella on mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin. Sekä kodinomaisuutta että suhdemaailmaa pidetään olennaisena osana hyvää lapsuutta. (Lastensuojelun käsikirja 2016; Pösö 2015, 17; Valkonen 1996, 7.)

Sijaisperheeseen muutto on lapselle valtava muutos ja tunnetasolla suuri prosessi. Pientäkään lasta ei voi vain siirtää kodista kotiin ajattelematta, ettei tämä vaikuttaisi häneen. Kun lapsi sopeutuu uudenlaiseen elämään ja siihen kuuluviin ihmisiin ja paikkoihin, mennyt on edelleen läsnä hänen ajatuksissaan. Muistot menneestä ovat pysyvä ja merkittävä osa lapsen identiteettiä. Lapsen suhde hänen elämäänsä tullessiin uusiin ihmisiin ei myöskään synny hetkessä tai viranomaisten päätöksellä. Uusi, poikkeuksellinen elämäntilanne vaatii totuttelua. Sosiaalityön tutkija Aino Ritala-Koskisen mukaan olisi ihanteellista, jos lapsella säilyisi sijaishuollon aikana yhteys biologiseen perheeseen sekä muihin lapselle läheisiin ihmisiin. Tämä on tärkeää erityisesti sen takia, että tieto omasta biologisesta taustasta tukee lapsen henkistä tasapainoa ja aikuiseksi kasvamista. (Ritala-Koskinen 2001, 57.)

Perhehoitoon sijoitetun lapsen elämässä on tapahtunut isoja muutoksia, jotka heijastuvat lapsen tunne-elämään. Varsinkin sijoituksen alussa lapsi voi kokea olevansa hukassa omien tunteidensa kanssa. Asiat voivat painaa lapsen mieltä ja epätietoisuus tilanteesta hämmentää. Lapsi saattaa kokea olevansa kovin yksin surun, pelon tai hämmennyksen tunteidensa kanssa.

2.1 Perhehoidossa elävän lapsen moninaiset tunnesuhteet

Käsitys perheestä on yksilöllinen, ja se saattaa vaihdella ajan ja elämäntilanteen mukaan. Sekä elämään aiemmin kuuluneet että tällä hetkellä kuuluvat ihmiset vaikuttavat yksilön tämän hetkiseen perhekäsitykseen. Käsitys perheestä voi vaihdella etenkin lapsilla, joiden perhesuhteissa tapahtuu merkittäviä muutoksia. Ritala-Koskinen on tutkinut uusperheessä eläviä lapsia tästä näkökulmasta. Myöskään perhehoidossa elävän lapsen perhesuhteiden kokemus perheestä ei ole yksiselitteinen. Perhehoidossa elävän lapsen käsitys perheestään on kiinnostava, sillä lapsen elämään kuuluu sekä biologinen perhe että sijaisperhe. Lapsi joutuu pohtimaan kenen lapsi on ja mihin kuuluu. Perhekäsitykseen kietoutuu niin ihmisen elämäntilanne ja historia kuin nykyhetkikin. (Ritala-Koskinen 2001, 9,44; Sinkkonen 2015, 251.) Lapsen käsitys perheestä näyttäytyy laajempaan ja monisäikeisempänä varsinkin silloin, kun lapsi pitää säännöllisesti yhteyttä biologiseen perheeseensä. Käsitys perheestä voi tällöin olla epämääräinen ja hämmentävä (Samuels 2009, 1229).

Lapsen suhde perheeseensä ja siihen kuuluviin ihmisiin on aina hyvin henkilökohtainen. Lapsen ja hänen perheensä välistä suhdetta voidaan kuvailla niin biologisten, juridisten, sosiaalisten kuin psykologisten siteiden kautta. Sosiaalinen suhde merkitsee lapsen konkreettista huolenpitoa ja psykologinen suhde lapsen tunneperäistä kokemusta siitä, kuka on hänen vanhempansa. Sosiaalinen ja psykologinen suhde ovat olennaisia perhehoidossa elävän lapsen tunnesuhteenäkökulman kannalta. Lapselle muodostuu uusia sosiaalisia ja psykologisia suhteita, jo aiempien biologisten suhteiden rinnalle. (Ritala-Koskinen 2001, 58–59.) Lapsi saattaa sijoituksen alussa kokea suhteensa sijaisperheeseen lähinnä sosiaalisiksi. Sijaisperhe huolehtii lapsesta ja hänen tarpeistaan. Ajan kuluessa ja sijoituksen jatkuessa suhde kuitenkin voi muuttua myös psykologiseksi. Lapsi alkaa pitää sijaisvanhempia psykologisina vanhempinaan ja sijaiskotia kotinaan. Sijaisvanhemmat ovat lapselle enemmän kuin pelkkiä huolenpitäjiä. Turvallisuus ja luottamus ovat tällöin merkittäviä. Psykologisen suhteen luominen edellyttää mm. turvallisuudentunnetta, luottamusta ja pysyvyyttä. Sijaishuollossa onkin enenevässä määrin pyritty panostamaan hänestä huolehtivien aikuisten pysyvyyteen lapsen elämässä. (Mitchell 2016; Pösö 2015, 16).

Ruotsalaiset tutkijat Kerstin Vinterhed, Bengt Börjesson, Anita Cederström, Erik Fredin, Marie Hessle ja Sven Hessle ovat teoretisoineet sijaislapsen sopeutumista sijaisperheeseensä. Lapsen, joka vaikuttaa ulospäin reippaalta, iloiselta ja tyytyväiseltä todetaan helposti olevan ”sopeutunut” uuteen perheeseensä. Päinvastaisesti lapsella, joka näyttää surunsa on vaikeuksia sopeutua. Sijaisperheessä asuvan lapsen sopeutuminen voidaan jakaa kahteen ulottuvuuteen: pintasopeutumiseen (ytanpassning) ja syväsopeutumiseen (djupanpassning). ”Pintatasolla” lapsi voi liittää itsensä uuteen ympäristöön pinnallisesti, mutta tuntee silti tilanteesta suurta toivottomuutta ja pohjatonta surua. Pintasopeutuminen toimii eräänlaisena selviytymisstrategiana, jolla lapsi pyrkii tilapäisesti ratkaisemaan ristiriidan sijaisperheeseen sopeutumisen ja biologiseen perheeseen kuulumisen välillä. Syväsopeutuminen puolestaan tarkoittaa todellista sopeutumista. Tällöin lapsen sisäinen tunne ei ole ristiriidassa sen kanssa, miltä hän näyttää ulospäin. Pintasopeutuminen on oleellista tunnistaa, sillä reippaaltakin näyttävän lapsen sisimmässä voi olla suuri suru. Lapset ovat erilaisia. Toisille tunteiden näyttäminen on helpompaa, kun taas toiset pitävät ne sisällään ja rakentavat ympärilleen jonkinlaisen suojanaamion. (Vinterhed ym. 1981, 115–116.)

Jako syvä- ja pintasopeutumiseen kytkeytyy käsitykseen psykologisesta vanhemmuudesta. Leena Valkonen (1996) esittelee kahden eri koulukunnan näkemyksen siitä, kuka on lapsen psykologinen vanhempi. Toinen koulukunta painottaa tarvenäkökulmaa, jolloin siteen vahvuus on riippuvainen siitä, miten lasta hoidetaan ja miten hänen fyysiset tarpeet täytetään. Psykologinen vanhempi on siis se, joka jakaa arjen lapsen kanssa ja on sitoutunut huolehtimaan lapsesta. Biologisella siteellä ei ole tässä merkitystä. Toinen koulukunta puolestaan painottaa suhdenäkökulmaa. Siinä psykologisella vanhemmalla on ratkaiseva merkitys lapsen identiteettikehityksen kannalta. Usein lapsi on identifioitunut biologiseen vanhempaansa, mikä tarkoittaa että, hän on myös lapsen psykologinen vanhempi ja osa lapsen identiteettikäsitystä. Psykologinen vanhempi tulee aina olemaan enemmän tai vähemmän osa lapsen identiteettiä, joten häntä ei voida tässä mielessä ”vaihtaa”. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lapsella voisi olla myös muita merkittäviä samaistumiskohteita. Suhdenäkökulma kritisoikin tarvenäkökulmaa painottavaa koulukuntaa yksipuoliseksi ja pinnalliseksi ”tarveteoriaksi”. Näin ollen se sivuuttaa lapsen tunnesuhteet niihin ihmisiin, joihin hän on luonut ensimmäiset tunnesiteensä, eikä huomioi sitä ahdinkoa, mikä näistä ihmisistä eroon joutuminen lapsessa

aiheuttaa. Tutkimuksessaan Kuka on minun vanhempani Valkonen jatkaa tätä kahden eri koulukunnan välistä keskustelua selittämällä perhehoitonoorten vanhempisuhteita. Valkonen toteaa, että kahta erilaista näkemystä ei voida yhdistää yksiselitteiseksi määritelmäksi. (Valkonen 1996, 6–9 ja 15; Vinterhed ym. 1981, 122–123.)

Perhehoitoon sijoitetut lapset joutuvat jäsentämään ja puntaroimaan perhesuhteitaan erilalla kuin lapset, joilla on elämänsä aikana yksi ja sama koti sekä perhe. Perhehoitoon sijoitettuja lapsia paljon tutkineen Monique Mitchellin (2016) mukaan lapsi joutuu kohtaamaan perhekäsitystään koskevan haastavan prosessin, jossa he arvioivat ja käyvät läpi sisäistä uskomusta perheestään. Tähän prosessiin saattaa liittyä sellaisia kysymyksiä, joita ikätovereiden ei tarvitse miettiä: Mikä on vanhemman tarkoitus? Onko minun vanhempani se, joka asuu kanssani? Voiko minulla olla monta vanhempaa? Suuttuvatko biologiset vanhempani, jos pidän sijaisvanhempia vanhempinani? Mitä muut ajattelevat tilanteestani? Tällainen tarkoituksen antamisen prosessi (meaning making) voi olla lapselle stressaavaa varsinkin, jos sijaishuollon tarkoitus tai kesto on hänelle epäselvä. Epätietoisuus hankaloittaa lapsen tavoitteiden tekoa ja käsityksen prosessointia siitä, ketä pitää vanhempanaan. (Mitchell 2016.)

Sijaisperheessä elävälle lapselle perhe on enemmän kuin ydinperhe. Sijaisperheessä elävällä lapsella on kahdet vanhemmat, joiden myötä hänellä on myös vähintään kaksi perhettä ja useampi suku, joten hänellä on elämässään paljon läheisiä ihmisiä ja tätä kautta monia tunnesuhteita. Sijoitettujen lasten tunne-elämä ja etenkin tunnesuhdekehitys vaatiikin erityistä huomiota. Tunnesuhdekehitys käsittää sen, miten lapsen tunnesuhteet toisiin ihmisiin syntyvät. Lapsen ensimmäiset tunnesuhteet kohdistuvat yleensä biologisiin vanhempiin, niiden ollessa erityisen merkityksellisiä, sillä näiden suhteiden pohjalta lapselle kehittyy mm. käsitys itsestään ja muista ihmisistä. Olemalla vuorovaikutuksessa, lapsi omaksuu tietyt tavat toimia ja muun muassa sen, voiko muihin ihmisiin luottaa. Lapsuuden tunnesuhteet vaikuttavat yksilön myöhempään kykyyn luoda ja pitää yllä läheisiä suhteita. Sijoitus kuitenkin katkaisee ainakin osittain nämä biologisiin vanhempiin kohdistuvat suhteet, ja samaan aikaan lapsen elämään tulee sijaisperheen myötä uusia ihmisiä, joihin lapsella kehittyy uudenlaiset tunnesuhteet. Tilanne ei ole helppo, sillä lapsi on erityisen haavoittuvainen sen jälkeen kun hän on juuri menettänyt rakkaan ihmisen, mutta ennen kuin on solminut suhteen uuteen läheiseen ihmiseen. (Andersson 1989, 17–

25.) Sijoitetun lapsen tunnesuhteet ovat näin ollen moninaisempia kuin sellaisella lapsella, joka elää koko lapsuutensa ja nuoruutensa samassa perheessä. Lapsi tulisi nähdä suhteidensa kautta. Lapsi saa tuntea läheisiksi juuri ne ketkä hänelle ovat läheisiä ja tärkeitä.

Kati Hämäläinen (2012) käsittelee väitöstutkimuksessaan perhehoitoon sijoitetun lapsen kodille antamia merkityksiä ja perhesuhteiden moninaisuutta kuvaamalla ihmisen sidoksellisuutta, verisiteiden merkityksellisyyttä sekä perhesuhteiden neuvoteltavuutta. Hämäläisen tutkimuksessa sidoksellisuus merkitsee sitä, että perhehoitoon sijoitetun lapsen ympärille on muodostunut monenlaisia verkostoja ja suhteita. Hämäläinen näkee perhesuhteiden neuvoteltavuuden liittyvän olennaisesti ajatukseen ihmisen sidoksellisuudesta ja verisiteiden merkityksestä, sillä neuvoteltavuus liittyy siihen, kuinka perhesuhteet nähdään ja minkälaisia merkityksiä niille annetaan. Perhesuhteiden moninaisuus ja neuvoteltavuus korostuu, koska lapsi asuu uudessa perheessä, mutta on yhteydessä edelleen entiseen perheeseensä. Perhehoitoon sijoitettu lapsi joutuu määrittelemään verisiteisiin eli biologiseen sukulaisuuteen ja perhejuuriin perustuvat suhteet uudelleen ja asettamaan ne uudella tavalla ihmissuhdeverkostoonsa. (Hämäläinen 2012, 36–49.)

Sijoitetun lapsen perhesuhteista on ollut kiinnostunut myös ruotsalainen Gunvor Andersson, jonka ajatukset pohjautuvat kiintymyssuhdeteoriaan ja objektisuhdeajatteluun eli tunnesideajatteluun. Hän on tutkinut muun muassa sijoitettujen lasten perhekuuluvuutta. Andersson painottaa sen olevan keskeisessä roolissa lasten hyvinvoinnin ja identiteetin kannalta. Lisäksi Andersson on todennut ensimmäisten biologiseen siteeseen perustuvien tunnesuhteiden olevan lapselle usein tärkeitä, vaikka hän ei voikaan enää asua näiden ihmisten luona. Olennaista olisi löytää sopiva tasapaino turvallisen ja rakastavan sijaisperhe-elämän sekä syntymäperheeseen pidettävän kontaktin välillä. Lapsi tarvitsee sekä turvallisen ja rakastavan arjen, mutta mahdollisuuksien mukaan hänelle olisi hyväksi säilyttää kontaktit tärkeisiin ihmisiin syntymäperheestä. (Andersson 1998, 5–7.)

Sijaishuolto koskettaa monen ihmisen elämää, ja toisinaan ei ole helppo löytää ratkaisuja, jotka tyydyttävät kaikkia osapuolia. Aikuisten olisi oltava kärsivällisiä ja osattava ajatella lapsen parasta kaikissa häntä koskevissa valinnoissa ja päätöksissä. Toisinaan tarvitaankin

jatkuvaa tasapainoilua, kun lapsella on monta kotia ja perhettä. Ei liene tarpeellista päästä yksimielisyyteen siitä, onko lapselle yksi suhde kaikkein tärkein ja muut vähemmän tärkeitä vai voiko useampi henkilö olla samaan aikaan yhtä tärkeä. Lapsen hyvinvoinnin ja suotuisan kehityksen kannalta tärkeintä on, että hänen elämässään on läheisiä, turvallisia ja pysyviä ihmissuhteita, joiden hoivaan ja huolenpitoon lapsi voi turvautua.

2.2 Kiintymyssuhdeteoria ja sen hyöty sijaishuollolle

Yksi tapa jäsentää lapsen ja vanhemman välistä suhdetta ja siinä tapahtuvia muutoksia on sen tarkastelu kiintymyssuhteena. Kiintymyssuhdeteoria (attachment theory) on brittiläisen psykoanalyytikko John Bowlbyn ajatuksiin ja tutkimuksiin pohjautuva teoria 1960- ja 1970-luvulta. Hän käsittelee kiintymyssuhdetheoriaa trilogiassaan *Attachment and loss*, jonka teemoja ovat kiintymys, ero ja menetys. Teoria perustuu ajatukseen, jonka mukaan lapsella on synnynnäinen ja vaistonvarainen taipumus kiintyä voimakkaasti häntä ensisijaisesti hoitavaan henkilöön, joka yleensä on lapsen biologinen äiti. Ihmislapsella on luonnostaan sekä fyysisiä tarpeita, kuten nälkä ja lämpö sekä hoivaan ja rakkauteen liittyviä tarpeita, jotka hänen täytyy tyydyttää turvatakseen eloonjäämisensä. Lapsen ensisijainen hoitaja pyrkii puolestaan täyttämään nämä lapsen tarpeet ja vastaa lapsensa kiinnittymiskäyttäytymiseen hoivakäyttäytymisellä. Näin lapsi oppii, että tämä henkilö on hänen tarpeidensa tyydytyksen lähde. Lapsella on luontainen taipumus olla kosketuksissa ja tarrautua ihmiseen, joten kiintymiskäyttäytymisellä on merkittävä biologinen funktio. (Bowlby 1982, 177–180.) Bowlbyn teoriaan pohjautuvasta ajattelusta, jossa varhaiset hoivakokemukset ovat erityisen merkityksellisiä, on kertynyt paljon tutkimustietoa, joista suurin osa vahvistaa hänen olettamustensa pitävän paikkaansa (Kalland 2015, 167).

Lapsi kehittyy ja oppii uutta tutustumalla ympärillä olevaan maailmaan. Pystyäkseen tutustumaan ympäristöönsä luottavaisesti on hänen koettava olonsa turvalliseksi. Turvallisuuden ja luottavaisuuden tunne edellyttää, että hänen tarpeisiinsa vastataan. Lapsen itku, takertuminen, seuraaminen ja hymyily ovat lapsen tapa viestiä ja ylläpitää läheisyyttä hoitajaansa, vaatia hänen huomiotaan ja osoittaa tarpeitaan. Nämä signaalit ja hoitajan kyky vastata niihin vaikuttavat merkittävästi kiintymyssuhteen muotoutumiseen. (Bowlby 1982, 179–180, 378.)

Kiintymyskäyttäytyminen on yksilöllistä. Se vaihtelee vallitsevan tilanteen sekä lapsen iän mukaan. Voimakkaimmin lapsi yleensä kaipaa ensisijaista hoitajaansa kun hän on nälkäinen, väsynyt, peloissaan tai kun hänellä on kipuja. Kiintymyskäyttäytyminen on luontaista jo varsin pienelle vauvalle. Jo kolmen kuukauden ikäinen vauva käyttäytyy eri tavalla äidin kuin muiden ihmisten seurassa. Puolen vuoden ikäisenä hän saattaa itkeä äidin poistuttua huoneesta ja äidin palatessa lapsi kaipaa hänen huomiotaan. Tämänlainen käytös säännöllistyy edelleen kunnes lapsi saavuttaa kahden vuoden iän, jolloin kiintymyssuhdekäyttäytyminen on jo huomattavasti näkyvämpää. Voimakasta ja säännöllistä se on viimeistään kolmen ikävuoden loppuun mennessä. Lapsi saattaa reagoida vahvasti esimerkiksi kun hänet viedään päiväkotiin tai muussa vastaavassa tilanteessa, jossa hän joutuu eroon äidistään ja jää vieraan ihmisen hoitoon. Tyypillisiä reagoititapoja ovat protestointi, epätoivo tai välinpitämättömyys. (Bowlby 1982, 199–205.) Lapsen tarve äidin rakkauteen ja läsnäoloon on hänelle yhtä tärkeää kuin ravinto, mistä johtuen äidin poissaolo aiheuttaa voimakasta pelkoa hänen menettamisestään. (Bowlby 1982, xiii.) Lapsena omaksuttu kiintymyskäyttäytyminen vaikuttaa yksilön myöhempään elämään ja siinä tuleviin uusiin kiintymyssuhteisiin korostuen erityisesti uhkatilanteissa, jolloin ihmisellä on taipumus etsiä läheisyyttä tutuista ihmisistä. (Bowlby 1982, 208.)

Kiintymyssuhdeteorian ymmärtämistä ja hyödyntämistä lastensuojelussa sekä siihen liittyvässä tutkimuksessa voidaan pitää monesta eri syystä tärkeänä ja perusteltuna. Kiintymyssuhdeteoriana onkin hyödynnetty monissa sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa (mm. Andersson 2005, Fernandez 2007, 2009, Rautio 2004). Sen vaikutukset ovat moninaisia ja se tarjoaa tärkeää tietoa lapsen kehityksestä. Kiintymyssuhdeteorian mukaiset käsitykset varhaisista tunnesuhteista auttavat ymmärtämään lapsen toimintaa, sillä ne ovat yhteydessä mm. tunteiden säätelyyn, sosiaaliseen kyvykkyyteen, muistitoimintoihin, kielenkehitykseen sekä käsitykseen itsestä ja muista (Tuovila 2008, 33). Lastensuojelussa kohdataan väistämättä lapsia, joiden kiintymyssuhde on tavalla tai toisella häiriintynyt. Vakavista kiintymyssuhdehäiriöistä kärsineiden lasten kehitys on saattanut vaurioitua niin emotionaalisesti, kognitiivisesti, sosiaalisesti kuin fyysisestikin. Tällaisen lapsen kanssa työskennellessä on tärkeää huomioida, ettei hänellä välttämättä ole keinoja erilaisten tunteiden kohtaamiseen ja sanoittamiseen. (Tuovila 2008, 39–40.) Lapsen voi olla haastavaa käsitellä ja ilmaista joitakin tunteita, jolloin ne saattavat

purkautua ei-hyväksyttävällä tavalla. Kenties yhtä haitallista on jos lapsi ei edes pyri ilmaisemaan tunteitaan vaan pitää ne sisällään.

Kiintymyssuhdeteoriaa voidaan hyödyntää myös aikuisen ja lapsen suhteiden ymmärtämiseen. Se antaa keinoja lastensuojelussa tehtävään arviointiin ja päätöksentekoon (Hurtig 2006, 173). Teoria tarjoaa sosiaalityöntekijöille näkökulmia ymmärtää vanhempien toimintaa ja siinä ilmeneviä ongelmia (Sinkkonen & Kalland 2003, 8). Kiintymyssuhdeteoriolla on paljon annettavaa erityisesti sijaishuollon perhehoidolle, sillä siinä huomio kiinnittyy sekä lapsen varhaisiin että uusiin kiintymyssuhteisiin. Kiintymyssuhdeteoriaa hyödyntäen voidaan tutkia lapsen kiintymistä sijaisvanhempiansa. Sen avulla voidaan myös kehittää erilaisia työmuotoja lapsen ja perheen tukemiseen. Se auttaa tunnistamaan riski- ja vahvuustekijöitä lapsen ja perheen elämässä. (Kalland 2015, 168.)

Sijaishuoltoon ryhdyttäessä perheen ongelmat ja huoli lapsesta näyttävät niin suurina, ettei lapsi voi enää asua biologisen perheensä luona. Samalla lapsi tuo haastavat, joskus jopa patologiset kiintymyssuhdemallinsa sijaisperheeseensä. Toistuvista kiintymyssuhdekatkoksista johtuen lapsi ei osaa hakea aikuiselta läheisyyttä edes hädän hetkellä. Tällöin on kyse reaktiivisesta kiintymyssuhdehäiriöstä. Toisaalta lapsi voi olla täysin estoton vieraitakin ihmisiä kohtaan. Tällöin kyseessä puolestaan on estoton sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriö. Kaikkien lasta hoitavien aikuisten olisi tärkeää olla tietoisia erilaisista kiintymyssuhdetyypeistä ja niiden erityispiirteistä. (Sinkkonen 2015, 156–158.)

Perhehoitoon sijoitettu lapsi voidaan kiintymyssuhdeteorian valossa nähdä erityisen haavoittuvaisena. Ensinnäkin on tavallista, että kiintymyssuhde on tavalla tai toisella häiriintynyt ja kokemus turvallisista kiintymyssuhteista puuttuu. Lapsi on saattanut tulla kaltoinkohdelluksi tai laiminlyödyksi eikä hänen tarpeisiinsa ole vastattu. Näistä selvitäkseen hän tarvitseekin elämäänsä kipeästi korjaavia kokemuksia, turvalliset kasvuolosuhteet sekä pysyvyyttä. (Kalland 2015, 167.) Tiedetään, että turvaton kiintymyssuhde johtaa puutteellisiin resiliensseihin ja kontrollointiin. Tämän seurauksesta kyky kohdata epäsuotuisia tapahtumia kuten hylkäyksiä, eroa ja menetyksiä on heikompi. (Bowlby 1982, 378.) Myös kyky kestää ja käsitellä muutostilanteita ei ole niin vahva kuin

turvallisesti kiintyneiden lasten (Rautio 2004, 8). Lapsen voi olla vaikea luottaa ja uskoa muiden ihmisten avuliaisuuteen. Sijoitus aiheuttaa lapsen elämään suuren muutoksen, jonka kohtaamiseen hänellä ei ole tarvittavia defensi- ja kontrollikeinoja. Lisäksi turvattomasti kiintyneillä lapsilla on sekä kognitiivisia että tunneperäisiä ongelmia, jotka vaikeuttavat uusien ihmissuhteiden muodostumista. Perhehoitoon sijoitetun lapsen sopeutuminen ja suhteiden luominen vie aikaa. (Kalland 2015, 167; Sinkkonen 2015, 158; Bowlby 1982, 378.)

Vaikka huostaanotto aiheuttaa lapselle väistämättä vähintään yhden kiintymyssuhteen katkoksen, onnistunut sijoitus mahdollistaa kuitenkin sekä turvallisen kasvuympäristön että uusien turvallisten ja korjaavien kiintymyssuhteiden luomisen. Uusien suhteiden syntyminen saattaa kuitenkin olla vaikeaa, jos lapselta puuttuvat varhaisiin kiintymyssuhteisiin liittyvät hyvät kokemukset kokonaan ja ne rakentuvat vasta nyt ensimmäistä kertaa. Tällaisessa tilanteessa lapsen kannalta olisi parempi, jos hänet voitaisiin sijoittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa jo ensimmäisen elinvuoden aikana. Erityisen haitallista on, jos lasta siirrellään jatkuvasti syntymäkodin ja useiden eri sijoituspaikkojen välillä. Tällöin hänelle ei ehdi muodostua ensimmäistäkään kiintymyssuhdetta hoitajaansa. Ihmissuhteiden pysyvyyden tärkeys on onneksi tänä päivänä laajalti tiedostettu. (Sinkkonen 2015, 163.)

Lapsen ikä on hänen sijaisperheeseen sopeutumisen sekä sijaisvanhempiin kiintymisen kannalta oleellinen. Lapsen sijoittaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa olisi tärkeää ennen muuta silloin, jos lapselta puuttuu turvallinen kiintymyssuhde. Kun lapsi sijoitetaan mahdollisimman nuorena, on turvallisen kiintymyssuhteen muodostuminen todennäköisempää. Ikä ei kuitenkaan ole ainut lapsen kiintymiseen vaikuttava asia sillä, sijaisvanhemmat voivat omalla toiminnallaan edesauttaa lapsen kiintymistä. (Kalland 2003, 231–232.) Lapselle täytyy antaa aikaa ja lupa kiintyä sijaisvanhempiinsa, eikä hänelle tulisi luoda epärealistista käsitystä kotiinpaluusta (Tuovila 2008, 33). Toisaalta lapsen kaipuuta syntymävanhempiansa luokse pitäisi kuitenkin ymmärtää ja auttaa lasta surun ja ikävän tunteiden kestämisessä.

2.3 Sijoitus erokokemuksena

Sijoitus merkitsee lapselle separaatiota hänen joutuessaan eroon biologisista vanhemmistaan ja kotiympäristöstään. Separatio merkitsee eroa henkilöistä, joihin lapsi on luonut läheisen ja kestäväen tunnesuhteen ensimmäisten elinvuosiensa aikana. Psykoanalyttisen käsityksen mukaan neljän vuoden iässä lapset ovat kaikkein haavoittuvaisimpia erolle vanhemmista ja sijoittamiselle pois heidän luotaan. Lyhytkestoinen separatio, esimerkiksi päivähoito, joka on lapselle tuttua ja rutiininomaista, on eri asia kuin pidempiaikainen jopa pysyvä ero omista vanhemmista. Pidempiaikaisessa erossa tunnesiteiden katkeaminen voi olla lopullista. Lapsi kokee liian pitkän separaation menetyksenä, sillä hän ei pysty pitämään äitiään (tai muuta ensisijaista hoitajaansa) mielessään kovin pitkää aikaa. Lapsi tarvitsee äidin välitöntä läsnäoloa pitääkseen hänet mielessään. Lapsi ajattelee varsin mustavalkoisesti: äidin pidempi poissaolo merkitsee lapselle, ettei äitiä ole. (Kalland 2003, 2015). Tämä johtuu siitä, ettei pienellä lapsella ole vielä kognitiivisia tai kielellisiä kykyjä käsittää vanhemmista eroon joutumista. Toisin sanoen lapsi ei pysty käsittelemään eroa mielessään. Tämän kyvyn tiedetään kehittyvän vasta 3–4 ikävuoteen mennessä. (Andersson 1998, 22–25; 1984, 11–13.)

Lapsi voi olla ristiriitaisessa tilanteessa murehtiessaan biologisesta perheestään eroon joutumista ja totutelllessaan uudenlaiseen elämään uudessa perheessä. Sijoituksen myötä lapsi on erossa biologisesta perheestään, mikä väistämättä vaikuttaa heidän välisiin suhteisiinsa. Samaan aikaan lapsen elämään tulee uusia ihmisiä, joihin muodostetaan uusia tunnesuhteita. Edellä kuvaamani kiintymyssuhdeteoria on Anderssonin (2005, 43) mukaan avainasemassa kun pyrimme ymmärtämään lapsen reaktioita erokokemuksiin ja huostaanottoon. Kiintymyssuhdeteoria on paitsi teoria lapsen kiintymisestä hänelle tärkeisiin ihmisiin niin myös teoria näiden kiintymyssuhteiden katkoksista ja niiden seurauksista. Bowlby (1973) pyrkiikin selittämään tätä voimakasta kiintymyssuhdetta nimenomaan lapsen ero-oireilulla, johon liittyy mm. ahdistusta, masentuneisuutta, vihamielisyyttä ja tunteiden eristämistä. Tämän kaltainen stressitila on todennäköinen myös huostaan otettujen lasten kohdalla, joten on oletettavaa, että he tarvitsevat näiden tunteiden käsittelyyn aikuisten apua ja tukea. Sijaisperheessä asuvien lasten ja nuorten omien kokemusten mukaan, sijaisperheeseen tuleva lapsi kaipaa omaa tilaa ja aikaa uuteen tilanteeseen sopeutumisessa (Marjomaa 2010, 128).

Kun lapsi joutuu eroon biologisesta perheestään ja sijoitetaan sijaisperheeseen, hänen elämänsä kohdistuu sekä fyysisiä että psyykkisiä muutoksia. Tämä merkitsee lapselle usein kriisiä. Kriisi määritellään tapahtumaksi, joka ylittää ihmisen käsittelykyvyn ja siihen liittyy myös hylätyksi tulemisen kokemus ja kokemus sisäisestä kaaoksesta. Lapsi voi kantaa pitkäänkin sisällään käsittelemättömän erokriisin taakkaa. (Vinterhed 1981, 126.) Poijula kuvaa traumaattista kriisiä tilanteeksi, joka syntyy ulkoisen tapahtuman seurauksesta. Tämä tapahtuma uhkaa ihmisen fyysistä olemassaoloa, identiteettiä, turvallisuutta sekä tyydytyksenmahdollisuuksia. Kriisi sisältää sekä muutoksen että tunneproessin. (Pojjula 2008, 32–36.) Huostaanotto koettelee lapsen pysyvyyden tunnetta, kun hän joutuu eroon tutuista ihmisistä ja ympäristöstä. Pahimmassa tapauksessa mikään lapsen elämässä ei pysy ennallaan. Mikäli lapsi joutuu sijoituksessa vaihtamaan paikkakuntaa, vaihtuu samalla myös koulu tai päiväkotiki ja niiden mukana tutut hoitajat ja opettajat sekä toverit. Arki ja siihen kuuluvat rutiinit ja säännöt muuttuvat hetkessä totaalisesti. Sijoitetun lapsen elämä muuttuu niin merkittävästi, että hän saattaa joutua pohtimaan jopa omaa identiteettiään ja käsityksiään maailmasta. Lapsen voi olla vaikea hahmottaa syy-seuraussuhteita ja asiat näyttäytyvät kaoottisina. Koko maailma saattaa näyttäytyä epäreiluna ja julmana. (Fineran 2012, 373.) Varsinkin jos lapsi on joutunut vaihtamaan sijoituspaikkaa useasti, voi hän tuntea arvottomuutta itsestään ja ajatella, ettei kukaan jaksa häntä kestää (Sinkkonen 2015, 251). Toki sijoitus voi jollekin lapselle olla myös helpotus (Laakso 2016, 183).

Mitä pienempi lapsi on sitä vaikeampaa hänen on itsenäisesti käsittää, mitä hänen elämässään tapahtuu ja mistä syystä. Muutos on helpompi kohdata, jos lapselle kerrotaan mitä tulee tapahtumaan ja muuttumaan. Epätietoisuus lisää stressiä ja huolta. Lasta voi helpottaa tieto, millaiseen sijaisperheeseen hän pääsee ja millainen uusi koti tulee olemaan. Sijoituksen syy on tärkeä tieto lapselle, jottei hän syytä siitä itseään tai ajattele sijoituksen johtuvan siitä, etteivät syntymävanhemmat rakastaisi lasta. Lisäksi lapsen on hyvä tietää, ettei hänen tarvitse hetkessä sopeutua uuteen kotiin ja perheeseen, mutta sopeuduttuaan ja tutustuttuaan heihin hän voi saada heistä rakastavat vanhemmat. (Marjomaa 2010, 103.)

Sijoitettu lapsi elää valtavassa tunnemyllerryksessä, johon saattaa liittyä monenlaisia tunteita: hämmennystä, surua, pelkoa, ahdistusta, häpeää ja vihaa. Lapsi tuntee surua kodin

ja perheen menettämisestä, pelkoa siitä, menettääkö vanhemman kokonaan ja epätietoisuutta suhteen laadun pysyvyydestä ja yhteydenpidosta. Voimavaroja vie myös kiinnittyminen uuteen perheeseen, uuden roolin löytäminen sekä uusien suhteiden muodostaminen. (Mantila, Mikkonen & Väinölä 2008, 43.) Tunteet sekoittuvat olemalla päällekkäisiä ja ristiriitaisia. Lapsi saattaa tuntea itsensä hylätyksi tai syyllistä itseään ajattelemalla, että hänessä itsessään täytyy olla jotakin vikaa. (Sinkkonen 2015, 251). Lapsi voi myös kantaa huolta biologisista vanhemmistaan tai sisaruksistaan, erityisesti jos hän tietää heidän voivan huonosti. Miellyttämishaluinen lapsi voi puolestaan kärsiä lojaalisuusristiriidasta, jolloin hän joutuu tukahduttamaan tunteitaan. Tämä lisää pahaa oloa. Liiallinen lojaalisuus biologista perhettään kohtaan saattaa olla jopa esteenä lapsen sopeutumiselle ja sijaisperheeseen kiintymiselle. Toisaalta lapsi voi olla liiallisen lojaali myös sijaisvanhempiaan kohtaan, eikä siksi uskalla tai kehtaa avoimesti kaivata biologista perhettään. Lapselle on hyvä kertoa, että hän saa edelleen rakastaa biologisia vanhempiaan ja ikävöidä heitä. Tilanne, jossa biologisen äidin ja sijaisäidin suhde on ristiriitainen ei ole uskolliselle ja lojaalille lapselle helppo. On haitallista jos lapsi aistii, ettei hänen vanhemmistaan pidetä. Lapsi ei kykene erottamaan tätä tunnetta itsestään, vaan liittyy negatiiviset ajatukset osaksi omaa identiteettiään. Sitä vastoin lapsi kokee iloa ja ylpeyttä silloin kun aikuiset suhtautuvat myönteisesti toisiinsa. Lapsi kärsii jos hänen biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat eivät tule toimeen keskenään. Aikuisten keskinäiset ristiriidat ja erimielisyydet ovat lapsen hyvinvoinnin esteenä. Toisinaan taas lapsi saattaa itse olla syntymävanhemmilleen vihainen tai katkera. Tällöin häntä voi auttaa hyväksymään vanhempansa sellaisina kuin he ovat. (Andersson 1998, 160–161.) Poikkeuksellisen elämäntilanteen ja siihen liittyvien ajatusten ja tunteiden selvittämiseen yksilöterapia voi olla lapselle suureksi avuksi (Sinkkonen 2015, 38).

2.4 Menetys ja suru

Rakkaan ihmisen menettäminen on yksi stressaavimmista elämäntapahtumista ihmisen elämässä (Mitchell 2016). Oman vanhemman menettäminen lapsena on jotakin erityisen traumaattista. Kodin ulkopuolelle sijoittaminen merkitsee vähintään suurta muutosta yhteydenpidossa tai jopa suhteen katkeamista lapsen ja biologisen vanhemman välillä, joten se on verrattavissa jopa menetykseen, joka aiheutuu vanhemman kuolemasta. Menetyksellä on vaikutusta myös lapsen itsetuntoon; omat vanhemmat ovat osoittautuneet

kelvottomiksi. Sijoitettu lapsi voi olla surullinen, masentunut tai vihainen. Vaikka sijoitetun lapsen kohdalla vanhemmasta eroon joutuminen ei välttämättä ole pysyvää ja lapsi on todennäköisesti edelleen yhteydessä vanhempiinsa, katkeaa suhde ja monet siihen liittyvät odotukset ja haaveet. Lisäksi sijoituksen aiheuttama menetys kohdistuu muuhunkin kuin biologisiin vanhempiin: sisaruksiin ja muihin perheenjäseniin, naapurustoon, kouluun, opettajiin ja ystäviin. Joissakin tapauksissa lapsi joutuu kokemaan useamman sijoituksen ja tätä kautta menetykset ja niihin liittyvät tunteet yhä uudelleen. (Fineran 2012, 370; Männikkö, Pynnönen & Yli-Rekola 2013, 5–6.) Lisäksi sijoituksesta aiheutuvaan menetykseen saattaa liittyä paljon epäselvyyttä ja epävarmuutta. Kuinka sureminen on mahdollista, jos hän ketä rakastaa on kyllä elossa, mutta ei fyysisesti tai psyykkisesti läsnä?

Pauline Boss (2007) on kehittänyt teorian menetyksen kokemukselle, joka on jollakin tapaa moniselitteinen tai epäselvä (ambiguous). Menetys kohdistuu rakkaaseen ihmiseen, yleensä perheenjäseneseen. Ambiguous loss -teoria kuvaa seurauksia mistä tahansa menetyksestä, mikä ei ole varma tai pysyvä. Epätietoisuus tilanteesta traumatisoi ja aiheuttaa hätää. Se voi myös jäädä suruprosessin. Ihmisellä ei ole muuta vaihtoehtoa kuin elää poissaolon ja läsnäolon paradoksin kanssa, vaikka tämä kuitenkin aiheuttaa tuskaa. Rakas ihminen ei siis enää ole fyysisesti läsnä yksilön elämässä, mutta siitä huolimatta jatkuvasti läsnä yksilön mielessä. (Boss 2007, 105–106.) Tätä Bossin teoriaa on käytetty myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten menetyskokemusten kuvaamisessa (esim. Mitchell 2016; Whiting & Lee 2007). Kun suhteet sijoituksen seurauksena katkeavat, lapsella säilyy mielikuva tärkeästä aikuisesta, vaikka hän ei olekaan – ainakaan jatkuvasti – fyysisesti enää läsnä. Lapsen on helpompi hyväksyä vanhemmista eroon joutuminen, jos sen syy on sosiaalisesti hyväksyttävää, kuten kuolema, avioero tai sairaus. Tällöin ero ei kyseenalaista vanhemman rakkautta. Epätietoisuus ja epävarmuus voivat estää menetyksistä ja traumoista selviämistä. Selviytymistä edesauttaa tosiasioiden tietäminen ja todellisuuden kohtaaminen siinä määrin kun ihminen pystyy nämä asiat kohtaamaan. (Pojjula 2008, 12; Valkonen 1996, 9 ja 42.)

Sijoituksen tarkoitus on sijoittaa lapsi pois paikasta, joka on ollut turvaton ja haavoittava. Mitchell kuitenkin huomauttaa, että vaikka sijoitus on lapsen parhaaksi, saattaa sijoitus itsessään aiheuttaa lisätraumaa. Vielä stressaavampi tilanne on lapselle, jos sijoitus

tapahtuu yllättäen, odottamatta ja epäselvästi. Pienen lapsen kyvyttömyys ratkaista tällainen tilanne aiheuttaa kipua, hämmennystä ja ahdinkoa. Nimenomaan menetyksestä aiheutuva suuri henkinen pahoinvointi ja kaikki siihen liittyvät tunteet saattavat jäädä aikuisilta huomiotta ja käsittelemättä. (Mitchell 2016.)

Pitkäkestoisesta ja voimakkaasta menetyksestä tai muusta epämieluisasta tapahtumasta seuraa usein suru. Se on sekä intensiivinen että epämiellyttävä tunne. Sureva saattaa joutua kohtaamaan todella voimakkaita tunteita, joita hän ei ole aiemmin kokenut. Koska suru on usein pitkäkestoista, surevan on opittava elämään surunsa kanssa. Surun laatuun, sen sisältämiin tunteisiin, ajatuksiin ja käyttäytymiseen ja surun keston vaikuttavat sekä yksilön persoonallisuus että mahdolliset aiemmat menetykset. Suruun saatu tuki on myös merkittävä tekijä. (Pojula 2005, 18.) Poijula (2005, 19) kuvaa surua psyykkiseksi energiaksi, joka saa alkunsa kun ihminen samaan aikaan haluaisi säilyttää maailmansa sellaisena kuin se oli ennen menetystä, mutta samaan aikaan hänen on myös sopeuduttava menetyksestä seuraavaan uuteen todellisuuteen. Lapsen, joka joutuu eroon vanhemmistaan tai vanhemmastaan sijoituksen seurauksena, suru on erityislaatuista ja se saattaa jäädä usein huomaamatta. Suru saattaa peittyä muiden tunteiden alle tai suruun voi liittyä liitännäistunteita. Huostaanotto ja sijoitus ovat lapselle niin isoja asioita käsiteltäväksi, ettei hänen tule olla yksin surun ja huoliensa kanssa. Lapsen kehittyessä kasvaa myös lapsen kyky surra ja tehdä surutyötä. Lapsille on tyypillistä ilmaista suuria tunteita kuten pelkoa ja tuskaa heikentyneinä elintoimintoina, jolloin psykosomaattiset reaktiot ovat tavanomaisia. (Andersson 1998, 24,76.)

Suuresta menetyksestä ja erokokemuksesta selviytyminen ei tapahdu hetkessä, vaan menetyksistä ja siihen liittyvästä surusta toipuminen on pitkä prosessi. Surun ollessa akuutti, sureva pyrkii sopeutumaan surun välittömiin ja lyhytaikaisiin seurauksiin. Ajan kuluessa sopeutuminen merkitsee jatkuvaa työtä surun prosessoimiseen ja menetyksen hahmottamiseen ja sen seuraamusten uudelleen määrittelyä mm. siitä kuka hän on ja mitä on menettänyt. (Pojula 2005, 20.) Elisabeth Kuber-Ross ja David Kessler (2006) kuvaavat surutyötä viiden toisiaan seuraavan vaiheen kautta. Surutyön vaiheet, kieltäminen, viha, kaupanteko, masennus ja lopulta hyväksyminen ovat Kuber-Rossin ja Kesslerin mukaan menetyksen aiheuttamia reaktioita, joiden avulla ihminen pyrkii ymmärtämään ja muotoilemaan tunteitaan. (Kuber-Ross & Kessler 2006, 22.) Näitä surutyön vaiheita

käytetään yleensä kuvaamaan läheisen ihmisen kuolemasta aiheutuvaa suruprosessia, mutta vaiheita on mahdollista soveltaa myös muunlaisiin menetyksiin, kuten sijoitetun lapsen läpikäymään menetykseen ja suruun (Fineran 2012, 370; Männikkö, Pynnönen & Yli-rekola 2013). Näin ollen sijoitetun lapsen menetyksestä aiheutuvasta surusta voidaan erottaa useampia surun vaiheita, joihin liittyy sekä tapahtuneen kieltäminen että tunteilla reagoiminen. Tapahtuneen kieltäminen on lapselle tyypillinen suojautumiskeino, johon liittyy tunteettomuutta. Kieltämis-vaiheessa sijoitettu lapsi voi vaikuttaa lamaantuneelta, eikä reagoi mihinkään. Hän saattaa toivoa pääsevänsä kotiin tai kävelee ympäri taloa etsien biologisia vanhempiaan. Kieltämis-vaiheen jälkeen seuraa tunteilla reagoinnin vaihe: viha ja aggressiivisuus, syyllisyys, syytteleminen sekä masentuneisuus. Viha-vaiheessa viha ei välttämättä ole loogista tai perusteltua ja se voi kohdistua lähes mihin tahansa: tilanteeseen, itseesi tai muihin ihmisiin. Sijoitettu lapsi saattaa käyttäytyä uhmakkaasti tai jopa aggressiivisesti. (Laurila 1993, 195; Männikkö, Pynnönen & Yli-Rekola, 2013.) Kuber-Ross ja Kessler ovat todenneet, että vihaan kietoutuu surun, paniikin, loukkaantumisen ja yksinäisyyden tunteita. Viha on kuitenkin joskus jopa välttämätön tunne, joka auttaa kriisistä selviämässä. Kaupanteko-vaiheeseen liittyy jossittelu ja syyllisyyden tunteet. Saatetaan ajatella, että menetykseltä olisi voinut välttyä, jos itse tai joku toinen olisi toiminut toisella tavalla. Masennus-vaiheessa suruprosessi suuntautuu jälleen nykyhetkeen ja suru näyttää entistä voimakkaampana ja elämä merkityksettömältä. Hyväksymis-vaihe, jossa menetys hyväksytään osaksi omaa historiaa, ei tarkoita sitä, ettei menetys edelleen vaivaisi ja olisi mielessä. Se on vaihe, jossa menetys ja uusi todellisuus hyväksytään ja asian kanssa opitaan elämään. (Kuber-Ross & Kessler 2006, 22–42) Poijulan mukaan hyväksyminen edellyttää, että sureva määrittelee uudelleen itsensä ja sen, mitä on menettänyt (Pojula 2005, 20).

Nämä surun vaiheet on oleellista tunnistaa, jotta sijoitetun lapsen käytöstä voidaan ymmärtää. Suruprosessin kulkua ei kuitenkaan tule yleistää, sillä menetys ja suru ovat aina yksilöllisiä kokemuksia. Kaikki vaiheet eivät välttämättä kuulu suruprosessiin ja vaiheiden järjestys saattaa vaihdella. (Kuber-Ross & Kessler 2006, 22.) On kuitenkin joitakin tekijöitä, joilla on nähty olevan vaikutusta. Poijulan mukaan suruprosessin laatuun ja kulkuun vaikuttavat lapsen ikä, persoonallisuus ja aiemmat kokemukset. Myös sukupuolella voi olla vaikutusta. Tytöt saattavat olla poikia avoimempia ja tukeutua helpommin toisiin ihmisiin etsien lohdutusta, kun taas poikien selviytymistä luonnehtii

toiminta ja se, että heillä saattaa olla vähäisemmät keinot ilmaista suruaan. Heillä suru voikin purkautua todennäköisemmin aggressiivisena käyttäytymisenä. (Poijula 2008, 116.) Kun puhutaan juuri kodin ulkopuolelle sijoitetuina olevista lapsista, voi heille olla erityisen tyypillistä, etteivät he ilmaise avoimesti suruaan. Heillä ei välttämättä ole siihen keinoja tai esteenä voi myöskin olla lojaalisuusristiriita. Surun ilmaisematta jättämisestä saattaa seurata se, etteivät he saa tarpeeksi sosiaalista tukea, mikä puolestaan saattaa pitkittää surua. Suruprosessia saattaa pitkittää myös se jos lapsen kokemalle menetykselle ja surulle ei anneta tilaa ja aikaa, jolloin lapsi joutuu tukahduttamaan negatiiviset tunteensa tai purkamaan niitä huonolla käytöksellään. (Fineran 2012, 372.)

Lapsen käytös kuten sulkeutuneisuus tai aggressiivisuus saattavat hyvinkin olla osa lapsen surureaktiota eikä niinkään lapsen luonnetta. Ne ovat lapsen tapa purkaa pahaa oloaan. Lisäksi on tiedostettava, että sijoitetulla lapsella saattaa olla vaikean taustansa ja traumaattisten kokemusten takia erityisiä vaikeuksia käsitellä näitä suruprosessin aiheuttamia voimakkaita tunteita (Fineran 2012, 370). Suruun saattaa liittyä kaipuu ja ikävä, mutta myös viha ja pettymys. Lapselle voi olla vaikea käsitellä samanaikaisesti esiintyviä, mutta kovin erilaisia tuntemuksia. Hänen on vaikea ymmärtää, että sekä hyvät että huonot tunteet ovat hyväksyttäviä. Lapselle on haitallista jos hän joutuu kuulemaan negatiivisia asioita omista biologisista vanhemmistaan. Jos muiden suhtautuminen lapsen biologisiin vanhempiin on negatiivinen, voi lapsen olla vaikea näyttää ikäväänsä. Näin ollen kaikki lapsen menetykseen liittyvät tunteet tulisi hyväksyä. (Fineran 2012, 373.)

Pienet lapset ilmaisevat surua sekä kehollisesti että sanallisesti. Sureva lapsi voi tuntea itsensä yksinäiseksi tai olla pelokas. Käytöshäiriöt ja taantumukset voivat olla myös tavallisia. Somaattisia oireita voivat olla esimerkiksi pääkipu, vatsakipu, lihasjännittyneisyys, unettomuus, ruokahaluttomuus, levottomuus ja uupumus (Bugge, Darbyshire, Roekholt, Haugstvedt & Helseth 2014, 36). Surureaktioita ovat myös ahdistus, pelko, alakuloisuus, ikävä ja kaipaus. Lapsi saattaa olla vihainen, vaatia huomiota, taantua, ja vetäytyä omiin oloihinsa. On normaalia, että suru ja sitä edeltäneet tapahtumat nousevat esiin lapsen leikeissä. (Poijula 2008, 113.)

3. SIJOITETTU LAPSI KOKEMUSMAAILMANS ASiantuntijana

Lapsen kyky vaikuttaa itseään koskevissa asioissa ei aina ole ollut itsestäänselvyys – eikä se välttämättä ole sitä vieläkään. Vaikka lapsia on tutkittu ja heidän kanssaan työskennelty pitkään, vasta viimevuosikymmenten aikana on arvostettu lasten erityistä asemaa tiedontuottajina. Tähän on vaikuttanut muun muassa yhteiskuntatieteellinen kiinnostus tavoittaa asianosaisten ”ääni” ja lapsuuden sosiologian kiinnostus tarkastella lasta toimijana. Näin ollen lapsen ääntä ja näkökulmaa on haluttu tuoda myös sekä lastensuojelun asiakastyöhön että tutkimukseen. Heidän osallisuuteensa pyritään jatkuvasti satsaamaan lastensuojelun käytännössä. Myös lasten ja nuorten valitseminen tutkimuksen kohderyhmäksi on tullut suositummaksi. (Pösö 2012, 85; Kallinen, Pirskanen & Rautio, 191.)

Lapsi tulisi nähdä toimijana, eikä vain passiivisena suojelun kohteena, sillä lapsi on aina oman kokemusmaailmansa asiantuntija. Aikuisten tehtävä on pysähtyä kuulemaan lapsen tunteita ja tarpeita, jotta lasta osattaisiin tukea parhaalla mahdollisella tavalla. Vaikka lapsilla on oikeus tiedon tuottamiseen ja omien näkemystensä esittämiseen, saatetaan lapsen tiedon erityisyys ohittaa tai jättää hyödyntämättä. (Hurtig 2006, 169.) Kuitenkin lasta - kuten ihmisiä yleensäkin - voi auttaa ja tukea parhaiten kun pääsee lähelle hänen kokemusmaailmaansa. Huostaan otetuilla ja kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla on kokemustensa kautta jotain sellaista tietoa, mitä aikuisilla ei ole. Varsinkin kun kyse on lapsen omista tunteista ja kokemuksista, on lapsi itse niiden paras asiantuntija.

3.1 Osallisuus tiedon mahdollistajana

Lastensuojelussa lasten osallisuudella tarkoitetaan sitä, miten lapsi pystyy itse vaikuttamaan työhön, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. Lapsen osallisuutta voidaan tarkastella sekä juridisella tasolla että osallistuvan lapsen kokemuksena. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117–118.) Lasten oikeudesta osallisuuteen muistuttaa myös YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Juridisella tasolla tarkasteltuna lasten oikeus osallisuuteen on määritelty laissa, vaikka lapsen osallisuus on toki muutakin kuin vain hänen kuulemistaan juridisessa mielessä. Perustuslaissa taataan lapsen oikeus tulla kohdelluksi tasa-arvoisena yksilönä. Lisäksi laissa korostetaan, että lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin

asioihin kehitystään vastaavasti (731/1999). Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lapsella on oikeus esittää mielipiteensä ja toivomuksensa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (LsL 20§). Ilman erityisiä syitä lapsen oma mielipide on selvitettävä ennen huostaanottoa tai sijaishuollosta tehtävää päätöstä (LsL 42§). Osallisuutta edistää myös se, että lastensuojelun työntekijän tulee tavata lasta henkilökohtaisesti (LsL 29§). Lapsella on siis ennen kaikkea lain mukainen oikeus osallisuuteen itseään koskevassa asiassa. Mahdollisuus osallistua ja olla mukana tärkeiden asioiden käsittelyssä itselle merkittävässä yhteisöissä on oleellista myös identiteetin kehittymisen kannalta (Lastensuojelu käsikirja 2017). Kun lapsen osallisuutta tarkastellaan kokemuksena keskitytään siihen, millaisiksi lapsi itse kokee omat toiminta- ja vaikuttamismahdollisuutensa (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 188).

Vaikka lasten osallisuus on ollut käytännön lastensuojelussa ja siihen viittaavassa kirjallisuudessa paljon pinnalla, tutkimukset osoittavat, ettei osallisuus toteudu systemaattisesti. Tutkimuksissa, joissa osallisuudesta on kysytty lapsilta itseltään (esim. Näsänen & Rautava 1998) lasten kokemukset ovat osoittautuneet vaihteleviksi. Osallisuudessa on tärkeää, että lapsi kokee tulevansa kuulluksi ja että hänelle annetaan tietoa häntä koskevista asioista. Lapsen kuuleminen merkitsee hänelle paljon. Lapsi voi kokea voivansa vaikuttaa elämäänsä ja samalla kuulluksi tuleminen voi tarjota terapeutista apua. Syy-seuraus suhteet voivat selkiytyä tai lapsi ymmärtää olla syyttämättä kaikesta itseään tai ympäristöään. (Näsänen & Rautava 1998, 47.)

Osallisuuden merkityksen tunnistaminen nimenomaan lastensuojelun asiakkaiden oikeutena on ensiarvoisen tärkeää lastensuojelussa, sillä osallisuusmahdollisuuksien puuttuminen korostuu heikommassa oloissa elävien lasten kohdalla. Vaikuttamisen mahdollisuus, ei kuitenkaan yksinään ole riittävä osallisuuden määrittäjä, vaan todelliseen osallisuuden toteutumiseen tarvitaan muitakin. Osallisuutta on lapsen kuulemisen ja tiedon saannin lisäksi myös se, että lapsi tulee kohdatuksi, hyväksytyksi, vakavasti otetuksi ja arvostetuksi. Osallisuuteen liittyy se, että lapsi pystyy tuottamaan tietoa tilanteistaan, kokemuksistaan, tunteistaan ja odotuksistaan. Lapsi ei pysty toteuttamaan osallisuuttaan yksin, vaan siihen tarvitaan aikuisen kyky mahdollistaa se hänelle. Aikuisella täytyy olla taito ja halu kuunnella lasta. (Paaso, Vario 2016, 10–11.)

Myös tutkimuksessa lapset ovat olleet lähinnä passiivinen kohde eikä aktiivinen toimija (Ritala-Koskinen, 2011, 65; Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 84). Sijoitettuina olevien lasten autenttisia kokemuksia ei ole tutkittu kovin paljoa, sillä vain harva tutkija on kysynyt lapsilta suoraan heidän kokemuksistaan. Lapsiin kohdistuva tutkimus on kohdistunut mm. lasten kokemuksiin sijais- ja biologisista vanhemmista, lasten kokemuksiin arjesta, kodista, perhesuhteista, huolenaiheista, hyvinvoinnista sekä osallisuudesta. Tällä hetkellä sijoitettuina olevia lapsia on kuitenkin tutkittu melko vähän (Kallinen, Pirskanen, Rautio 2015, 96). Sitäkin vähemmän tutkimusta löytyy alakouluikäisistä tai vielä nuoremmista lapsista. Sijoitettuina olevien kokemuksia on selvitetty lähinnä retrospektiivisesti nuorilta tai nuorilta aikuisilta. Heiltä saatavaa tietoa ei pidä vähätellä, mutta lastensuojelun kehittämiseen tähtäävälle tutkimukselle on tärkeää saada mahdollisimman autenttista ja ajankohtaista tietoa. Kun tutkimuskohteena ovat aikuiset, saattaa haasteena olla, etteivät he muista kokemuksiaan ja tuntemuksiaan yhtä elävästi kuin tällä hetkellä sijoitettuina olevat lapset. Muistot ja niihin liittyvät todelliset tuntemukset saattavat värittyä vuosien kuluessa.

3.2 Lapsen tieto

Lasten osallisuus liittyy vahvasti heiltä saatuun tietoon, sillä osallisuus korostaa lapsen asemaa tiedon tuottajana ja tiedon vastaanottajana (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 125). Lasten tieto on lastensuojelussa ja siihen liittyvässä tutkimuksessa erityisen arvokasta, jos ja kun tavoitellaan lapsilähtöistä lastensuojelua. Johanna Hurtig (2006) sisällyttää lasten tieto -käsitteeseen tiedon informaation, kuten lapsen näkemykset, kokemukset ja odotukset, mutta hän näkee lapsen tiedon myös laajemmassa merkityksessä. Lasten tieto -käsite painottaa lasten osallisuutta ja aktiivisuutta sosiaalityön tiedontuotannossa. (Hurtig 2006, 167). Lasten tieto ei asetu vastakkain aikuisten tiedon kanssa, vaan yhdessä nämä tiedot täydentävät toisiaan. Kuitenkin lasten omat näkemykset voivat jäädä selvittämättä tai vaikka niitä selvitetäisiin, eivät ne vaikuta päätöksiin. Lapsilla on etenkin heidän omiin kokemuksiinsa ja tunteisiinsa perustuvaa tietoa, jota hyödyntämällä lasta voidaan tukea ja auttaa paremmin.

Tutkimuksessa lapsen tiedolla pyritään korostamaan sekä lapsen oikeutta olla mukana tiedon muodostamisessa että lapsen tiedon arvoa. Lisäksi siinä painotetaan myös

lapsilähtöisiä tapoja tuottaa tietoa. (Tulensalo 2015, 5.) Tutkimuksen avulla selvitettyä, lapsilta saatua tietoa, voidaan hyödyntää samassa tilanteessa olevien lasten hyväksi. Oleellista ei siis ole vain tiedon kerääminen, vaan myös sen hyödyntäminen. Tutkimuksen avulla voidaan selvittää jo sijaisperheessä asuvien lasten näkemyksiä ja neuvoja sijaisperheeseen muuttamassa oleville lapsille. (esim. Marjomaa 2010; Mitchell, Kuczynski, Tubbs & Ross 2009) Lisäksi useammat tutkimukset ovat osoittaneet, että lapset pystyvät tuottamaan tietoa omasta elämästään sen vaikeudet mukaan lukien. (Tulensuo 2015, 4). Tällainen arvokas tutkimus on kuitenkin turhaa, jos sitä ei pyritä hyödyntämään. Käytännön lastensuojelussa tutkittu tieto sekä hyväksi havaitut käytännöt jäävät helposti hyödyntämättä, sillä yhteiskunnassamme ei ole tarvittavia resursseja pitää huolta sijaishuollon osaamisen tasosta ja laadun varmistamisesta. (Kalland 2015, 177.)

Lapselta saatetaan saada melko vaivattomasti merkityksellistä tietoa, jos lasta ja hänen tarpeitaan herkistytään kuuntelemaan ja heidän asemaansa tiedontuottajina arvostetaan. Puhdas ja todellinen lapsinäkökulma toteutuu vain jos tietoa kerätään suoraan lapsilta eikä muilta tahoilta. Lapsilla itsellään on merkittävää tietoa, jota ei kenelläkään muulla ole. Vain he itse pystyvät antamaan todellisen tiedon siitä, mitä heidän elämäänsä kuuluu ja millaisia ajatuksia ja tunteita jotkin asiat herättävät. Esimerkiksi lasten vanhemmilta kerätty tieto voi olla useammasta syystä johtuen vääristynyttä. Lapsella voi olla hyvinkin yksinkertainen ratkaisu siihen, mikä hänelle voisi olla avuksi tai mikä hänen oloaan voisi helpottaa. Tällöin oleellista on, etteivät aikuiset aliarvioi lasten ajatuksia ja ideoita. Lasten esiin tuomat ajatukset voivat tuntua aikuisista mitättömiltä, mutta se ei oikeuta niiden vähättelemiseen. Lapsen tasavertaiseen kohtaamiseen aikuiselta tarvitaan hetkeksi kykyä jättää tietäjän rooli ja asettua itse oppijan paikalle. (Ritala-Kokinen 2001 65; Helavirta 2006, 196; Väliavaara 2008, 77; Paaso & Varjo 2016a, 18.)

Lapsen tieto saatetaan sivuuttaa monestakin eri syystä. Heidän tuottamaa tietoa ei nähdä tarpeeksi riittävänä tutkimuksessa käytettäväksi. Sekä lasten tiedon luotettavuutta, että lasten kykyä tuottaa tietoa epäillään. Lasten puutteellisiin kognitiivisiin ja kielellisiin taitoihin nojaten voidaan ajatella, että lapsen tuottama tieto on epäluotettavaa, eivätkä lapset pysty käsittelemään havaintojaan, ilmaisemaan itseään tai arvioimaan asioita yhtä hyvin kuin aikuiset (Hurtig 2006, 178). Varsinaista totuutta kiinnostavampaa on se, mitä lapsen puhe tai muut tuotokset ylipäättään kertovat. Samalla lapsi saa kokemuksen siitä,

että häntä arvostetaan tiedon tuottajana (Paaso, & Vario 2016a, 8). Kun kyseessä on lasten näkökulman selvittäminen, tutkimuksen tarkoitus ei aina ole löytää objektiivista totuutta, sillä oleellisempaa on tutkittavien näkökulmien, kokemusten ja tuntemusten selittäminen sellaisena kuin ne heille itselleen näyttäytyvät (Kallinen, Pirskanen & Rautio 2015, 85).

Lapsen tuottama tieto on saatettu jälkikäteen varmistaa tai jopa kysyä kokonaan mieluummin esimerkiksi lapsen vanhemmilta tai muilta aikuisilta. Lasten kyky havainnoida, kokea ja tuntea ovat lapselle itselleen kuitenkin aina täyttä totta. Lasten tuottamaa tietoa ei välttämättä oteta vakavasti, sillä ajatellaan lasten mielikuvitusmaailman tai aikuisten puheen sekoittuvan heidän ajatteluunsa. Lapsi on ainut ja oikea henkilö kertomaan itseään koskevista asioista ja vain hän tietää omista havainnoistaan, kokemuksistaan ja tuntemuksistaan. Se mitä lapsi näkee, kuulee ja kokee, on osa hänen todellisuuttaan, joten lasten tulisi mieluummin olla kanssatutkijoita kuin tutkimusobjekteja. Näin saadaan selville lasten oma ymmärrys itsestään, elämästään ja sosiaalisista yhteyksistään, joiden keskellä he elävät. (Andersson 1998, 5; Ritala-Koskinen 2001, 65–70.) Aikuisilla on taipumus joko tulkita, vähätellä tai romantisoida lasten näkökulmia omilla ehtoillaan (Pösö 2012, 87).

Hurtig (2006) on tarkastellut syitä lapsen tiedon sivuuttamiseen viiden erilaisen kehyksen avulla. *Perhe-kehyksessä* lapsi hahmotetaan perhesuhteiden kautta, jolloin hänen yksilölliset kokemukset ja tarpeet jäävät suhdehahmotuksen varjoon. Lapsen tieto voidaan myöskin jättää selvittämättä, koska ajatellaan ammattilaisten jo valmiiksi tietävän, miten lapsen kokemukset rakentuvat ja mikä lapselle on parasta. *Kestämis-kehys* korostaa lapsen luonnollista selviytymismekanismeja. Saatetaan ajatella, että lapsen kipeät kokemukset unohtuvat tai parantuvat itsestään ajan kanssa, eikä lapsi tarvitse niiden käsittelyyn ulkopuolista apua. *Särkymis-kehys* puolestaan korostaa lapsen erityistä haavoittuvuutta. Lapsi särkyy jos häneltä kysytään vaikeista kokemuksista. *Lojaalisuus-kehysten* mukaan lapsi voi vaieta, eikä kerro mielellään kokemuksistaan, sillä hän pyrkii osoittamaan lojaalisuutta läheisiään kohtaan, jopa oman hyvinvointinsa kustannuksella. *Seuraus-kehys* estää lapsilähtöisen tiedon keräämisen sen vuoksi, että tiedon kerääjä ajattelee lapsen joutuvan kärsimään, jos hän paljastaa jotakin salattavaa tai arkaluontoista. (Hurtig 2006, 170-171.)

Tällaiset ennakkokäsitykset ja ainakin osittain vääristyneet oletukset, joiden vuoksi lapsen tieto saatetaan sivuuttaa, ovat tärkeitä tiedostaa. Niihin vetoamalla saattaa jäädä jotain oleellista huomioimatta. Lapsi saattaa myöskin kaivata juuri sitä, että häneltä kysytään ja hänelle tarjotaan mahdollisuus kertoa. Kun halutaan selvittää lasten ajatuksia, kokemuksia ja mielipiteitä on asiaa kysyttävä lapsilta itseltään. Heiltä saatu tieto on autenttista, toisin kuin vanhemmilta tai aikuisilta välillisesti saatu tieto. Kati Hämäläinen (2012) tutki väitöskirjatutkimuksessaan perhehoitoon sijoitettujen lasten kodilleen ja perhesuhteilleen antamia merkityksiä haastatteleamalla 8–12-vuotiaita perhehoidossa eläviä lapsia. Tutkimuksesta saatu tieto on todella arvokasta ennen kaikkea sen takia, että lasten antamat merkitykset kodille ja perhesuhteille osoittautuivat olevan ristiriidassa lastensuojelulain ja käytännön toimenpiteiden kanssa. Hämäläisen tutkimus on merkittävä osoitus siitä, että lasten tiedolla on paljon annettavaa lastensuojelulle. Sijoitettuna olevien lasten omia, tämän hetkisiä kokemuksia selvittävä tutkimus on vertaansa vailla, sillä sen avulla perhehoitoon saadaan paljon tietoa lasten näkökulmasta. Vain kysymällä lapselta itseltään, on mahdollisuus saada heidän kokemuksiaan ja ajatuksiaan selville.

3.3 Lapsilähtöinen tutkimus

Nykyisessä yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa korostuu muun muassa lasten tarve tulla havaituiksi, kunnioitetuiksi ja osallisiksi sekä lasten vaikuttaminen omaan lapsuuteensa. Lapset eivät ole enää sosiaalityössä näkymättömiä, vaan kiinnostus lapsinäkökulmaisuuuteen ja lapsuustutkimukseen on kasvanut. Sosiaalityön tutkimuksella olisi lapsuustutkimukselle annettavaa, sillä sosiaalityössä ollaan tekemisissä suurimmaksi osaksi lasten elämän varjopuolien, kuten ongelmien, surun ja murheiden kanssa. Nämä teemat eivät ole liiemmin näkyneet lapsuustutkimuksen keskiössä. (Forsberg 2006, 6–9.)

Lapsilähtöisyydestä puhuttaessa painotus on usein lapsen tarpeiden ja kiinnostusten sekä aktiivisuuden huomioon ottamista (Karlsson & Karimäki 2012, 22). Yhteiskuntatieteellisellä lapsuudentutkimuksella on pyritty edistämään lasten havaitsemisen, kokemusten, tiedon ja arjen esiin tuomista. Lasten näkymättömyyteen sosiaalityössä on pyritty saamaan parannusta kiinnostamalla lasten yksilöllisestä huomioimisesta ja kohtaamisesta sekä lapsilähtöisyydestä. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5–6.) Lapsilähtöisyys ei ole käsitteenä helposti määriteltävissä, mutta sen

merkitys on kiistaton lasten osallisuutta ja lasten tietoa arvostavassa sosiaalityössä. Lapsilähtöinen lastensuojelutyö pyrkii tavoittamaan lapsen yksilölliset tarpeet (Hurtig 2003, 20).

Pieniä lapsia saatetaan pitää haasteellisena tutkimuskohteena, sillä heidän kokemusmaailmansa selvittäminen vaatii erilaisia menetelmiä kuin aikuisten. Tutkijan voidaan nähdä tarvitsevan erityisiä ”lapsitaitoja”, jotta hän pystyy tavoittamaan lapsen maailman. Tämä korostuu mitä pienemmästä lapsesta on kyse. Lasten tapa tuottaa tietoa eroaa aikuisten tavasta ja lapsen voi olla vaikea tavallisen haastattelun avulla avautua tuntemattomalle ihmiselle. Näin ollen myös keinot, joiden avulla lasten kanssa työskennellään tulisi olla lapsen kehitystason ja kyvyt huomioivia. Lapsen tiedon selvittämiseen tarvitaankin usein suoran sanallisen kerronnan lisäksi lapsilähtöisempiä tapoja. Lasten kanssa työskennellessä aikuisella tulee olla kuulemisen lisäksi kyky nähdä ja aistia, sillä lapsen ilmaisussa korostuvat aikuisia enemmän muu kuin pelkkä puhe. Puhuttu kieli on vain yksi lapsen keino ilmaista itseään. Sen lisäksi he ilmaisevat itseään monin eri tavoin. Lapsilähtöisessä työskentelyssä lapsi nähdään tasa-arvoisena, osallistuvana ja osaavana yksilönä. Lapsen kanssa työskennellään suoraan ja otetaan huomioon lapsen mielenkiinto ja toiveet sekä lapsen kehitystaso. Aikuinen puolestaan tukee lasta tiedon tuottamisessa ja tarjoaa hyödyllisiä välineitä kertomiseen. Aikuiset voivat auttaa lasta löytämään juuri hänelle sopivia ilmaisukeinoja ja työmenetelmiä. Lapsilähtöisiä keinoja selvittää lapsen tietoa ovat esimerkiksi leikin ja toiminnallisten työvälineiden hyödyntäminen. Erilaisten välineiden tarve on usein sitä suurempi mitä nuoremasta lapsesta on kyse. Pienen vauvankin mielipiteitä voidaan selvittää havainnoimalla hänen toimintaansa. Leikki- ja kouluikäisten lasten kanssa on tarpeellista käyttää heille luontevia tapoja, kuten satuja, piirtämistä ja ryhmässä toimimista. (Andersson 1998, 9; Ritala-Koskinen 2001, 67; Hurtig 2006, 173, 182; Helavirta 2006, 196; Väливаara 2008, 78; Paaso & Vario 2016a, 10)

Toiminnallinen työskentely auttaa lapsia ilmaisemaan itseään tavalla, joka on heille itselleen luontainen. Toiminnallisuus tekee aikuisen ja lapsen kohtaamisesta lapsilähtöisemmän, sillä lapselle saattaa olla vaikeaa puhua omasta elämästään. Hän ei välttämättä osaa kuvata kokemuksiaan, nimetä tunteitaan tai edes ymmärtää kokemaansa. Toiminnallisuus mahdollistaa tilan, jonka avulla lapsen on helpompi tarkastella elämäänsä

ikään kuin ulkopuolelta käsin. (Pesäpuun tuotteet -esite.) Tämä on tärkeää, jotta lasten näkemyksiä voidaan vastaanottaa ja heidän tarpeisiinsa vastata. Kun kyse on niin pienistä lapsista, jotka eivät osaa kertoa eivätkä piirtää kokemuksistaan, voidaan tarkastella heidän käytöstään ja pyrkiä sen pohjalta päättämään jotakin heidän tunteistaan ja kokemuksistaan. Lasten kokemusmaailman ja siihen kuuluvien ilojen ja surujen lähestyminen on lapsille luonnollisempaa lapsille sopivien toimintatapojen avulla. Lasten kanssa on mahdollista ottaa esiin jopa kipeitä, suuria tai abstrakteja asioita, jos niitä käsitellään esimerkiksi leikkejä tai toiminnallisia välineitä hyödyntäen. (Andersson 1998, 9; Helavirta 2006, 196; Paaso & Vario 2016a, 10.) Tosin yksinään nekään eivät ole riittäviä, mikäli lastensuojelun muut rakenteet, kuten lastensuojelun organisointi ja käytettävissä olevien palveluiden ja tukitoimenpiteiden laatu eivät huomioi asiakkaina olevien lasten näkökulmaa (Pösö 2012, 86).

4. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimuksen keskeinen tavoite on tutkia kodin ulkopuolelle sijoitettuina olevien lasten kokemuksia ikävästä ja siitä, mikä heidän ikäväänsä helpottaa. Antamalla puheenvuoro lapsille itselleen on mahdollista selvittää heidän ajatuksiaan ikävästä ja sen helpottamisesta. Oleellista on olla aidosti kiinnostunut lasten kokemusmaailmasta ja samalla korostaa heidän osallisuuttaan sekä rooliaan tiedontuottajina. Sijoitetun lapsen oma ääni kuuluu edelleenkin huonosti niin lastensuojelun käytännössä kuin tutkimuksessakin. Parantamisen varaa löytyy, vaikka lasten osallisuuden vahvistaminen onkin ollut viime aikoina laajalti esillä ja kehittämisen kohteena (Hurtig 2006, 191). Lapsen osallisuuden lisääminen ja lapsen lähtökohdista lähtevä työskentely pitäisi saada edelleen näkyvämmäksi osaksi niin käytännön lastensuojelua kuin lastensuojeluun liittyvää tutkimustakin. Jotta sijoitettuina olevia lapsia pystyttäisiin tukemaan mahdollisimman hyvin, on tärkeää selvittää lasten omia kokemuksia ja näkemyksiä. Lapsilähtöistä tietoa hyödyntämällä voidaan tavoitella entistä parempaa ja ennen kaikkea lapsilähtöisempää lastensuojelua ja sijaishuoltoa.

Tutkimustehtävä on siten selvittää sijaisperheissä tällä hetkellä asuvien lasten kokemuksia ja ajatuksia ikävästä sekä sen helpottamisesta. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaisia ikävän tunteeseen liittyviä kokemuksia sijoitetuilla lapsilla on, ja ketä tai mitä he mahdollisesti ikävöivät?
2. Mikä lasten ikävää helpottaa?
3. Kaipaavatko lapset tukea ikävän tunteen käsittelyyn tai helpottamiseen? Jos kaipaavat, niin millaista?

Kodin ulkopuolelle sijoitettuina olevien lasten kokemasta ikävästä ei ole Suomessa tehty aiempaa tutkimusta. Lasten ikävän tutkiminen on kuitenkin tärkeää, sillä se nousee merkittävästi esille useammassa tutkimuksessa, jossa on pyritty selvittämään sijoitettuina olevien lasten kokemuksia ja ajatuksia (Hämäläinen 2005, 2012; Marjomaa & Laakso 2010; Vario 2014). Myös Salapoliisitoimintaan aiemmin osallistuneet lapset ovat ilmaisseet ikävän olevan välillä läsnä (Paaso & Vario 2016b, 22). Merkittävää on, että lapset ovat oma-aloitteisesti tuoneet ikävänsä esille. Jo tästäkin voidaan päätellä sen olevan suuri osa heidän elämäänsä. Pelastakaa Lasten vuonna 2009 toteuttamassa kyselyssä ikävä

nousee esille perhehoidossa elävien lasten ja nuorten kokemuksista. Laajassa kyselytutkimuksessa lapsilta ja nuorilta kysyttiin muun muassa mikä heitä harmittaa sijaisperheessä asumisessa. Suurimpana harmina lapsilla oli ikävä syntymävanhempiaan ja se, ettei voi asua heidän luona. Näin ajatteli neljännes lapsista. Lisäksi lapsista noin kolmasosa oli sitä mieltä, että tapaa syntymävanhempiaan liian harvoin ja useat lapsista toivoivat enemmän yhteydenpitoa. (Marjomaa & Laakso 2010) Hämäläisen pro gradu -tutkielmassa osa hänen haastattelemistaan lapsista kertoi ikävöivänsä biologisia vanhempiaan ja toivoi paluuta takaisin syntymäkotiinsa (Hämäläinen 2005). Hämäläisen väitöskirjatutkimuksesta puolestaan selvisi, että lapset eivät olleet yhteydessä kaikkiin itselleen läheisiin biologisiin perheenjäseniinsä, eikä lapsilla ollut pysyvyyden ja jatkuvuuden tunnetta kodistaan ja perhesuhteistaan. Lisäksi he kaipasivat biologisen perheensä luokse (Hämäläinen 2012). Niin ikään myös Pipsa Varion tutkimuksessa nousee esille biologisten vanhempien merkityksellinen rooli sijoitetun lapsen elämässä. Lasten tuottamasta tiedosta ilmeni, että he pitivät yhteydenpitoa biologisiin vanhempiinsa tärkeänä. Lapset kaipasivat biologisia vanhempiaan ja toivoivat voivansa tavata heitä useammin kuin oli mahdollista. (Vario 2014, 71.)

Ikävä tulee esille myös kansainvälisissä sijoitettuihin lapsiin kohdistuvissa tutkimuksissa (mm. Johnson 1995; Yoken & Voss 1995; Lee & Whiting 2007; Dunn & Culhane 2010). Mainittakoon että myös nämä tutkimukset ovat nimenomaan sellaisia, joissa puheenvuoro annettiin lapsille itselleen. Dena Miller Dunn sekä Sara E. Culhane (2010) selvittivät 9–11-vuotiaiden lasten kokemuksia siitä, mikä on ollut rankin asia kun heidät on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Noin kolmannes koki rankimpana ikävän äitiä tai muuta biologista perhettään kohtaan ja neljännes piti sopeutumista ja muutosta vaikeimpana. Penny Johnson, Carol Yoken ja Ron Voss (1995) haastattelivat 11–14-vuotiaita sijoitettuja lapsia ja tutkivat heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan sijoitukseen ja elämänmuutokseen liittyen. Lähes kaikki lapset kertoivat kaipaavansa syntymäperheitään ja reilu puolet sanoi kaipaavansa vanhempiaan lähes jatkuvasti.

Ikävän tutkiminen on perusteltua monesta syystä. Se on asia, josta ei juurikaan puhuta lastensuojelussa. Lisäksi ikävän käsittelyllä on sijoitetun lapsen kannalta ainakin kaksi tärkeää tehtävää. Ensinnäkin ikävästä puhuminen ja sen salliminen helpottavat lapsen psyykkistä hyvinvointia ja emotionaalista taakkaa. Lapset eivät välttämättä osaa oma-

aloitteisesti kertoa ikävään liittyvistä tunteistaan, joten olisi tärkeää, että aikuiset rohkenisivat kysyä lapsen kokemasta ikävästä. Toiseksi ikävän puheeksi ottaminen voi mahdollistaa lapselle aidosti merkityksellisten ihmisten löytymisen. Ikävää helpottaa kun lapsi saa olla yhteydessä hänelle tärkeisiin ihmisiin, sillä ikävä syntyy kokemuksesta, jonka mukaan lapsella ei ole riittävästi yhteyttä heihin. (Lastensuojelun käsikirja 2016, Lahtinen & Särkiö 2016, 55.) Nämä ihmiset ovat korvaamaton voimavara lapsen elämässä nyt ja tulevaisuudessa. Lapselta itseltään kysymättä ei aina voida tietää, kuka lapselle hänen omasta mielestään on tärkeä ja ketä hän kaipaava.

5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Ollessani harjoittelussa Pesäpuu ry:ssä tarjoutui minulle mahdollisuus kerätä tutkimukselleni aineistoa Pesäpuun Salapoliisitoiminnassa. Pesäpuu ry on vuonna 1998 perustettu valtakunnallinen lastensuojelujärjestö, jonka tavoitteena on kehittää lastensuojelua ja lastensuojelun perhehoitoa. Lastensuojeluun kaivattuja kehittämiskohtia ovat olleet ainakin lasten kanssa työskentelyn ammattitaito, arviointimallit, verkostotyön menetelmät sekä menetelmät lasten psyykkisen toimintakyvyn tukemiseksi (Pölkki 2005, 298). Pesäpuu pyrkii aktiivisesti vahvistamaan lastensuojelun asiakkaina olevien lasten osallisuutta ja kuulluksi tulemistä sekä edistämään lapsen terveyden, kehityksen ja hyvinvoinnin toteutumista. Pesäpuun kotipaikka on Jyväskylä, mutta sen toimialueeseen kuuluu koko Suomi. Toimistot sijaitsevat Jyväskylässä ja Helsingissä. Pesäpuussa tehtävä työ koostuu monimuotoisesta kouluttamisesta, kehittämistyöstä sekä käytännön tarpeista kumpuavasta tutkimustyöstä. Lisäksi Pesäpuu kehittää vuorovaikutusta tukevia konkreettisia työvälineitä ja erilaisia menetelmiä lastensuojeluun työskentelyn tueksi. Toiminnalliset työvälineet, kuten erilaiset kortit, ovat pidettyjä ja käytössä laajalti muuallakin kun pelkästään lastensuojelutyössä. (Pesäpuu ry 2016.)

Salapoliisitoiminnan tavoitteena on vahvistaa alle 10-vuotiaiden lastensuojelun asiakkaina olevien lasten osallisuutta. Heidät otetaan mukaan konkreettiseen kehittämistyöhön ja työkäytäntöjen muuttamiseen lapsiystävällisemmiksi. Toiminta on ensisijaisesti ryhmämuotoista, mutta ideoita on mahdollista hyödyntää myös yksilöllisessä asiakastyössä. Ryhmät voivat muodostua sekä lapsista että heidän läheisistään tai vain lapsista ja samat lapset voivat kokoontua useamman kerran tai vain yhden Salapoliisipäivän ajan. Ajatuksena on, että lapset saavat miettiä lastensuojeluun, sijaishuollon arkeen ja turvalliseen elämään liittyviä asioita. Tähän yhdistetään ilo ja mukava yhdessäolo sekä turvallinen ilmapiiri. Lapset sekä tuottavat tietoa itse että reflektoivat toisten lasten tuottamaa tietoa. Toiminta toteutetaan leikkien ja lapsille sopivien toiminnallisten harjoitusten keinoin. Leikki on lapselle luonnollisempi tapa tuottaa tietoa, kuin virallinen keskustelu. Lisäksi pääroolissa on käsinukke, joka kaipaa lapsilta apua tätä askarruttaviin lastensuojeluun liittyviin asioihin. Idea on käsitellä teemoja ulkoistaen ne lapsen henkilökohtaisesta kokemusmaailmasta, jolloin lasten ei tarvitse puhua itsestään tai omista kokemuksistaan. (Paaso & Vario 2016a, 12-22.) Lapsille on tehty myös oma salapoliisi-opas ja tehtäväkirja, Salapoliisi Mäyrän käsikirja, jossa Mäyrä

kutsuu lapset kanssaan tutkimaan lastensuojelua ja turvalliseen elämään liittyviä asioita. Sen sisältö on tuotettu aiemmista lasten Salapoliisipäivistä ja siitä löytyvä tieto on lasten tuottamaa toisille samassa elämäntilanteessa oleville lapsille. (Paaso & Vario 2016b.)

5.1 Havainnointi aineistonkeruun menetelmänä

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen ja pääasiallinen tutkimusmenetelmä on havainnointi. Tieteessä pyritään havaintoja tekemällä saamaan aineistoa määrätyn ongelman tai ilmiön eri tekijöistä. Niin arkielämässä kuin tieteessäkin voidaan hyödyntää kaikkia aisteja informaation vastaanottamiseen. Tieteessä ajattelu kuitenkin vaikuttaa arkielämää enemmän siihen, mitä ja miten havaintoja tehdään, varsinkin kun havaintoaineistosta analyysivaiheessa pyritään saamaan johtopäätöksiä. (Grönfors 2015, 146.) Havainnointi ei kuitenkaan ollut pelkkää tarkkailua, vaan pikemminkin osallistuvaa havainnointia. En ollut jatkuvasti osallisena lasten toimintaan, vaan välillä havainnoin tarkoituksella heitä hieman etäämmältä. Osallistuva havainnointi ei edellytä, että tutkijan tarvitsisi osallistua koko ajan tutkittavien toimintaan, vaan välillä hän voi pelkästään tarkkailla ja olla osallistumatta. Osallistumisen voi ajatella olevan havainnoinnin apuväline, jonka avulla aineistonkeräyksessä pystytään hyödyntämään pelkän kuulon ja näön lisäksi myös tunteita. (Grönfors 2015, 151–152.)

Pyrkinessäni selvittämään pienten lasten ajatuksia ja kokemuksia, koen havainnoinnin ja erityisesti osallistuvan havainnoinnin olevan lapsilähtöisempi tutkimusmenetelmä kuin esimerkiksi haastattelu. Lasten voi olla helpompi kertoa kokemuksistaan välillisesti, erilaisten toiminnallisten menetelmien avulla kuin suoraan, varsinkin jos lapsi ei entuudestaan tunne tutkijaa. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa osallistuminen liittyykin usein luontevana osana havainnointiin, kun taas esimerkiksi kokeellisessa psykologiassa tutkimusmenetelmänä käytetään usein piilohavainnointia. (Grönfors 2015, 146.) Varsinkin kun havainnoinnin kohteena ovat lapset, on luontevampaa olla toiminnassa mukana, eikä vain seurata lasten toimintaa täysin sivullisena. Aikuisen auktoriteettia korostava asetelma ei näyttäydy niin ilmeisenä tutkijan itseen ollessa osallisena (Törrönen 2001, 157). Lisäksi pääsin tutkijana tällä tavoin lähemmäksi lapsia ja heidän kokemusmaailmaansa. Osallistumalla tutkija oppii tuntemaan tutkittavat sekä yksilöinä että osana yhteisöä. Kun havainnointi kytkeytyy osallistumiseen, tutkijalla on sekä ihmisen rooli että tutkijan rooli (Grönfors 2015, 147.)

Havainnointi on myös tutkimusasetelman kannalta luonteva ratkaisu, sillä foorumissa käsiteltäviin teemoihin paneuduttiin toiminnallista tekemistä hyödyntäen, jolloin lasten kanssa keskustelu sujui luontevammin. Lapset olivat foorumissa salapoliiseja, eli tavallaan itsekin tutkijan asemassa. Tämä on merkityksellistä, sillä oikeus osallisuuteen ja vaikuttamiseen mahdollistuu jos lapset otetaan mukaan tutkimusprosessiin kanssatutkijoiksi (Strandell 2005, 37). Lisäksi lapsi voi ajatella olevansa merkittävä ja tärkeä päästessään auttamaan tutkijaa (Aarnos 2015, 168).

5.2 Aineisto

Tutkielman aineisto koostuu kahden Salapoliisipäivän aikana keräämästäni materiaalista. Nämä foorumit toteutettiin yhdessä Pesäpuun Salapoliisitoiminnan, Lähemmäs -projektin ja kahden eri Etelä-Suomen kunnan perhehoidon toimijoiden kanssa. Ensimmäinen Salapoliisipäivä järjestettiin kesällä 2016 ja siihen osallistui yhdeksän lasta, joista kuusi oli tyttöjä ja kolme oli poikia. Toinen foorumi järjestettiin syksyllä 2016 ja siihen osallistui kahdeksan lasta, joista neljä oli tyttöjä ja neljä oli poikia. Molemmilla kerroilla tuli muutama peruuntuminen. Foorumeissa oli mukana myös lasten läheisiä: sijaisvanhempia, biologisia vanhempia ja isovanhempia. Heidän lisäksi paikalla olivat kaksi Pesäpuun työntekijää sekä lapsille tuttuja perhehoidon työntekijöitä.

Kummankin foorumin teemana oli ikävä ja ikävän helpottaminen. Tarkoitus oli näin ollen selvittää lasten ajatuksia ikävään liittyen, mutta myös tarjota heille iloa, mukavaa tekemistä, yhdessäoloa ja vertaistukea. Ikävä voi olla monelle sijoitetulle lapselle vahvoja tunteita herättävä asia, josta on helpompi puhua kun siitä ei puhuta liian henkilökohtaisesti. Salapoliisipäivässä oli mukana myös käsinukke Mäyrä, joka asui lasten tapaan sijaisperheissä. Toisessa foorumissa Mäyrä oli korvattu toisella eläinhahmolla, joka oli lapsille entuudestaan tuttu. Jätän tämän hahmon kuitenkin tunnistamissyistä johtuen paljastamatta ja käytän jatkossa vain nimeä Mäyrä. Lasten tehtävä oli auttaa Mäyrää häntä askarruttavissa, ikävään liittyvissä kysymyksissä muovailua, piirtämistä ja askartelua hyödyntäen. Nämä turvalliset hahmot tarjoavat lapsille samaistumiskohteen ja helpottavat tilannetta, jossa puhuminen voi olla vaikeaa. Niiden läsnäolo kannustaa lapsia pohtimaan asioita. Niiden avulla lapset pystyvät turvallisesti kokemaan ja sanoittamaan ajatuksiaan ja

ilmaisemaan ja nimeämään tunteitaan. (Paaso & Vario 2016a, 23.) Myös luova toiminta toimii ilmaisukeinona ja helpottaa puhumista vaikeista asioista. Se myös auttaa keskustelun syventämisessä ja sen liittämässä lapsen omaan kokemus- ja elämysmaailmaan. Voidaan jopa ajatella, että lapsi heijastaa siinä omaa itseään ja puhuttaessa kertoo siihen heijastuneesta itsestään. (Aarnos 2015, 170.)

Seuraavaksi valaisen päivien kulkua lyhyesti. Molempien Salapoliisipäivien ohjelma oli melko samanlainen. Suurin ero oli siinä, että kesän Salapoliisipäivässä lasten läheiset olivat lasten vierellä ikävään liittyviä tehtäviä tehtäessä, mutta syksyn Salapoliisipäivässä he olivat kokonaan toisessa huoneessa.

Aluksi lapsille oli järjestetty onginta, josta he saivat salapoliisitarvikkeita. Onginnan jälkeen oli yhteinen aloitus, jossa lapset toivotettiin tervetulleiksi, kerrottiin päivän ohjelma, päätettiin ja kirjattiin yhteiset säännöt, alustettiin lapset päivän teemaan ja leikittiin tutustumisleikki. Mukavan ja konkreettisen aloituksen tiedetään lisäävän lasten turvallisuuden tunnetta (Andersson 1998, 8). Se myös virittää lapset päivän tunnelmaan. Yhteisen aloituksen jälkeen osa lapsista pääsi tekemään salapoliisirasteja, ja osa osallistui varsinaisiin päivän teemaan liittyviin tehtäviin. Salapoliisirasteilla tehtävät olivat kevyempiä kuten sormenjälkien tunnustusta ja piilotettujen salapoliisivälineiden etsintää sekä muuta leikkiä. Ikävää käsittelevillä rasteilla keskustelu tapahtui savitöiden, piirtämisen ja askartelun eli toiminnallisen tekemisen lomassa. Kun tutkimuskohteena ovat lapset, ja vaikeasti puhuttavat asiat toimii piirtäminen hyvänä ilmaisukeinona. Piirtäminen auttaa lapsia käsittelemään vaikeaa aihetta ja syventymään siihen. (Aarnos 2015, 170.)

Kesän Salapoliisipäivässä Mäyrä keskusteli lasten kanssa ikävästä savitehtävän avulla. Se pyysi lapsia muovailemaan savesta ikävän ja kysyi samalla lapsilta, miltä ikävä näyttää, missä se tuntuu ja mitä se voisi sanoa. Syksyn Salapoliisipäivässä saven sijasta ikävää pohdittiin kahdessa neljän lapsen ryhmässä keskustellen ja piirtäen. Piirustustehtävään lapset jaettiin kahteen ryhmään. Mäyrä keskusteli lasten kanssa ikävästä ja samalla lapset saivat piirtää ajatuksiaan isolle paperille. Lapset istuivat pienessä piirissä lähellä toisiaan lattialle levitetyn suuren piirustuspaperin ympärillä. Tunnelma oli tiivis ja turvallinen, vaikka lasten läheiset olivatkin kokonaan toisessa huoneessa. Mäyrää kiinnosti muun muassa mitä tarkoittaa kun on ikävä, missä se tuntuu ja mitä aikuinen voisi tehdä kun on

ikävä. Tämän lisäksi lapset rakensivat kummassakin foorumissa ikävähelputuskoneita Mäyrän ikävän lievittämiseksi. Ikävähelputuskoneita rakennettiin joko yksin tai pienissä 2-3 hengen ryhmissä.

Käsillä tekeminen mahdollisti vaikean asian näkyväksi tekemisen, jolloin sen lähestyminen oli lapsille helpompaa. Savi ja piirtäminen mahdollistivat fyysisen tekemisen, jonka lomassa ikävästä keskustelu sujui luontevasti. Toisille ikävän muovaileminen savesta ja ikävän näkyväksi tekeminen oli helppoa, toisille haastavampaa. Oma ikävä-teos saattaakin olla lapselle helpompi ja luontevampi keino palata ikävä-aiheeseen aikuisen kanssa kotona Salapoliisipäivän jälkeenkin lapsen niin halutessa. Osalle omasta taideteoksesta tulikin tärkeä: ”Huomenna minä maalaan sen.”, ”Saako tän viedä kotiin?”.

Päivän ohjelmiin sisältyi myös lounas ja yhteinen ulkoilu sekä hauska yhteinen lopetus ja herkkuhetki, jota odotettiin kovasti. Lapsia tutkittaessa on painotettava lapsiystävällisyyttä ja huolehdittava tutkimuksen eettisyydestä. Vaikka käsiteltävä aihe olisi surua tai muita ikäviä tunteita herättävä, tulisi tutkimukseen osallistumisen olla hauskaa ja arkista. Tutkimustilanteen tulee olla turvallinen ja lopuksi lapsen ajatukset olisi hyvä siirtää iloiseihin asioihin leikin tai pelin avulla. (Aarnos 2015, 165-169.) Niin kesäkuisessa kuin marraskuisessakin Salapoliisipäivässä ilmapiiri oli rento ja ilon sävyttämä, vaikka lapset käsittelivätkin sensitiivistä aihetta. Oleellista oli ikävän lähestyminen ennakkoluulottomasti, sensitiivisesti ja ennen kaikkea lapsille ominaisia keinoja hyödyntäen. Lapset olivat innokkaita ja auttoivat Mäyrää mielellään kertomalla omia ajatuksia ja ideoitaan. Osaa lapsista jännitti ja ujostutti enemmän tai vähemmän, mutta jännityksen lauettua hekin uskaltautuivat puhumaan enemmän.

Ennen Salapoliisipäiviin osallistumista lähestyin lapsia sekä heidän biologisia ja sijaisvanhempia kirjeillä, joissa kerroin itsestäni, tutkimuksestani ja pyysin sille suostumusta. Tein aikuisille ja lapsille omat kirjeet (liite 1 ja 2) ja välitin ne heille perhehoidon työntekijöiden kautta. Ennen tätä hankin tutkimusluvut myös kummaltakin lapset sijoittaneelta kunnalta. Paikanpäällä esittelin itseni ja kertasin oman roolini ja tutkimukseni tarkoituksen. Kerroin, ettei nauhureista tarvitsisi välittää, sillä aineistot tulisivat vain omaan käyttööni.

Käytin aineiston taltiointiin havainnoinnin ja muistiinpanojen ohella ääninauhureita. Näin ollen tutkimuksen aineisto koostuu sekä havaintomuistiinpanoistani että äänittämistäni keskusteluista. Lisäksi aineisto koostuu lasten päivän aikana tuottamasta materiaalista kuten savitöistä, piirustuksista ja askarteluista, joista otin valokuvia. Pyrinkin jatkuvasti aistimaan päivän aikana vallitsevaa tunnelmaa ja tarkkailemaan muun muassa lasten kehonkieltä ja yleistä ilmapiiriä.

Tallensin lasten puhetta neljälle eri ääninauhurille. Äänityksiä kertyi yhteensä 6 tuntia ja 53 minuuttia. Lapset tekivät tehtäviä pienissä ryhmissä, joten kaiken havainnoiminen yksin pelkästään muistiinpanovälineiden varassa olisi ollut mahdotonta. Havainnoinnin käyttäminen yksistään aineistonkeruumenetelmänä on haastavaa, mutta sen yhdistäminen muunlaiseen aineistonkeruumenetelmään on hedelmällistä. Se tuo lisäarvoa aineistolle ja auttaa näkemään asiat oikeissa yhteyksissään. Pelkät muistiinpanot eivät välttämättä muutenkaan riitä, sillä tutkija tekee havaintoihin perustuvia muistiinpanoja melko valikoivasti ja omaan persoonaansa tukeutuen. Muistiinpanovälineitä ei välttämättä pysty pitämään koko ajan esillä ja jatkuva muistiinpanojen kirjaaminen saattaa häiritä tutkimuksen luonnollista etenemistä tai tutkittavien keskittymistä. Muistiinpanoihin on hyvä kuitenkin kirjata ylös olennaista vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä ja muuta kontekstittietoa. (Grönfors 2015, 156; Tuomi & Sarajärvi 2009, 81.)

Koska foorumissa käsitelty teema, perhehoitoon sijoitettujen lasten ikävä, oli ennalta määritetty, tutkimusmenetelmä havainnoinnin ohella muistutti joltakin osin teemahaastattelua. Teemahaastattelua on luonnollista käyttää silloin, kun halutaan tietää, mitä joku ajattelee jostakin asiasta. Se on keskustelu, jossa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa saamaan selville tutkimuksen aihepiiriin kuuluvat asiat. Nämä asiat, eli teemat, ovat etukäteen päätetty, mutta niille ei ole määritelty tarkkaa muotoa tai järjestystä. (Eskola & Vastamäki 2015, 29.) Kun lapset muovailivat ikävää savesta tai piirsivät sitä paperille ja askartelivat ikävähelputuskoneita kannustettiin heitä samalla kertomaan tuotoksistaan ja näin ollen ikävään liittyvistä asioista ylipäätään. Mäyrä kyseli, mutta ei tentannut. Jokaiselle ryhmälle ja lapselle ei esitetty systemaattisesti tiettyjä ennalta määrättyjä kysymyksiä, vaan keskustelu sai pääsääntöisesti edetä lasten haluamalla tavalla. Yhdenmukaisuus kysymyksissä ja niiden esittämisessä ei myöskään ole teemahaastattelussa välttämättömyys (Tuomi & Sarajärvi 2009, 74).

5.3 Analyysi

Laadullisessa tutkimuksessa analyysi on läsnä jo aineistonkeruuvaiheessa. Varsinaisessa analyysivaiheessa aineistosta luodaan mielekäs, yhtenäinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta aiheesta, minkä tarkoituksena on informaation lisääminen. Tavoitteena on löytää näkemys tutkittavasta ilmiöstä. Hajanainen aineisto pilkotaan ensiksi osiin, jonka jälkeen se käsitteellistetään ja lopulta kootaan järkeväksi kokonaisuudeksi uudella tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.)

Tämän tutkielman aineisto on analysoitu sisällönanalyysiä käyttämällä. Sisällönanalyysi on perinteinen ja varsin yleisesti käytetty perusanalyysimenetelmä, jonka aineisto voi olla lähes mikä tahansa materiaali, joka on kirjallisessa muodossa. Ideana on pyrkiä löytämään aineistosta tiivistettyjä ja yleisiä kuvauksia sekä merkityksiä tutkittavasta aiheesta. Näitä merkityksistä pyritään kuvaamaan sanallisesti ja lopulta niiden pohjalta muodostuu käsitys tutkittavasta ilmiöstä. Teemoittelun avulla pyritään löytämään aineistosta siellä toistuvia aiheita ja yhteneväisyyksiä. Aineistoa pilkotaan ja ryhmitellään aineistosta nousseiden aihepiirien mukaisesti, minkä jälkeen etsitään varsinaisia teemoja. Tämä mahdollistaa myös teemojen vertailun. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92–103.) Osa muodostamistani teemoista löytyi melko helposti, sillä lapsille esitetyt kysymykset olivat kyseiseen teemaan jo valmiiksi liittyviä. Koska aineisto ei koostunut vain äänittämistäni nauhoituksista, vaan myös muistiinpanoista sekä lasten piirustuksista, savitöistä ja askarteluista otetuista kuvista, koin analyysivaiheessa näiden yhdistämisen muuhun aineistoon hieman haasteelliseksi. Lopulta päädyinkin käyttämään niitä lähinnä analysoinnin tukena. Valokuvat ja muistiinpanot kuitenkin auttoivat minua paneutumaan syvällisemmin lasten puheen sisältöön ja siellä esiintyviin merkityksiin.

Ennen litterointia kuuntelin äänittämäni nauhoitukset kahteen kertaan läpi. Jo tässä vaiheessa aloin mielessäni jäsentämään ja erittelemään aineistoa. Äänityksiä kuuntelemalla pyrin samalla palauttamaan mieleeni Salapoliisipäivien kulkua ja tunnelmia. Kävin tässä kohtaa läpi myös valokuvia, joita olin lasten tuotoksista ottanut. Eila Aarnos onkin todennut, että aineistoa tulkitessa valokuvat auttavat palauttamaan mieleen asioita, joita ei tutkimushetkellä ole kirjattu muistiin (Aarnos 2015, 166). Osa äänitysteni sisällöstä oli

tutkimukseni kannalta epäoleellista, kuten lasten ja aikuisten keskustelut ennen ja jälkeen ikävään liittyvien tehtävien tekemistä, joten jätin ne kokonaan litteroimatta. Päädyin kuitenkin litteroimaan mieluummin liian paljon kuin liian vähän, sillä kokonaisuuden hahmottaminen oli näin helpompaa. Lopulta sanatarkasti litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 94 sivua. Tässä kohtaa analyysiä nimesin ja erottelin lapset käyttämällä merkintää lapsi1, lapsi2 ja niin edelleen, kunnes analyysin loppupuolella nimesin heidät keksimilläni nimillä. Aikuisen puheenvuorot merkitsin kirjaimella A.

Tuomen ja Sarajärven mukaan aineistoa voidaan analysoida aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti. Aineistolähtöisessä analyysissä luodaan uutta teoriaa tutkittavasta ilmiöstä kun taas teorialähtöisessä analyysissä aineistoa sovitellaan ja testataan aiempaan teoriaan. Aineistolähtöisessä analyysissä teoreettiset käsitteet syntyvät aineistosta. Analyysiä tehdessäni hyödynsin aiempaa tietoa osittain tulkintoja ja päättelyitä tehdessä, joten tutkimus on lähinnä näiden kahden väliltä muistuttaen eniten siis teoriaohjaavaa analyysiä. Teoriaohjaavalla analyysillä tarkoitetaan, että analyysi sisältää teoreettisia kytkentöjä, mutta ne eivät perustu suoraan aiempaan teoriaan, vaan analyysiyksiköt poimitaan aineistosta. Ilmiöön liittyvät ”jo tiedetyt” teoreettiset käsitteet ohjaavat analyysin tekemistä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97 ja 117.) Koin ajoittain kuitenkin ristiriitaa siitä, kuinka paljon uskalsin lasten puhetta tulkita ja hyödyntää aiempaa tietoa tulkinnoissani.

Varsinaisen analyysin aloitin lukemalla litteroitua tekstiä useampaan kertaan. Litteroidun aineiston tukena käytin Salapoliisipäivien jälkeen tekemiäni muistiinpanoja. Ensimmäisillä kerroilla luin suurpiirteisemmin ja seuraavilla kerroilla tarkemmin kiinnittäen huomioni hieman eri asioihin. Pyrin muodostamaan lasten ikävään liittyvistä ajatuksista ja kokemuksista aineistoni puitteissa mahdollisimman laajan kuvan. Poimin aineistosta kaikki ikävää jollakin tavalla käsittelevät kohdat mm. ikävän kohdetta, tunnetta, merkitystä ja helpotusta käsittelevät kohdat eri värejä käyttämällä. Tämän jälkeen listasin ne erilliseen tiedostoon. Vaikka olin jo analyysin ensimmäisessä vaiheessa jättänyt suuren osan äänityksistä litteroimatta, oli iso osa litteroimastani tekstistä edelleen ”ylimääräistä”. Mietin kuitenkin tarkoin, mitä jätin analyysin ulkopuolelle. Lähinnä ne olivat vain lasten puuhasteluun liittyviä ilmaisuja kuten ”Lisää teippiä!”, ”Missä on sakset?” ”Mä laitan tän tähän.” Kiinnitin kuitenkin huomiota esimerkiksi tilanteisiin, joissa lapsi oma-aloitteisesti

vaihtaa puheenaihetta yhtäkkiä johonkin täysin aiheeseen liittymättömään. Lisäksi pidin jokaista lasten aiheeseen liittyvää puheenvuoroa merkityksellisenä jättämättä lyhyitäkin puheenvuoroja huomioimatta tai niiden sisältöjä tarkkaan pohtimatta.

Tämän jälkeen erottelin tutkimuskysymysteni mukaisesti ikävään itsessään liittyvät kohdat ja ikävän helpottamiseen liittyvät kohdat toisistaan ja jaottelin ne edelleen eri tiedostoihin. Ikävään yleisesti liittyvät litteraatit oli pääsääntöisesti äänitetty savi- ja piirustusasteilla, kun taas ikävän helpottamiseen liittyvät litteraatit liittyivät suurimmaksi osaksi ikävähelputuskoneiden tekemiseen ja esittelemiseen. Näissä esiintyi kuitenkin päällekkäisyyttä ja lasten ajatukset ikävästä ja sen helpottamisesta limittyivät. Ikävää yleisemmin käsittelevät puheenvuorot jaoin ensiksi sen mukaan, liittyivätkö ne siihen, mitä ikävöidään, vai siihen, millainen tunne ikävä on. Poimin lasten puheenvuoroista samankaltaisuuksia, ja yhdistelin nämä ensiksi useammaksi alaluokaksi, joiden pohjalta muodostin laajemmat yläluokat. Lasten ajatuksista ikävän helpottamiseksi käytin teemoittelua siten, että aluksi listasin kaikki lasten ideat ikävän helpottamisesta, joista suurin osa liittyi ikävähelputuskoneiden tekemiseen. Listaamisen jälkeen aloitin niiden teemoittelun yhdistelemällä samankaltaisuuksia kuvaavia ilmaisuja ajatuskarttaa hyödyntämällä. Aluksi teemoja muodostui 18 kappaletta, joista lopulta tiivistyi neljä pääteemaa: ajatusten suuntaaminen ikävästä pois, menneen läsnäolo ja muistojen merkitys, perustarpeiden tyydyttäminen sekä aikuisen tuki.

5.4 Tutkimusetiikka

Kun kyse on lapsista ja erityisesti sijoitetuista lapsista sekä herkästä tutkimusaiheesta, tutkimuseettiset kysymykset ovat erityisen tärkeitä. Klaus Mäkelä painottaa, että alaikäiset lapset voidaan nähdä haavoittuvaisina ja erityisen suojelun tarpeessa olevina tutkimuskohteina (Mäkelä 2010, 68). Kun lapsia haastatellaan tutkimukseen, tutkijalta edellytetään eettistä vastuuta ja erityistä moraalialia. Nämä asiat korostuvat, jos lapsilta pyritään saamaan tietoa heidän elämänsä liittyvistä sosiaalisista ongelmista. (Ritala-Koskinen 2001, 75.) Sijoitettujen lasten tutkiminen on erityisen arkaluontoista, koska heidän elämänsä on kohdistunut isoja muutoksia lastensuojelun toimenpiteiden seurauksena. Nämä muutokset ovat luonnollisesti erittäin sensitiivisiä (Kallinen, Pirskanen

& Rautio 2015, 95). Sijoitettuja lapsia koskeva tutkimus vaatii siis erityistä sensitiivisyyttä niin tutkijalta kuin tutkimusmenetelmältäkin.

Onnistuneen tutkimusprosessin turvaaminen edellyttää eettisten kysymysten huomioimista koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimuseettisten kysymysten pohtiminen ja puntarointi alkaakin jo tutkimusaihetta hahmoteltaessa, ja jatkuu aina tutkimuksen pohdintaosioon asti. Aloittelevana tutkijana minulla ei välttämättä olisi ollut rohkeutta ryhtyä itsenäisesti tutkimaan sekä sensitiivistä kohdetta että aihetta. Koska tutkimuksen aineistoa ei kerätty vain tutkimuskäyttöön, vaan sen kerääminen tapahtui Salapoliisitoiminnan yhteydessä eli tilanteessa, jossa lapset olivat muutenkin jo kokeneiden ammattilaisten ohjaamina, vastuuni aineistonkeruutilanteessa ei ollut niin suuri. Pysin kuitenkin osoittamaan läsnäolollani ja aidolla kiinnostuksellani kunnioitusta ja arvostusta lapsia ja heidän ajatuksiaan kohtaan. En halunnut vaikuttaa lasten toimintaa sivusta tarkkailevalta etäiseltä tutkijalta. Sensitiivistä tutkimusta tehtäessä tutkijalta vaaditaan lämpöä ja empaattisuutta. Hänen on suhtauduttava sekä tutkimusaiheeseensa että kohderyhmäänsä kunnioittavasti ja ennakkoluulottomasti. Pysin välillä jopa unohtamaan tutkijan roolini, jotten vahingossakaan olisi ohjailnut lasten ajatuksia. Luotin siihen, että he tuottavat kyllä riittävästi tietoa ja aineistoa tutkimukseni. Oli tärkeää, ettei lasten tarvinnut sanoa mitään, jos he eivät itse halunneet. Hiljaa oleminen saattoi olla lapselle helpompaa, kun asiasta keskusteltiin ryhmässä, jossa oli useampi lapsi. Tutkijan tuleekin kunnioittaa, jos lapsi ei halua sanoa mitään. Hänen on tärkeää osata lukea myös hienovaraisempia vihjeitä, jos lapsi vaikuttaa kiusaantuneelta tai muuten haluttomalta puhua jostakin asiasta. Kaikkeen lapsen kertomaan tulee suhtautua kunnioittavasti, eikä väheksyen. (Kallinen ym. 2015, 141, 196, 183.)

Kun tutkimusaiheen sanotaan olevan sensitiivinen, tarkoitetaan sen olevan arkaluontoinen, kipeä, vaikea tai henkilökohtainen (Kallinen ym. 2015, 15). Ikävä ja eritoten perhehoidossa elävän lapsen ikävä, voi olla lapselle näitä kaikkia yhtä aikaa. Ikävä on erityisen arka ja henkilökohtainen aihe ja se saattoi herättää lapsissa voimakkaitakin tunteita. Tutkimustilanne saattoi olla jopa ensimmäinen kerta, kun lapsi rohkeni jakaa siihen liittyviä ajatuksia muille. Lasten rohkeuteen puhua auttoi omien kokemusten ulkoistaminen, jolloin heidän ei tarvinnut kertoa kertoa omista kokemuksistaan. Vaikeista

teemoista etäännyttäminen on sensitiivistä aihetta tai kohderyhmää koskevassa tutkimuksessa keskeistä (Kallinen ym. 2015, 82).

Arkaluontoisten asioiden tutkiminen edellyttää myös sensitiivisen tutkimusmenetelmän käyttöä. Lapselle on luontevampaa käsitellä kokemuksiaan mahdollisimman lapsilähtöisesti kuten piirtäen, leikkien ja keskustellen (Hurtig 2006, 188). Lapsilähtöisyyttä on myös se, että lapsella on vapaus kertoa ajatuksiaan tai toisaalta olla kertomatta. Ikävän tutkiminen vain haastattelun avulla olisi voinut olla lapsille epämukavaa. Sopivan tutkimusmenetelmän lisäksi on tärkeää, että tutkimustilanne on lapselle turvallinen ja hänen on hyvä olla. Parhaimmillaan lapsi saa positiivisen kokemuksen siitä, että joku on kiinnostunut hänen ajatuksistaan. Lisäksi vaikeiden asioiden pohtiminen turvallisessa tilanteessa voi myös auttaa lasta ymmärtämään itse itseään sekä omia ajatuksiaan paremmin. (Ritala-Koskinen 2001, 75.)

Lasten pitäminen haavoittuvina saattaa joskus olla jopa este osallisuudelle ja sille, etteivät lapset saa mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Strandell 37, 2005). Tutkimuksen kohteina sijoitettuja lapsia voidaan pitää jopa liian sensitiivisenä, joten heitä ei oteta tutkimuksen kohteiksi (Kallinen ym. 2015, 96). Tämä este on osittain ristiriidassa lapsen oikeuksiin ja osallisuuteen nähden. Lapsen omaa kokemusmaailmaa on mahdoton saada selville, ellei siitä kysytä häneltä itseltään. Vain lapsilta itseltään kysymällä saadaan autenttista tietoa. Sen lisäksi että lasten tuottama tieto mahdollistaa lapsen oikeuksien ja osallisuuden toteutumisen, on lasten kokemusmaailmasta kumpuava tieto aidosti hyödyllistä (Hurtig 2006, 178). Lapset tulee nähdä tiedontuottajina siinä missä aikuisetkin, sillä heidän antamansa informaatio on sekä tärkeää että hedelmällistä. Sensitiivisyydestään huolimatta sijoitettuina oleviin lapsiin kohdistuva tutkimus on tärkeää, sillä on merkittävää tietää, miten huostaanotto ja sijoitus vaikuttaa lasten elämään (Eronen 2013, 30). Sijoitettuina oleviin lapsiin itseensä kohdistuva tutkimus on siis täysin mahdollista, mikäli tutkimuksen toteutuksessa kiinnitetään erityistä huolellisuutta tutkimuksen eettisyyteen ja lapsilähtöisyyteen.

6. ”IKÄVÄ TUNTUU IKÄVÄLTÄ” - LASTEN AJATUKSIA IKÄVÄSTÄ

Tässä luvussa tarkastelen tutkimustuloksiani keskittyen lähinnä ensimmäiseen tutkimuskysymykseen eli siihen, minkälaisia ikävän tunteeseen liittyviä kokemuksia sijoitetuilla lapsilla on. Tarkastelen ikävää siitä näkökulmasta, keneen tai mihin lasten ikävä kohdistuu ja millaiseksi he kokevat ikävän tunteena. Ikävästä saa monimuotoisemman kuvan kun sitä tarkastelee useammasta näkökulmasta. Ikävä on tunne, johon liittyy useita ulottuvuuksia riippuen siitä mitä siitä halutaan tietää – tai mitä siitä halutaan kertoa. Kietoutumalla lapsen historiaan ja muistoihin, ikävä on aina hyvin henkilökohtainen, yksilöllinen ja kokijansa näköinen. Ikävään ja sen intensiteettiin vaikuttaa muun muassa sijoitusajankohta (Mantila, Mikkonen & Väinölä 2008). Ikävän henkilökohtaisuudesta huolimatta lasten ajatuksista löytyi paljon yhteneväisyyttä.

6.1 Ikävä biologisia vanhempia

Vaikka lapsilta ei pääsääntöisesti kysytykään suoraan ketä tai mitä he ikävöivät, toivat he esille asioita ja ihmisiä, joihin ikävä kohdistuu. Useampi lapsi mainitsi ikävän syntymäperhettä, erityisesti äitiä kohtaan. Kun lapsia pyydettiin muovailemaan savesta ikävä, halusi Iida muovaillla Mäyrän emon.

A: Voisitko muotoilla siitä savesta ikävän. Miltä se ikävä näyttää?

Iida: Äiti, mä teen sellasen emon.

A: Ajattelet sä, et sillä (Mäyrällä) olis ikävä emoa tai sisaruksia tai jotain, ketä se ei oo nähnyt vähään aikaan?

Iida: Niin.

A: Jos se sun ikävä puhuis, niin mitä se voisi sanoa, kun se tuntuu siellä vatsassa?

Iida: Mulla on ikävä. Mulla on äitiä ikävä.

Kiintymyssuhdeteorian isä John Bowlby kuvaa biologisiin vanhempiin kohdistuvan ikävän olevan luonnollista, sillä heihin lapsi on yleensä muodostanut ensimmäiset tunnesuhteensa. Äidistä tai muusta ensisijaisesta hoitajasta eroon joutumisen aiheuttaman ahdingon taustalla on lapsen voimakas kiintymys, jonkinlainen yhteenkuuluvuus, joka sitoo hänet

tähän henkilöön. (Bowlby 1982, 177.) Iidan muovailema ikävä sanoi kaipaavansa äitiä, mikä kuvastaa äidin tärkeyttä ja merkityksellisyyttä. Anderssonin (1998, 159) mukaan lapsen eroreagointiin voidaan katsoa vaikuttavan lapsen ja hoitajan välisen suhteen laatu. Myös Hämäläinen (2012) on selvittänyt, että ikävä vaivaa perhehoidossa elävää lasta etenkin jos tunnesuhde biologiseen vanhempaan on ollut vahva. Valkosen mukaan ikävöinti ei sen sijaan välttämättä kerro vanhempisuhteen lämpimyydestä, vaikka se voidaankin nähdä osoituksena jonkinlaisesta tunne- tai kiintymyssuhteesta. Lapsi muodostaa kiintymyssuhteen ensimmäiseen hoitajaansa, riippumatta hänen puutteellisesta kyvystään vastata lapsen tarpeisiin. Tämä suhde voi laiminlyönneistä huolimatta sisältää myös lämpöä. Näin ollen hän voi myös ikävöidä vanhempansa, vaikka hän olisi kokenut enemmän tai vähemmän turvattomuutta hänen kanssaan. (Valkonen 1996, 37–39.)

A: *Mitä sun ikävä sanoo?*

Emma: *Äiti, voitko sä kirjoittaa?*

A: *Mitä mä kirjotan? Mitä sun ikävä haluaa kertoa?*

Emma: *Milloin mä pääsen tapaamiseen.*

Emman muovailema ikävä halusi tietää, milloin pääsee ”tapaamiseen”. Ikävään liittyy siis halu päästä tapaamiseen, jossa voisi tavata äidin. Ikävä aiheutuu, kun lapsi on erossa tärkeistä ihmisistä ja haluaisi olla heidän luonaan. Vanhemman näkeminen, heidän läsnäolo ja läheisyys helpottaisi Emman mukaan ikävää. Myös Hämäläisen (2012, 127) sanojen mukaan ikävä on seuraus lapsen kokemukselle, jonka mukaan hänellä ei ole riittävää yhteyttä tärkeään ihmiseen.

Äidin näkeminen ja jo pelkästään tapaamisten odottaminen voi tuoda helpotusta ikävän tunteeseen. Kovan ikävän vuoksi biologisten vanhempien tapaamiseen voi liittyä suuria odotuksia (Lahtinen & Särkiö 2016, 56). Yllättävät peruuntumiset ja niistä aiheutuvat pettymykset voivat puolestaan aiheuttaa lapselle pettymyksen ja entistä lohduttomamman olon, josta seuraa entistä isompi ikävä. Näin ollen ikävään voi liittyä myös huoli vanhemmasta. Lapsen kiintymys sijaisvanhempiinsa ja se, ettei hän puhu biologisista vanhemmistaan ei tarkoita sitä, etteikö hän ajattelisi ja kaipaisi heitä. (Laurila 1993, 150; Andersson 1998, 158; Fineran 2012, 369.) Sinkkonen (2015, 248) muistuttaakin, että lapsilla on usein jopa taipumus idealisoida vanhempiaan.

Ennen kuin lapsia pyydettiin auttamaan Mäyrää ikävään liittyvien kysymysten kanssa, Mäyrä kävi kuiskaamassa lapsille jonkin asian, mikä on hänelle tärkeää. Petteri ilmaisi heti, että Mäyrä kuiskasi omien vanhempien olevan hänelle tärkeitä.

A: Jos se (Mäyrä) kuiskais sulle, et mikä on tärkeää, niin mitä sä luulet, että se kuiskais sulle, kuunteleppa..

Petteri: No omat vanhemmat.

Biologiset vanhemmat näyttäytyivät merkityksellisinä ja tärkeinä ihmisinä lasten elämässä edelleen. Heillä on edelleen paikka lasten sydämessä, vaikka he eivät asu samassa paikassa lasten kanssa, eivätkä välttämättä näe kovin usein. Laurila (1993, 150) muistuttaa, että biologiset vanhemmat voivat olla sijoitetulle lapselle merkityksellisiä jopa tilanteessa, jossa lapsi ei olisi koskaan edes nähnyt heitä.

Syntymävanhempien ikävöinti on noussut esiin myös muissa sijaisperheissä asuviin lapsiin kohdistuneissa tutkimuksissa. Lapset kaipaavat biologisia vanhempiaan ja toivoivat voivansa tavata heitä useammin. He myös pitävät yhteydenpitoa biologisiin vanhempiinsa tärkeänä. (Hämäläinen 2012; Johnson ym. 1995; Marjomaa & Laakso 2010; Vario 2014.) Johnsonin ja kumppaneiden tutkimuksessa lähes kaikki lapsista kaipasivat syntymäperhettään. Lapsen ja syntymävanhempien välillä saattaa säilyä tiiviskin yhteydenpito, joten sijoituksesta aiheutuva ero on pikemminkin osittainen, eikä menetys ole lopullinen. Tällöin Anderssonin mukaan on tärkeää muistaa ikävän säilyminen. Ikävä on jotakin, jonka kanssa on opittava elämään, sillä menetys ei läheskään aina ole lopullinen. Tämä lisää hämmennystä ja asian käsittelyn monimutkaisuutta. Lapsen on sopeuduttava vanhempien näkemisen odotukseen ja heidän ikävöimiseen tapaamisten välissä. (Andersson 1998, 157.)

A: Onks ketään ihmistä ikävä?

Veera: Riikka-äitiä ei ole sillai kovasti, koska minä tapaan sitä.

A: Tarkotatko sä, että tapaat sillai riittävästi, ettei ehdi tulla sellainen lohduton ikävä?

Veera: Niin.

Veeran omakohtainen kokemus on, ettei ikävä pääse kovin suureksi, koska hän tapaa biologista äitiään. Kääntäen voitaisiin ajatella, että jos äitiä ei tapaisi kovin usein, niin silloin häntä voisi olla isompi ikävä. Hämäläinen (2012, 127) on kuitenkin todennut, että ikävän tunne osittain myös säilyy yhteydenpidon myötä.

Lasten puheista nousi esille biologisten vanhempien ikävöinti sekä suoraan että välillisesti. Seuraavassa esimerkissä Eliaksen mielestä Mäyrän ikävä tarkoittaa juurikin sitä, että hän kaippaa biologisia vanhempiaan.

A: Mitä muuta se voi tarkoittaa, kun Mäyrä sanoo, että Mäyrällä on ikävä?

Elias: Se ikävöi sen oikeita äitiä ja isää.

Kaikki lapset eivät sanoneet ikävän kohdistuvan suoraan juuri biologisiin vanhempiin, mutta kuitenkin ne asiat joita ikävöitiin saattoivat liittyä tavalla tai toisella heihin. Ikävä kohdistui siis heihin ”välillisesti”. Ikävä tuntuikin herättävän lapsissa muistoja menneestä ja vanhassa kodissa vietetystä ajasta ja koetuista asioista.

A: Mitäs teidän mielestä Mäyrä vois tarkoittaa kun se sanoo, että sillä on ikävä? Mitä sillä vois olla ikävä tai mitä se voi tarkoittaa?

Leo: Et se haluaa ruokaa.

A: Joo, et se haluaa ruokaa. Piirrä joku, minkä ruoan sä haluat.

Petteri: Varmaan sitä sen lemppariruokaa.

Leo: Ehkä joku öö omien vanhempien joku hyvä ruoka.

Leo ehdotti, että Mäyrän ikävä voi tarkoittaa sitä, että se haluaa ruokaa. Leon mukaan Mäyrä ei kuitenkaan halua mitä tahansa ruokaa, vaan omien vanhempien tekemää ruokaa. Ikävä voi olla esimerkiksi kalasta valmistettua ruokaa ja kaurakeksejä, jotka Leo päättikin piirtää paperille. Lapsi saattaa kaivata jotakin ruokaa, jota hän söi entisessä kodissaan. Se on voinut olla myös juuri sitä ”lemppariruokaa”, kuten Petteri toteaa. Tuttu ruoka voi myös herättää lapsessa muistoja ja vahvan tunnelatauksen. Ruokaan voi liittyä jokin laajempi hyvä muisto. Tilanteessa, jossa ruokaa on syöty, lapsi on ehkä tuntenut olonsa hyväksi ja asiat ovat olleet hyvin. Tällä tavoin ruoka voi herättää hyviä muistoja, mikä aiheuttaa laajemmassa merkityksessä haikeutta ja kaipuuta mennyttä kohtaan.

Biologisten vanhempien merkityksellisyys näkyi tavassa, joilla lapset puhuivat heistä. Kun lapset tarkoittivat (Mäyrän) biologisia vanhempia, he käyttivät sanaa *oma* tai *oikea*: ”omien vanhempien kanssa omassa kotona”, ”se ikävöi sen oikeita äitiä ja isää”. Lapset tuntuivat erottelevan tällaisilla sananvalinnoilla, onko kyseessä syntymävanhempi vai sijaisvanhempi. Tällä tavoin lasten ilmaisuissa korostui biologisen sukulaisuuden merkityksellisyys ja tärkeys. *Oma* ja *oikea* viestittävät jostakin henkilökohtaisesta ja identiteettiin liittyvästä. Osalla lapsista tuntui edelleen olevan hyvin vahva kuulumisen tunne ja kiintymys biologiseen perheeseensä. Vinterhedin ym. (1981, 122) mukaan on tavallista, että lapsi on identifioitunut syntymävanhempaansa ja pitää tätä edelleen psykologisena vanhempanaan. Myös Hämäläinen (2012) on väitöskirjassaan tuonut esiin lasten käyttävän verisiteisiin perustuvista suhteista termiä *oma*, ja todennut sukulaisuuteen perustuvien suhteiden olevan lapsille merkityksellisiä.

Kuitenkaan kaikki lapset eivät käyttäneet sanaa *oma* tai *oikea*, kun he puhuivat biologisiin vanhempiin kohdistuvasta ikävästä. Johnson tutkijaryhmineen (Johnson ym. 1995) onkin todennut, että lapsi voi myös yhtäläillä ikävöidä biologista perhettään ja kotiaan, vaikka tuntisi kuuluvansa sijaisperheeseen. Anneli Laurila (1993, 174) kuitenkin muistuttaa, että vaikka lapsi tuntisi kuuluvansa sijaisperheeseen on tietämys omista biologisista juurista hänelle silti tärkeä. Laurila selvittääkin perhehoidossa elävien lasten vanhempikäsityksen näyttäytyvän tutkimuksen valossa ristiriitaisena. Maailmanlaajuisesti löytyy tutkimusta siitä, että lapsi pitää varsinaisina vanhempanaan sijaisvanhempia sekä siitä, että biologiset vanhemmat ovat lapselle ne todelliset vanhemmat. Tähän vaikuttaa muun muassa sijoituksen ajankohta eli se, minkä ikäinen lapsi on ollut sijaiskotiin muuttaessaan. (Laurila 1993, 149–150.)

6.2 Koti-ikävä

Koti oli asia, joka lasten puheessa toistui useampaan otteeseen. Asunnottomien naisten kerrontaa tutkinut Riitta Granfelt on kuvannut, että kotiin liittyy voimakkaita tunteita ja vahvaa kiintymystä. Koti on paikka, jossa vietetään paljon aikaa ja eletään arkea. Se on myös hyvin henkilökohtainen paikka, jonka ympärille muodostuu ihmisen oma tila eli reviiiri. (Granfelt 1998, 103–104.) Useammalle lapselle ikävä toi ensimmäisenä mieleen

vanhan kodin ja kotitalon. Kaipuu entistä kotia kohtaan välittyi selkeästi. Ikävä merkitsi lapsille siis ikävää entistä kotia kohtaan.

A: Mutta tiedättekö mitä, Mäyrällä on nyt lisää asiaa. Kun joskus on iloinen ja joskus on noita tärkeitä asioita, mut joskus on sellasia päiviä, että on ikävä. Niin mitköhän se voi tarkoittaa kun Mäyrä sanoo, et minulla on ikävä. Kertokaas mitä se voi tarkoittaa.

Elias: Koti-ikävä

A: Kotia ikävä. Joo. Piiräppä tohon koti, joku koti jooko.

Elias: Piirräks mä siihen talon vai?

A: Ihan minkä sä haluat piirtää.

Petteri: Sä luit just mun ajatukset. Mäkin haluan piirtää talon.

Elli: Mäkin haluan piirtää kodin.

Elias selvensi, että Mäyrän ikävä tarkoittaa, että hänellä on *koti-ikävä*. Myös Petterillä ja Ellillä ikävästä tuli mieleen nimenomaan *koti-ikävä*.

A: Haluatteko te kertoa enemmän siitä koti-ikävästä?

A: Mäyrää kiinnostaa vielä tää koti-ikävä, että mitä se tarkoittaa. Haluaako se mennä sinne kotiin vai..

Elias: Joo.

A: Vai mitä se vois..

Otto: Joo.

Olivia: Mennä kotiin.

A: vähän tarkemmin, kerroksää.

Petteri: niin että niinku mennä kotiin ja elää tavallisesti omien vanhempien kanssa omassa kotona.

Lapset olivat yhtä mieltä siitä, että *koti-ikävä* tarkoittaa halua mennä kotiin, jossa omat biologiset vanhemmat ovat. *Koti-ikävä* vaikutti merkitsevän lapsille siis jotakin enemmän, kuin vain kaipuuta entistä kotia kohtaan fyysisenä paikkana. Se näyttäytyi pikemminkin jonkinlaisena yleisenä kaipuuna entistä kohtaan. Myös Granfelt (1998, 104) on todennut, ettei *koti-ikävä* aina tarkoita pelkkää kaipuuta fyysisistä tilaa kohtaan, vaan kaikkea sitä muutakin kohtaan, mitä koti ihmiselle merkitsee. Granfeltin mukaan koti onkin paitsi

elämyksellinen myös ruumiillinen kokemus, joka liittyy ihmisen identiteettiin. Tällöin se syntyy ihmisen henkilökohtaisista merkitysten ja ulkoisen todellisuuden välisessä vuorovaikutuksessa. Koti voidaan niin ikään käsittää fyysisyyden lisäksi sisäisenä kotina, joka syntyy eheyden, elävyyden ja psyykkisen autonomian kokemuksesta. (Granfelt 1998, 104–106.)

Petterin tarkennuksesta käy ilmi, että koti-ikävä tarkoittaa myös *halua* elää entisessä kodissa nimenomaan syntymävanhempien kanssa. Siispä ikävään saattaa kietoutua myös haaveet ja toivo. Toivo paluusta kotiin on tullut esiin aiemmassakin tutkimuksessa (Hämäläinen 2012, 107). Vinterhedin ja kumppaneiden mukaan lapsen kokiessa koti-ikävää, toivo kotiinpaluusta tekee sen työstämisen monta kertaa vaikeammaksi. Tällöin myös sopeutuminen sijaiskotiin voi olla hankalampaa, koska lapsi kantaa työstämättömän erokriisin taakkaa. Lapsen sopeutumisen ristiriitaa vähentää ainakin se, jos sijaisvanhemmat tukevat lasta ja osoittavat hyväksyntää lapsen juuria ja historiaa kohtaan. (Vinterhed ym. 1981, 126.) Ikävään ja siihen liittyviin toiveisiin voi lisäksi sisältyä halu elää ”tavallisesti”, kuten Petteri asian ilmaisi. Riitta Laakson mukaan kotia voi kaivata myös kulttuurisena ilmiönä, jolloin kaivataan elämää, joka kulttuurisesti katsotaan tavalliseen lapsuuteen eli elämää biologisen vanhemman kanssa. Samaan aikaan kaipuuseen kuitenkin kietoutuu tietoisuus siitä, ettei kotiin palaaminen ole realistista tai eläminen siellä sellaista kuin sen toivoisi olevan. (Laakso 2016, 185.) Mantilan ja muiden mukaan perhehoidossa asuvaa lasta voi harmittaa tai hävettää tilanteensa ja taustansa. Tämän vuoksi lapsi voi jopa pyrkiä salaamaan taustansa, koska haluaa niin kovasti olla kuten toisetkin lapset – aivan tavallinen. (Mantila, Mikkonen & Väinölä 2008, 45.)

A: Oliko tää Onni sun ikävä? Mitä se sanois?

Onni: Se on joku talo. Vanha talo. Ja sillä on ikävä sitä vanhaa taloa kun se on siellä uudessa.

Onni muovaili savesta ikävän, joka esitti ”jotain” taloa. Heti perään hän kuitenkin tarkensi, että kyse ei ollut mistä tahansa talosta, vaan *vanhasta* talosta. Vanhalla talolla Onni tarkoitti Mäyrän entistä kotia, jota sillä on ikävä, koska se asuu nyt ”siellä uudessa” talossa eli sijaisvanhempien luona. Se, että yhtäkkiä koteja onkin monta saattaa aluksi lapsesta tuntua oudolta, eikä hän välttämättä tiedä, mitä paikkaa kutsuisi kodiksi. (Paaso & Vario

2016b, 16.) Sijaisperheeseen muuttanut lapsi jättää entisen kotinsa pidemmäksi aikaa, ehkä jopa pysyvästi. Granfeltin mukaan koti edustaakin ihmiselle menneisyyden jatkuvuutta. Menneisyyden jatkuvuus tulee ilmi Onnin käyttämässä sanoissa *vanha* ja *uusi*. Koska kotiin liittyy mielikuvia ja ajatus tuttuudesta, ei asunto jossa eletään tunnu hetkessä kodilta. Sieltä voi puuttua kodin tuntu ja kodintunnon syntyminen vie oman aikansa. (Granfelt 1998, 103–107.) Laakson (2016, 185) mukaan sijoitettu lapsi voikin kaivata juuri tällaista kodin tuntua.

Myös Törrösen määritelmissä koti hahmottuu elämistilaksi, jossa on kyse tietyssä tilassa eletystä ja eletävästä elämästä. Siihen liittyy muistoja ja yhteinen menneisyys lapsen ja biologisen vanhemman välillä. Elämistila on tila, jossa ihmiset elävät arkeaan ja ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Ympäristö sekä ihmisen fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset yhteydet kietoutuvat toisiinsa synnyttäen muistikuvia menneestä. Koti voidaan näin ollen nähdä myös tunnetilana ja paikkana, johon ihminen mielikuvissaan sijoittaa itsensä. (Törrönen 1999, 16–19; 2000, 266–268, 278, Niemen 2003, 30 mukaan.)

Kodin merkityksellisyys puhututti lapsia myös yleisemmin. Vaikka entistä kotia saattaakin olla ikävä, on pääasia, että on koti, jossa on turvallista olla:

A: *Mäyrä kysyy, että miksi on tärkeää, että on koti?*

Venla: *Siksi, jos ei ole kotia, niin sit menee hukkaan ja sitten niitä itkettää ja ne kuolevat kaikki jos niillä ei ole kotia.*

Venla: *Jos ei ole kotia, niin sitten he ovat surullisia ja sitten he hukkaavat ja joku voi syödä niitä.*

Venla: *Ja ne kuolevat jos joku puree niitä.*

Venla: *Eläimet tarvitvat oman kotinsa, että ne eivät mene hukkaan.*

Venla ilmaisi useampaan kertaan, että Mäyrä – tai oikeastaan jokainen – tarvitsee kodin. Koti merkitsi hänelle suojaa erilaisia kodin ulkopuolella olevia uhkia vastaan. Venlan mielestä kodin kuuluu olla turvallinen paikka elää, sillä ilman sitä ei ole turvallista ja voi tulla purruksi, mennä ”hukkaan” tai jopa kuolla. Granfeltin (Granfelt 1998, 104) mukaan koti merkitsee ihmisille suojaa ja turvapaikkaa, jonka suojaan käpertyä ja paeta pahaa

maailmaa. Sijoitetun lapsen kohdalla tähän saattaa kuitenkin liittyä ristiriitaa, sillä entinen koti on voinut olla hyvinkin turvaton paikka.

Osa lapsista kuvasi miten Mäyrä saattoi kaivata asioita sen entisestä kodistaan. Ikävä voi kodin lisäksi kohdistua yhtä hyvin johonkin yksittäiseen kotona olevaan asiaan. Näihin asioihin voi edelleen assosioitua lapselle tuttuja tapoja, tottumuksia ja rutiineja. Jokin tietty asia, esine tai kokemus on voinut ollut lapselle erityisen mieluinen ja tärkeä.

A: Minkälaisia ikäviä minä täältä sitten löydän? Oi miten hieno.

Onni: Mä tein sängyn. Joku haluaa mennä nukkuun, kun sen pitää tehdä jotain muuta.

Onni: Tai jollain on ikävä vaikka sen vanhaa sänkyä. Tällaista mikä on kaatopaikalla.

A: Ahaa, onko se se?

Onni: Joo. Siinä oli kaikki, semmonen yölamppu, jota siinä toisessa ei ollut, niin sitä sillä oli ikävä.

A: Minullakin on ikävä niitä minun kaikkia vanhoja leluja ja vaatteita.

Onni: Tästä tulee kerrossänky.

Onni muovaili savesta sängyn, jota ”jollain on ikävä”. Vanha sänky on erityinen, sillä ”siinä oli kaikki”, jopa ”semmonen yölamppu”. Sijaiskoti ja siellä olevat asiat voivat erota paljonkin entisestä kodista ja siellä olleista asioista. Erilaisuus voi tuntua vieraudelta ja uudenlaiset asiat kummallisilta. Tällöin voi tulla vanhan kodin tuttuja asioita ikävä ja erityisesti niitä, mitkä ovat olleet lapselle mieluisia. Granfeltin mukaan yhtä lailla kuin ihmisiin tai paikkoihin, myös tavaroihin ja esineisiin voi kiintyä. Kodin luomiseen voidaan liittää rakkaat, itselle mieluisat esineet ja huonekalut. (Granfelt 1998, 111.) Toisaalta voi olla, että lapsen on helpompi puhua jostakin konkreettisesta asiasta, jota ikävöidään eikä niinkään ikävästä yleensä. Lapsen voi olla vaikea löytää sanoja yleisemmälle ikävän tunteelle.

6.3 Ikävä kasvuympäristöä

Sijoituksen myötä lapsen kasvuympäristö voi muuttua radikaalistikin. Menetyt kohdistuu laajasti koko lapsen elämään. Lapset toivat esille vanhempien ikävöinnin ja koti-ikävän

ohella laajemmin kasvuympäristöön liittyvää kaipuuta. Leikki-ikäisen kasvuympäristö ulottuu muuhunkin kuin vain kotiin ja perheeseen.

A: Haluatko sä sanoa, et mitä se tarkoittaa, kun Mäyrä sanoo et on ikävä.

Olivia: Öö se tarkoittaa sitä, et se niinku ikävöi sen parhaita kavereita ja se haluis olla niiden kaa.

Olivialle tuli ikävästä ensimmäisenä mieleen parhaat kaverit, joiden kanssa ei sijoituksen myötä enää vietetä aikaa. Mäyrä kuitenkin ”haluis olla niiden kaa” eli kaverit ovat olleet sen elämässä hyvin rakkaita ja tärkeässä roolissa. He ovat voineet merkitä jopa erityistä tukiverkkoa. Myös aiemmassa tutkimuksessa sijaisperheeseen muuttaneet lapset ovat kertoneet ikävästään entisiä kavereita ja entisiä yhteisiä leikkipaikkoja kohtaan (Johnson ym. 1995; Lee & Whiting 2007; Hämäläinen 2012, 98). Johnsonin ja kumppaneiden mukaan viimeistään murrosiän kynnyksellä kaverit ja ystävät tulevat lapselle hyvinkin tärkeiksi, jolloin niiden rooli lapsen elämässä korostuu entisestään. Ystävyiden rikkoutuminen voi olla erityisen haavoittavaa. (Johnson ym. 1995, 966.) Vastaavasti yhteydenpidon jatkuminen niiden ystävien kanssa, joiden kanssa ollaan oltu yhteydessä jo ennen sijoitusta on nuorille hyvin tärkeää (Laakso 2016, 176). Riitta Laakso huomauttaakin, että kaverisuhteet ja niiden merkitys huomioidaan vain vähäisesti lastensuojelulaissa ja lastensuojelun periaatteissa (Laakso 2016, 175).

Kun Oliviaa pyydettiin kertomaan lisää kavereiden ikävöinnistä, Venla halusi kertoa oman kokemuksensa:

A: Niitäkin (kavereita) voi olla ikävä. Haluatko sä kertoa enemmän siitä jotain?

Venla: Minullakin on ikävä minun päiväkotia, kun se on vanha ja minun piti löytää uusi.

A: Niin vanhaa päiväkotiakin voi olla ikävä. Mäyrä tietää, ton kyllä että voi olla vanhaa päiväkotia ikävä, jos joutuu vaihtamaan päiväkotia. Sanoit kyllä tosi tärkeen asian.

Kun Venla kuuli Olivian puhuvan kavereiden ikävöinnistä, tuli Venlalle mieleen hänen vanha päiväkotinsa. Päiväkoti on todennäköisesti ollut Venlalle erityisen mieluinen paikka. Päiväkodissa on voinut olla mukavia kavereita ja hoitajia, jotka ovat muodostuneet lapselle tärkeiksi. Johnson on todennut, että uusiin lapsiin ja aikuisiin tutustuminen voi olla työlästä

uudessa päiväkodissa tai koulussa (Johnson ym. 1995, 967). Saman on todennut myös Laakso (2016, 176). Lapset ovat yksilöitä siinä, kuinka helposti he pystyvät luomaan uusia kaverisuhteita (Laakso 2016, 177). Sijoituksen myötä lapsi joutuu sijaisperheeseen sopeutumisen lisäksi sopeutumaan myös uuteen päivähoitopaikkaan tai kouluun sekä siellä oleviin ihmisiin.

6.4 Ikävä tunteena ja tuntemuksena

Perhehoidossa elävä lapsi tuskin voi välttyä surun tunteilta. Lasten pohtiessa ikävää heidän puheissa toistui useampaan kertaan suru ja surullisuus. Lapset halusivat muovailta savesta surullisen näköisiä ilmeitä. Suurin osa lapsista kuvaili ikävää surua aiheuttavana tunteena.

A: Osaatteko te lapset auttaa minua ja sanoa, minkä näköinen on ikävä? Kun minun on välillä niin kova ikävä. Ikävä sinne ja ikävä tänne. Te varmasti osaatte auttaa ja tiedätte minkä näköinen on ikävä.

Siiri: Yök, tää on tyhmää savea. Yök.

A: Kuuliksä mitä sun pitää muovailta?

Siiri: Suru.

Mäyrä pyysi lapsia muovailemaan savesta ikävän. Siiri ymmärsi tehtävänannon niin, että hänen pitäisi muovailta *suru*. Ikävästä tuli Siirille joko ensimmäisenä mieleen suru tai ehkä ikävä merkitsi hänelle surua. Kun on ikävä on myös surullinen.

A: Osaattekste kertoa Mäyrälle tarkemmin, et minkälaiselta se (ikävä) siellä sydämessä tuntuu?

Elias: Surulliselta

A: Mitä se voi tarkoittaa, että Mäyrällä on ikävä?

Netta: Hän on surullinen

Myös Elias ja Netta liittyvät ikävän suruun. Ikävä siis aiheuttaa surullisen olon. Moni lapsi puhui avoimesti ikävään liittyvästä surusta. Kun kyse oli Mäyrän surusta, eikä heidän

omastaan, surusta puhuminen tuntui olevan useammalle lapselle melko helppoa ja luontevaa. Niilolle sen sanallinen ilmaisu oli kuitenkin hieman vaikeaa:

A: Haluatko sä kertoa siitä sun ikävästä. Miltä se näyttää?

Niilo: En. Tällaiselta!

A: Siinähan on silmät ja onkos sillä suukin. Mutta suu menee alaspäin.

Niilo kieltäytyi kertomasta sanoin, miltä hänen ikävä-teoksensa näytti tai mikä se oli, mutta halusi kuitenkin ilmaista sen näyttämällä. Ikävän sanallinen ilmaisu saattoikin olla Niilolle vaikeaa. Niilo kuitenkin tiesi, että silloin kasvot näyttävät surullisilta. Ikävästä ja surusta ei välttämättä ole helppo puhua tai lapsi ei löydä oikeita sanoja tunteidensa kuvaamiseen. Vaikeiden tunteiden ilmaisun ja käsittelyn hankaluus voi liittyä Poijulan esittämään tietoon, jonka mukaan pienet lapset voivat vältellä surun aiheuttamaa kipua. Lasten ei välttämättä myöskään ole helppoa kestää surun tunteita, sillä tämä kyky kehittyy vasta iän myötä. (Pojjula 2008 99–100.)

A: Onks Onnilla visio mikä siitä voisi tulla?

Onni: Ai ikävä? Mikä on ikävää? Ai surullinen naama?

A: Joo se oli hyvä idea.

Onni: Mä teen jonkun, joka itkee.

Onni: Mä teen sängyn, jos itkee joku.

A: Tuntuuko susta ikävä joltakin?

Iida: Ikävä tuntuu surulliselta. Mun pitää tehdä surunaama.

A: Miltä se ikävännaama näyttää? Semmosenko meinasit tehdä?

Iida: Joo-o.

A: Se on tosi surullisen näköinen. Tuleeko siltä kyyneliäkin?

Iida: Joo. Tää alkaa just itkeen.

Iida: Laitetaan tähän vettä. Se itkee

Myös Onni ehdotti, että ikävä voisi näyttää ”surulliselta naamalta”. Hetkeä myöhemmin hän päättikin tehdä ”sängyn, jos itkee joku”. Onnille ikävä toi siis mieleen sängyn, jossa oli joku itkemässä. Iida puolestaan kertoo ikävän *tuntuvan* surulliselta. Myös hän tekee ”surunaaman”, joka on alkamassa itkemään. Useampi lapsista liitti kyyneleet ja itkun ikävän tunteeseen.

Mäyrä kysyi lapsilta myös, missä ikävä voisi tuntua. Ikävän kohdistaminen johonkin tiettyyn kehonosaan tuntui olevan lapsille melko helppoa.

Olivia: *Sydämessä voi tuntua ikävä, kun on yksinäistä.*

A: *Niin. Se on muuten ihan totta. Piirräksä tonne sen sydämen.*

Venla: *Minäkin piirrän sydämen.*

A: *Missäs sinun mielestä ikävä tuntuu?*

Elli: *mm.. sydämessä*

A: *Mäyrä kysyy, että missä se ikävä tuntuu?*

Petteri: *Aivoissa.*

A: *Aivoissa. Osaatsä piirtää aivot?*

Petteri: *No mä voin kyllä yrittää.*

A: *Eli ikävä tuntuu aivoissa, se on hirveen hyvä vastaus, mut onks vielä jossain muualla, missä se voi tuntua?*

A: *Haluaako joku muu vielä sanoa, missä se ikävä tuntuu?*

Netta: *Sydämessä.*

A: *Sydämessä, joo. Piirrätkö sä sydämen tuohon.*

Iida: *Mahassa.*

Iida: *Se (ikävä) tuntuu siltä et kiristää.. et kuplii ja puristaa vatsaa.*

Emma: *Ikävä tuntuu ikävältä. Tuntuu rinnassa.*

Suurin osa lapsista sanoi ikävän tuntuvan sydämessä. Petterin mielestä ikävä tuntuu aivoissa. Muutama lapsi kertoi sen tuntuvan vatsassa. Iida kuvaili tätä tunnetta tarkemmin

kiristäväksi, kuplivaksi ja puristavaksi. Vatsa on todennäköisesti kipeä, mikä tarkoittaa, että ikävä ilmenee fyysisenä oireena. Emma puolestaan kertoi ikävän tuntuvan rinnassa. Ikävä voi myös tuntua rinnassa puristavana ja fyysistä ahdistusta ilmentävänä tunteena. Mitä pienempi lapsi sitä kehoillisempi ikävän työstäminen ja ilmaiseminen todennäköisesti on. Koska pienellä lapella ei välttämättä ole ikävän ilmaisuus tarvittavia sanoja, ilmenee se fyysisemmin. Surusta aiheutuvat somaattiset oireet ovat vastaavanlaisia (Bugge ym. 2014, 36). Poijulan (2005, 47) mukaan suruun kuuluvia fyysisiä oireita ovat muun muassa ruokahaluttomuus, vatsavaivat, rintakipu ja jännittyneisyys. Ikävän fyysisyys kertoo myös siitä, että se on hyvin voimakas ja kokonaisvaltainen tunne.

A: Osaisitko vielä kertoa Mäyrälle, että missä se ikävä sitten tuntuu?

Veera: Tuntuu silloin kun sitä (ikävän kohdetta) ajattelee.

A: Joo. Tuntuuko se silloin jossain tietyssä paikassa?

Veera: Silmät alkaa vuotaa. Tuntuu silmissä.

A: Niin.. nytkin tuntuu, voih. Minullakin (Mäyrällä) alkaa tuntua silmissä ja alkaa vähän vuotaa. Voih. Se on sellainen suru, mikä tulee. Ei se haittaa. Se on ihan hyvä, että se tulee.

Veera kertoi ikävän tuntuvan silmissä, koska silloin alkaa itkettää. Hän myös eläytyi niin kovasti tilanteeseen, että silmät vetistyivät kyseisellä hetkelläkin. Itku voi olla lapsen tapa purkaa ikävää. Toisaalta se voi yhtälailla olla ikävän tapa purkautua, jolloin itkua voi olla vaikea pidätellä. Se voi olla myös tiedostamaton keino kertoa olevansa lohdutuksen tarpeessa. Veera kertoi ikävän tuntuvan erityisesti silloin, kun sitä ajattelee. Näin ollen ikävän kohteeseen liittyvä ajatus voi laukaista ikävän. Pia Lahtisen ja Hanna Särkiön (2016, 55) mukaan tietty tilanne tai asiayhteys saattaa herättää ikävän. Tästä voidaankin päätellä, ettei ikävä vaikuttaisi olevan pinnalla jatkuvasti. Muidenkin lasten puheissa tuli ilmi, että ikävän määrä ei ole vakio, vaan se voi vaihdella. Lapset tekivät ikävähelputuskoneisiin ominaisuuksia, jotka liittyivät ikävän intensiteetin vaihteluun.

Onni: Hei tää voi olla semmonen, mikä mittaa!

A: Hieno kone, mutta kuka keksii mitä se tekee?

Emma: Se mittaa ikävyyden.

A: *Mites nää auttaa siihen ikävään?*

Emma: *Ne mittaa sitä. Nää anturit mittaa sitä ikävää.*

Emma: *Pistetään tähän punaisia nappuloita, joista näkee sen (ikävän). Et kuinka paljon sitä on.*

Emman ryhmän tekemän ikävähelputuskoneen tarkoitus oli *mitata ikävyys*. Siinä oli antureita, joiden tehtävä oli mitata ikävää. Ikävä on siis jotakin, joka on mitattavissa. Tämä kuvastaa sitä, ettei ikävä ole aina yhtä voimakas, vaan sen intensiteetti voi vaihdella. Lahtinen ja Särkiö (2016, 55) ovatkin todenneet, että sijoitetun lapsen ikävä voi olla ajoittain piilossa olevaa ja ajoittain pintaan nousevaa. Lapsen on opittava elämään aaltoilevan surun ja siihen liittyvien ikävän tunteiden kanssa. Emma lisäsi ikävähelputuskoneeseen vielä ”punaisia nappuloita”, joista pystyi *näkemään*, kuinka paljon ikävää on. Taustalla voi olla ajatus, että nappuloiden avulla myös aikuinen voi nähdä ikävän määrän, ja reagoida, jos ikävää on erityisen paljon. Poijulan mukaan lapsen suru ei ole yhtäjaksoista, sillä lapsi tuntee surua lyhyempiä aikoja kerrallaan kuin aikuinen. Aikuisen voikin olla vaikeaa tietää kuinka usein ja voimakkaasti lapsi todellisuudessa tuntee surua. (Pojula 2008, 99–111.)

A: *Onko se (ikävä) vahvimmillaan aamulla, illalla vai päivällä?*

Emma: *Illalla. Sillon kun meen nukkumaan.*

Emma kertoi ikävän olevan voimakkainta illalla nukkumaan mennessä. Päivällä ikävä ei välttämättä ole lapsen mielessä, jos on paljon muuta touhua ja ajateltavaa. Jos uni ei heti tule, on aikaa ajatella ja ikävöidä. Nukahtamishetkeen voi lapsella liittyä myös turvattomuutta, mikä herättää ikävän. Poijula on todennut, että ikävä voi tulla mieleen jossakin tiettyssä tilanteessa tai se voi liittyä johonkin tiettyyn hetkeen päivästä. Hänen mukaansa myös arkiset rutiinit tai arkiympäristössä olevat asiat voivat laukaista surun ja itkun sekä herättää ikävän. Lapsi ei välttämättä itse osaa sanoa, mikä kyseisessä tilanteessa sai aikaan itkun ja ikävän. (Pojula 2008, 15.)

Milla: *Ikävä kerääntyy katolle. Siitä reiästä se pääsee keräyslaatikkoon.*

Ikävän intensiteetin vaihtelevuuden ohella ikävä voi olla myös kasautuvaa. Ikävä voi Millan sanojen mukaan ”kerääntyä katolle” eli se on jotakin, jonka voi kerätä. Keräämisen jälkeen ”se pääsee keräyslaatikkoon” eli se on myös jotakin, jota voi varastoida. Poijula (2005, 36) muistuttaa, että sulkeutuminen ja vahvan esittäminen voi aiheuttaa lapsessa ahdistusta ja masentuneisuutta. Surun ilmaisematta jättämisestä saattaa seurata myös se, ettei lapsi saa tarpeeksi sosiaalista tukea, mikä puolestaan saattaa pitkittää surua. Suruprosessia saattaa pitkittää myös se, jos lapsen kokemalle menetykselle ja surulle ei anneta tilaa ja aikaa, jolloin lapsi joutuu tukahduttamaan negatiiviset tunteensa tai purkamaan niitä huonolla käytöksellään. (Fineran 2012, 372.)

Lotta: No tää on sit sellanen, et se ikävä öö pistetään se ikävä tänne ja sit heitetään se pois.

Ikävän ”kerääntymisen” ohella se voidaan myös ”heittää pois”, kuten Lotta totesi. Tämä saattaa liittyä jonkinlaiseen ikävän tunteen välttelyyn tai torjumiseen. Tämä voi johtaa ikävän purkautumiseen muulla tavoin. Lahtinen ja Särkiö muistuttavatkin siitä, että ikävä saattaa piilottautua lapsen oireilun kuten, käyttäytymishäiriöiden tai epäsosiaalisuuden taakse. Mieltä vaivaava ikävä voi saada lapsen käyttäytymään esimerkiksi aggressiivisesti tai sulkeutuneesti. Lapsi voi myös pyrkiä pitämään ikävän piilossa, sen kuitenkin vaivatessa häntä. Näistä syistä johtuen lapsen ikävää ei myöskään ole aina helppo tunnistaa. (Lahtinen & Särkiö 2016, 55–56.)

Yksinäisyys oli asia, jonka muutama lapsi toi puheessaan esille, kun he pohtivat ikävää. Ikävän kokemiseen liitettiin siis tunne yksinäisyydestä. Yksinäisyys voi kuvastaa perhehoidossa elävälle lapselle jonkinlaista kuulumattomuuden tai ulkopuolisuuden kokemusta.

A: Mitä sä ajattelet, että tarkoittaa kun Mäyrällä on ikävä?

Venla: Hän halua, mennä vanhempien kaa kotiin, kun hän on..on yksinäistä.

A: Piirräksä sen, et sillä ei olis yksinäistä.

Venla: Mä voin piirtää hänen vanhemmat.

A: Noniin joo.

Venla: Mä piirrän vielä hänet, et hän on hänen vanhempien kanssa.

A: *Joo.. Ihan hirveen tärkeä, ihan tosi tärkeä.. Hyvä kun piirräät. Saa olla vanhempien kanssa.*

Venla: *Jos minä olisin yksinäinen, niin sitten minä itken.*

A: *Tarkottiko se sulle, että ei oo surullinen, kun ei oo yksinäinen?*

Venla: *Joo. Kun mummi oli poissa ja mä en löytänyt isiä mistään, niin sitten mä vähän itkin.*

Venla kertoi, että Mäyrän ikävä tarkoittaa sitä, että hän on yksinäinen, koska hän haluaisi mennä vanhempiensa kanssa kotiin. Venla halusi piirtää Mäyrän yhdessä hänen biologisten vanhempien kanssa. Ikävään voi siis liittyä kokemus yksinäisyydestä, koska biologiset vanhemmat eivät ole lapsen kanssa.

A: *Osaisitteko te kertoa Mäyrälle, että missä se ikävä tuntuu tai miltä se vois näyttää?*

A: *Osaatko sä kertoa, missä tuntuu ikävä?*

Olivia: *Sydämessä voi tuntuu ikävä, kun on yksinäistä.*

Myös Olivia liitti ikävään yksinäisyyden kokemukseen. Hän kuitenkin esitti asian toisinpäin: kun tuntee itsensä yksinäiseksi, voi tulla ikävä. Ikävä on siis seuraus yksinäisyyden kokemuksesta. Tunne yksinäisyydestä voisikin näin ollen liittyä ulkopuolisuuden kokemukseen. Niemi on todennut, että kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset voivat kokea eriasteista ulkopuolisuutta ja kuulumattomuutta. Ulkopuolisuuden kokemus ja jatkuva pohtiminen siitä mihin kuuluu sekä näistä tunteista pois pääseminen on lapselle raskasta ja vie paljon energiaa. (Bardy ym. 2000, 125, Niemen 2003, 31 mukaan.)

Ikävään liittyvä yksinäisyyden kokemus ei siis tarkoita yksinäisyyttä siinä merkityksessä, etteikö ympärillä olisi muita ihmisiä. Lapset tarkoittivat ikävään liittyvällä yksinäisyydellä enemmänkin Niemenkin (2003) mainitsemaa *sisäisen yksinäisyyden* kokemusta (Bardy ym. 2000, Niemen 2003, 31 mukaan). Tämä kokemus tuntuukin Olivian mukaan sydämessä. Sydäimestä voi tuntua puuttuvan jotakin merkittävää, itselle tärkeää ja rakasta. Myös Mantilan ja muiden mukaan sijoitetun lapsen sisäisenä kokemuksena voi olla tunne yksinäisyydestä, vaikka ympärillä olisi ihmisiä ja elämää (Mantila ym. 2008, 17). Kokemus yksinäisyydestä liitetään myös yleisesti lapsen suruun kuuluvaksi (Bugge ym.

2014, 36). Kahden kodin välillä oleminen voi saada aikaan kuulumattomuuden tunteen, mikä puolestaan saattaa aiheuttaa tunnetta ulkopuolisuudesta. Ulkopuolisuuden tunne voi edelleen synnyttää tunnetta yksinäisyydestä. Granfelt (1998, 105) on kuvannut, että kokemus yksinäisyydestä koetaan aina suhteessa toisiin. Näin ollen ihminen voi tuntea itsensä yksinäiseksi, vaikka ympärillä olisi paljonkin ihmisiä. Perhehoidossa elävän lapsen sisäinen yksinäisyyden kokemus aiheutuu siitä, etteivät hänelle rakkaat ihmiset voi asua samassa paikassa hänen kanssaan, kuten Venla asian ilmaisi: Mäyrä ”*haluu, mennä vanhempien kaa kotiin, kun hän on..on yksinäistä.*”

Surun ja yksinäisyyden ohella, ikävästä tuli lapsille mieleen muitakin epämieluisia asioita. Erityisesti ryhmien nuorimmat lapset kuvasivat ikävää varsin konkreettisesti ja käyttivät sellaisia ilmaisuja kuten *piikikäs*, *pistävä* ja *myrkyllinen*. Tämä kertoo oleellisesti siitä, että lapsen tapa kertoa vaikeista ja abstrakteista asioista voi erota aikuisen tavasta.

Siiri: *Tämä ikävä on piikkirosvo.*

A: *Onko se ikävä piikikäs?*

Siiri: *Joo.*

A: *Sitten jos tuo piikikäs suru puhuis, niin mitä se sanois?*

Siiri: *Ai!*

Ikävä voisi Siirin mielestä olla vaikkapa ”piikkirosvo”, jonka piikit ovat pistäviä ja aiheuttavat kipua. Millan savesta muovailema ikävä ei ollut mikä tahansa käärme, vaan ”myrkkykäärme”, joka tosin hetkeä myöhemmin olikin ”iloinen käärme, ei mitään muuta”. Lotta puolestaan kuvaili ikävää pistäväksi ampieiseksi. Nämä esimerkit kuvaavat, että ikävä saattaa olla lapselle jopa pelottava ja uhkaava tunne tai kipua aiheuttava tuntemus.

7. ”TUTTU TUOKSU, TURVA JA PEHMEÄ SÄNKY” - LASTEN AJATUKSIA IKÄVÄN HELPOTTAMISESTA

Tietynlaisten olosuhteiden tiedetään lievittävän lasten eroreagoinnin intensiteettiä, kun he joutuvat eroon äidistään tai muusta ensisijaisesta hoitajastaan. Vaikuttavia tekijöitä ovat sekä ympäristö että lasta hoitavan henkilön ominaisuudet. Useamman eri tutkimuksen avulla on voitu osoittaa, kuinka virikkeellinen ympäristö, tunnesuhteet hoitajiin sekä yhteyden säilyttäminen biologisiin vanhempiin voivat vähentää kodin ulkopuolelle sijoittamisesta johtuvia haittoja. (Andersson 1989, 26.)

Tässä luvussa keskityn lasten ajatuksiin ikävän helpottamisesta ja etsin vastauksia toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymykseeni: mikä lasten ikävää helpottaa, sekä kaipaavatko lapset tukea ikävän tunteen käsittelyyn tai helpottamiseen ja jos kaipaavat niin millaista tukea?

Lapset rakensivat koneita, joiden ominaisuudet ja toiminnot olivat tarkoitettu erityisesti helpottamaan ikävää. Lapsilla oli paljon ideoita ja ajatuksia, mitkä asiat Mäyrää voisivat auttaa, kun ikävä yllättää. Koneiden ominaisuuksia esiteltiinkin yleästi ja Mäyrälle keksittiin innokkaasti erilaisia keinoja ikävää helpottamaan. Yksikään lapsi ei jäänyt toimeettomaksi tai sanonut, ettei ikävään auttaisi mikään. Lasten ajatukset ikävän helpottamisesta jakaantuvat neljään eri teemaan, toisiinsa kuitenkin limittyen. Käsittelen näitä teemoja seuraavissa alaluvuissa.

7.1 Ajatusten suuntaaminen ikävästä pois

Lapset rakensivat ikävähelputuskoneisiinsa monia ominaisuuksia, joiden avulla ajatukset saataisiin kohdistettua johonkin muuhun kun ikävään. Tekemällä jotakin mieluisaa ikävä saadaan – ainakin hetkellisesti – pois mielestä. Erilaiset ympäristön virikkeet ja aktiivisena pitävät asiat voivat tällöin auttaa. Lasten rakentamissa koneissa oli useita fyysiseen tekemiseen ja toimintaan liittyviä ominaisuuksia.

Iida: Jos on yksinäistä, niin leikki voi helpottaa. Niin, että on tekemistä.

Kuten jo edellisessä luvussa todettiin, lapset liittivät ikävään tunteen yksinäisyydestä. Kun tuntee itsensä yksinäiseksi ja on ikävä, niin tekeminen voi auttaa. Tekemällä jotakin muuta

saa muuta ajateltavaa mieltä painavien asioiden sijasta. Lotta kuvasi tällaista tekemistä tarkemmin:

Lotta: *Toi on trampoliini, missä se hyppii.*

A: *Ai siellä on trampoliini sisällä?*

Lotta: *Joo. Sit se (Mäyrä) voi tehdä kaikkia temppuja, täällä on kaikkia keinoja ja kaikkia köysiä mis voi kiipeillä.*

Lotan ajatus oli, että ikävää helpottava tekeminen pitäisi olla jokin itselle mieluinen puuha. Mäyrä voisi pitää aktiivisesta toiminnasta: hyppimisestä, temppujen tekemisestä ja kiipeilystä. Myös muut lapset halusivat, että ikävähelputuskoneissa olisi heille itselleen mieluisia leluja ja virikkeitä, kuten esimerkiksi Petshop-talo.

A: *Mikäs tää on? Tää on hieno juttu.*

Elias: *Se on virtatöpseli ja tähän voi olla virtajohto.*

A: *Kuka tästä saa virtaa?*

Elias: *Puhelin, siit voi pelata.*

A: *Aa, pelata. Auttaakse se sitten?*

Elias: *Joo.*

A: *Mikäs tällä koneella, Mäyrä on kiinnostunut, onko tällä koneella nimi?*

Petteri: *karkkikone!*

A: *Oottekste kaikki.. onko se yhteinen mielipide?*

Elias: *joo. Mut tällä voi kuunnella myös musiikkia.*

Petteri: *Eikun mä keksin uuden.. Tää olis rentoutumiskone.*

Leo: *Joo! Se on hyvä.*

A: *Eli tän tehtävänä on auttaa ja helpottaa kun tulee ikävä, eiksniin?*

Elias: *Joo, voi kuunnella rauhallista musiikkia ja sit, sit täällä voi syödä vähän napostella karkkia.*

A: *Rauhallinen musiikki siis auttaa. Mistäs se musiikki tulee?*

Elias: *Täällä on radio.*

Elias: *Joo. ja tästä voi kääntää näitä kanavaa.*

Edellä oleva keskustelu on käyty tilanteessa, jossa Petteri, Elias ja Leo rakensivat Mäyrälle ikävähelputuskonetta. Elias kertoi, että ikävähelputuskoneesta täytyisi saada virtaa puhelimeen, jotta Mäyrä pystyisi pelaamaan puhelimella. Lisäksi koneessa täytyisi olla radio, josta Mäyrä voisi kuunnella musiikkia – erityisesti rauhallista sellaista. Ikävä ja kaikki siihen liittyvät ajatukset voivat saada lapsen olon levottomaksi ja ahdistuneeksi, jolloin lapsi voi kaivata keinoja rauhoittumiseen ja ahdistuneen olonsa tasaamiseen. Mukava ja rentouttava tekeminen rentouttaa ja piristää, jolloin synkistä ajatuksista pääsee ainakin hetkellisesti helpommin irtautumaan. Lapsella kuluu liikaa voimavaroja, jos hän joutuu jatkuvasti murehtimaan. Mitchell on todennut, että perhehoidossa elävien lasten paljon käytetty strategia huolista selviytymiseen on itsensä pitäminen kiireisenä ja muun tekemisen hankkiminen. Tällöin ikävöinnille ei jää aikaa. (Mitchell ym. 2010, 180.) Sama asia on tullut ilmi myös Hämäläisen väitöskirjassa, kun eräs tyttö toteaa: ”no minä rupeen ehkä tekemään jotakin, että se lähtee, että sitten ei oo ikävä” (Hämäläinen 2012, 104).

Tekemisen ja rentouttavien asioiden lisäksi ikävähelputuskoneisiin haluttiin tehdä Mäyrälle seuraa. Kun lapset esittelivät koneidensa ominaisuuksia, nousi niistä selvästi esille ystävyys-teema.

A: Kertokaa miten tää toimii? Täällä on hienoja nappuloita, mitä näistä..?

Olivia: Ne on sellasia nappuloita kun täällä on ovi sinne sisälle sit täältä painellaan tämä on sellanen et täältäkin tulee niinku semmonen kun tähän laittaa pään niinku tälle ni sit tulee sellaset öö ystävyysvoimat.

Niilo: Tehään sille (Mäyrälle), tehään sille sellainen kaveri tänne.

A: Mitäs ominaisuuksia siinä sun koneessa nyt on?

Niilo: Siellä on sisällä sille ystävä tai joku kiva

A: Niin siellä sisällä on ystävä, niin ei oo ikävä.

A: Kerroksä mikä se on? miten se toimii?

Niilo: No sillei, et tää on sellanen lahjapaketti ja sit kun se avataan ni siellä on sellanen kuva.. ystävä se sen.

Lasten puheesta käy ilmi, että kivan ystävän läsnäolo ja seura auttavat siihen, ettei ole enää ikävä. Kun on kaveri seurana, ei tarvitse olla yksin murheidensa kanssa. Ikävöinnille ei jää aikaa. ”Ystävyysvoimat” pelastavat kun on ikävä. Yhdessä kaverin kanssa voi olla helpompi keksiä tekemistä, joka vie ajatukset ikävästä pois. Ystävät ja kaverit voivat olla lapselle suuri voimavara. Myös pelkkä kuva hyvästä ystävästä voi auttaa ja antaa voimaa jaksamaan synkkinä hetkinä. Mitchellin sanoin olisikin tärkeää, että lapsi saa pitää yhteyttä ja nähdä vanhoja ystäviään. Uusien kavereiden hankkiminen voi viedä aikaa. Mitchell kuitenkin muistuttaa, että sijaiskotiin muuttaminen voi myös mahdollistaa uusien ystävien löytymisen ja ystävyys-suhteiden syntymisen. (Mitchell 2010, 178.)

Joskus ystävän paikan voi ottaa myös lemmikki. Venlalle sijaisperheeseen muuttanut lemmikkikissa oli muodostunut kovin tärkeäksi ja hän piti tärkeänä huolehtia tästä kissasta. Kun on surullinen olo, niin eläinten läsnäolo, niistä huolehtiminen ja niiden kanssa touhuaminen voivat auttaa.

A: *Mikä se on?*

Veera: *Väiski. (kani)*

A: *Jahaa sä teet Väiskin. Mikäs tää sitten on?*

Veera: *Sydän.*

A: *Mut onko se ihan tavallinen sydän?*

Veera: *Ei, vaan rikki mennyt sydän.*

Veera: *On minulla muitakin ikävä, mutta Väiskiä myös.*

A: *Niin, ikävä tuo sulle tällä kertaa mieleen Väiskin. Muistatko sä kuinka kauan siitä on kun Väiski kuoli?*

Veera: *En. Minä muistan vain, että kun minä tulin kerhosta se oli liikkumaton.*

Myös Veera toi esille lemmikin merkittävän roolin hänen elämässään. Hän kertoi ikävöivänsä sijaisperheessä asuvaa lemmikki-kania, joka oli jokin aika sitten kuollut. Se oli ollut hänelle hyvin rakas. Myös Mitchell on todennut, että ystävien lisäksi lemmikki voi muodostua tärkeäksi lapselle ja se voi auttaa varsinkin eläinrakkaita lapsia sijaisperheeseen sopeutumisessa (Mitchell ym. 2010, 180).

Useamman lapsen ikävähelipotuskoneesta löytyi herkkuja kuten keksejä, karkkeja ja pullaa. Lähes puolet lapsista halusi rakentaa ikävähelipotuskoneeseensa toimintoja, joista saa hyvää syötävää ja juotavaa.

A: *Mitäs tällä tehdään tällä?*

Niilo: *Laitetaan sinne keksit piiloon.*

A: *Keksikätkö? Mites ne keksit auttaa siihen ikävään?*

Niilo: *Ne näyttää kivalta ja maistuu hyvältä.*

Siiri: *Karkki piristää ikävää.*

Petteri: *Eikun se on karkki. Tossa on karkkeja.*

Elias: *Niin jos painais tästä ”on” niin aukeis luukku ja sieltä vois ottaa karkkia.*

Petteri: *Noniin, nyt koristellaan karkkikone*

Leo: *Se (Mäyrä)tykkää meidän karkkikoneesta, kun se saa syödä karkkia.*

A: *Onkse juominen teijän mielestä ja se karkinsyöminen se pääjuttu joka auttaa?*

Elias: *Joo, se ehkä vähän rentouttaa.*

Kuten lasten puheesta käy ilmi, herkkujen saaminen ja syöminen oli monen lapsen mielestä erityisen mukavaa ja piristävää. Jos olo on muuten kurja ja ikävä vaivaa, niin keksit ja karkit voivat saada paremmalle mielelle ja ”rentouttaa”. Herkut voivat mahdollistaa lapselle välittömän mielihyvän tunteen ja hyvän olon. Ruoan ja erityisesti herkkujen avulla lapsi voi kokea saavansa yhteyden tunteisiinsa tai niistä pois.

Herkkujen lisäksi ikävähelipotuskoneisiin haluttiin tehdä lahjoja. Useampi lapista sanoi, että koneessa voisi olla Mäyrälle jokin paketissa oleva lahja.

Niilo: *Lahjapaketti on valmis.*

A: *Ai lahjapaketti?*

Niilo: *Joo. Tää on sellanen ikävänpoistolahjapaketti, ja kun sen avaa niin siellä sisällä on ystävää.*

Milla: *Tässä sen paketti on!*

A: *Noni, hyvä. Mikäs paketti se on?*

Milla: *Minipaketti. Mäyrän paketti.*

A: *Mitäs nää sitten on?*

Siiri: *Lahjoja.*

A: *Mitäs ne lahjat on?*

Siiri: *Noo..yllätyksiä!*

Niilo käytti pitkän tovin tehden ”lahjapakettia”. Hänen lahjapaketinsa sisällä oli ystävä, joten sen avulla pystyi poistamaan ikävää. Myöhemmin selvisi, että lahjapaketin sisällä oli ystävänsä kuva. Myös Milla teki Mäyrälle koneeseen ”minipaketin”. Siiri esittelee koneen osia, ja kertoo niiden olevan lahjoja eli yllätyksiä. Lapset rakastavat lahjoja ja lahjapaketin avaamista sekä siihen liittyvää jännitystä. Sekä herkkuja että lahjoja haluttiin piilottaa ikävähelputuskoneisiin. Lahjat, herkut ja yllätykset voivat olla osoitus lapselle, että hänestä välitetään ja häntä halutaan piristää. Ne antavat lapselle nopeasti iloa ja mielihyvää.

Lahjojen lisäksi suurin osa lapsista halusi tehdä ikävähelputuskoneisiinsa muitakin iloa tuottavia ominaisuuksia. Ilo osoittautui merkittäväksi keinoksi ikävän helpottamisessa. Tämä kertoo siitä, että lapset kaipaavat ikävän ennaltaehkäisyyn ja sen lievittämiseen iloisia ja hyvää mieltä tuottavia asioita. Kun on iloinen mieli ja hyvä olo, ei myöskään ole niin kova ikävä. Ilo ei kuitenkaan aina välttämättä tarkoita vain hassuttelua ja naurua, vaan se voi olla lapselle syvempi mielihyvän kokemus (Lahtinen & Särkiö 2016, 53). Mitchellin tutkimat perhehoidossa elävät lapset ovat esittäneet, että pelkkä iloisten asioiden ajattelemisenkin auttaa. On tärkeää pitää mieli iloisena. (Mitchell et al. 2010, 178). Ikävähelputuskoneisiin tehtiin muun muassa esimerkiksi *ihana seinä, kauniita asioita* ja *kauniiksi tekeviä juttuja*. Erään lapsen sanojen mukaan myös koneen ”keltainen väri tuo iloisuutta”. Lisäksi lapset piirsivät koneisiinsa paljon hymyileviä ja iloisen näköisiä kasvoja.

A: *Joks te ootte miettinyt, et mikä kone se on?*

Onni: *Vaikkaa.. ilokone kun sillä on tollanen suu.. tai hymykone.*

Lapset saivat antaa ikävähelputuskoneilleen halutessaan jonkin sitä kuvaavan nimen. Onnin koneessa keskeistä oli siinä olevat kasvot, jotka hymyilivät. Hän nimesikin oman koneensa *ilokoneeksi* tai *hymykoneeksi*. Myös Väinön ikävä helpottavan auton oleellinen ominaisuus oli iloisuus:

A: *Millais se auttaa nyt siihen ikävään toi sun auto?*

Väinö: *No se on iloinen.*

A: *Haluksä kertoo Mäyrälle miten tää toimii?*

A: *Täällä on mieletön tää tähtitaivas ja yö.*

Otto: *Niin se voi ihailla sitä tähtitaivasta.*

A: *Meneeks se tänne sit pötkölleen ja kattelee sitä?*

Otto: *Joo.*

A: *Millä tavalla se auttaa sit, ku kattelee sitä tähtitaivasta?*

Otto: *Siitä tulee hyvä olo.*

Oton tekemästä ikävähelputuskoneesta löytyi tähtitaivas. Sen katseleminen ja ihaileminen auttaa ikävään, koska ”siitä tulee hyvä olo”. Toisille lapsille voi olla helpompaa keksiä itsenäisesti keinoja ikävän tunteen helpottamiseen. Kaikille lapsille tämä ei kuitenkaan ole yhtä helppoa, jolloin hän voi tarvita aikuisen apua. Aina lapsen omat keinot eivät riitä, varsinkaan jos ikävän tunne on erityisen voimakas. Tällöin hän voi toivoa aikuisen ottavan aktiivisen roolin. Eräs lapsista kertoi, että jos on ikävä, niin aikuisen pitäisi silloin ”iloittaa” häntä. Lapsi voi kaivata, että aikuinen yrittäisi piristää häntä ja tehdä hänet iloiseksi. Lapsen selviytymistä tukee, jos hänelle tarjotaan iloa ja ennen kaikkea lupa iloita myös vaikeiden asioiden keskellä (Lahtinen & Särkiö 2016, 53).

7.2 Menneen läsnäolo ja muistojen merkitys

Kuten edellisestä luvusta käy ilmi lapsilla oli ikävän helpottamisesta paljon sellaisia ajatuksia, jotka liittyivät ikävän tunteen kohdistamisen johonkin muuhun. Nämä keinot voivat merkitä sitä, että suru ja ikävä halutaan hetkeksi pois mielestä. Tämä ikävän tunteen

enemmän tai vähemmän tietoinen torjuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi haluaisi unohtaa ikävöimänsä asiat, sillä lapset toivat esiin myös menneestä muistuttavien tuttujen asioiden sekä muistojen merkityksellisyyden ikävän helpottamisessa. Bowlbyn (1973, 18) tutkimukset ovat osoittaneet, kuinka tutut asiat voivat tuoda lohdutusta antamalla sisäistä turvallisuuden tunnetta ja rauhoittaa eroahdistuksesta kärsivää lasta.

Useamman lapsen ikävähelputuskoneeseen tehtiin erilaisia kuvia. Osa lapsista kertoi tarkemmin näistä kuvista kun taas osa puhui vain ”kuvista” mainitsematta mikä kuva kyseessä oli.

Emma: *Tuolta tulee lusikka, joka antaa ruokaa ja sitten näkee oman äidin kuvan.*

Elli: *Tää on pikkusisko ja tää on äiti. Ja tää isosisko.. Perhe.* (kuvia heistä)

A: *Ai siinä on koko perhe?*

Elli: *Äiti ja isosisko.*

Elli: *Täällä on ne kaikki ihmiset.*

A: *Missä se Mäyrä voi sitten olla kun sen on ikävä?*

Elli: *Kotissa.*

A: *Tykkääkö se Mäyrä niinkun muistella niitä kotona olevia asioita?*

Elli: *Joo.*

A: *Mitäs nää tekee nää kohdat?*

Niilo: *Se on johtoja, jossa menee sähköä.*

A: *Mihis sähkö tarvitaan tässä koneessa?*

Niilo: *Siihen, että tähän tulee tää kuva.*

Lapset kertoivat laittavansa koneeseen kuvia heille tärkeistä paikoista ja ihmisistä kuten biologisesta perheestä, äidistä ja sisaruksista. Elli kiinnitti ikävähelputuskoneeseensa tarroja, jotka kuvasivat äitiä, pikkusiskoa ja isosiskoa. Oikeastaan siellä on kuva *kaikista* ihmisistä, joita voi olla ikävä. Niilon rakentamaan ikävähelputuskoneeseen tarvittiin ”johtoja, jossa menee sähköä”, jotta ikävää helpottavat kuvat tulevat näkyviin. Mitä ilmeisemmin nämä kuvat olivat myös kuvia tutuista ja tärkeistä ihmisistä ja asioista.

Otto: *Eikös tää näytä savupiipulta?*

A: *Joo o.*

Otto: *Tää muistuttaa sen kodista, kun täällä on tää savupiippu.*

Otto: *Hei talo, koska se on tärkeä sille.. Mäyrälle.*

A: *No sehän on hyvä siinä.*

Otto: *Tässä on talon kuva.*

A: *Siinä on talo, joo.*

Otto: *Tää muistuttaa sen kotia. Sitä taloa.*

A: *Sitä se muistelee niinkö?*

Otto: *Täällä on se mökki, tai semmonen kotitalo, mikä muistuttaa.*

A: *Niin, sitten ei oo niin ikävä kun voi nähdä tuttuja kuvia vai?*

Otto: *Niin!*

Myös Otto piti tärkeänä, että ikävähelputuskoneessa oli kuvia tutuista asioista, kuten siitä talosta, jossa Mäyrä ennen asui. Asiat ja kuvat, jotka *muistuttavat* menneestä tuovat helpotusta ikävään.

Otto: *Hei tuu kattoon!*

Otto: *Mä ajattelin et tää on semmonen juttu, mistä se öö näkee tärkeitä juttuja.*

Otto: *Täällä on tuttu tuoksu, turva ja pehmeä sänky.*

A: *Missä toi tuttu tuoksu tuntuu? Mistä se tulee?*

Otto: *Se muistuttaa kaikista tutuista ja, ja tuoksuista.*

Tuttujen kuvien lisäksi Oton tekemästä ikävähelputuskoneesta löytyi jonkinlainen väline, jonka avulla ”*näkee tärkeitä juttuja*”. Koneesta oli mahdollista saada myös tuttuja tuoksujia.

A: *Mitä muuta kun se ruoka niin auttaa siihen ikävään? Onks jostain napista kun painaa, niin..*

Veera: Tulee tuttu ääni!

A: Joo, kenen ääni pitäis tulla?

Veera: Sen äitin

Emma: äitin ja pikkuveljen ääni

A: Mitä noi vielä teki, nämä kolme suutinta?

Veera: Ne.. tästähän tulee niitä ääniä, tässä on tallennettu ne äänet.

Emma: Täällä tulee niitä kuvia ja sit tästä tulee ne äänet ja tuolla voi tallentaa ja täällä on ne nappulat.

Myös Emma ja Veera puhuivat *tuttuudesta*. Heidän näkemyksensä oli, että tuttujen ihmisten, kuten esimerkiksi äidin ja pikkuveljen ääni helpottaa ikävää. Äänet oli tallennettu koneeseen, jossa ne olivat aina saatavilla. Lapset siis halusivat, että koneista löytyy menneestä muistuttavia asioita. Jos on ikävä, niin tutut kuvat, äänet ja tuoksut voivat helpottaa. Sen lisäksi, että tutut esineet ja kuvat helpottivat ikävään voi niistä saada jonkinlaista tuttuuden tunteeseen kietoutuvaa turvallisuuden tunnetta. Bowlbyn ja hänen kollegansa James Robertsonin tutkimukset lasten eroreagoinnista ovat osoittaneet, että tärkeästä ihmisestä erossa olemiseen auttoi se, että lapsilla oli heille tuttuja ja tärkeitä esineitä mukanaan, kuten lempilelu, omia vaatteita ja valokuva äidistä (Bowlby 1973, 18).

Sijoituksesta aiheutuvan elämänmuutoksen voidaan ajatella korostavan perhehoidossa elävän lapsen menneisyyttä ja sen merkitystä. Muistot liittävät menneisyyden osaksi nykyhetkeä. Menneisyys ja niihin liittyvät ihmissuhteet ovat yhä osa ihmisen tämän hetkistä elämää ja vaikuttavat siihen. (Hämäläinen 41, 2012.) Tuttujen asioiden lisäksi muutama lapsi toi esille muistojen merkityksellisyyden. Muistot ja se, että menneet asiat pysyvät mielessä, oli lasten mielestä tärkeää.

A: Mitäs se (Mäyrä) sulle kuiskaa, et mikä on tärkeää?

Leo: Mmm.. öö.. Et se muistaa, mitä aikasemmin on tapahtunu.

A: Joo eli tärkeiden ihmisten ääni auttaa ja sit se ruoka. Mikä muu vois auttaa?

Veera: Ja tuolta tulee muistoja.

A: Muistoja niin, niitä yhteisiä muistoja.

Leon mielestä oli tärkeää, että Mäyrä muistaa, ”mitä aikasemmin on tapahtunut”. Mennyttä ei siis haluta unohtaa. Menneiden hetkien muistelu voi antaa tunteen, että olisi lähempänä ikävöinnin kohdettaan. Hämäläinen (Hämäläinen 2012, 127) on todennut, että ikävä itse asiassa on eräänlainen sidos menneen ja nykyisyyden välillä.

Veera esitteli ikävähelputuskoneen ominaisuutta, joka mahdollisti muistojen saamisen. Muistot ovat tärkeitä, koska ne helpottavat ikävää. Ne voivat myös olla lapselle voimavara. Hämäläinen (2012, 98) on puolestaan selvittänyt muistojen aiheuttavan perhehoidossa elävälle lapselle ikävää ja kaipuuta. Näin ollen muistoilla voikin siis olla kaksijakoinen, jopa hieman ristiriitainen tehtävä; ne sekä aiheuttavat että helpottavat ikävää. Joka tapauksessa lapsen on tärkeää tietää, että muistelu on sallittua ja ettei hänen tarvitse yrittää unohtaa (Fineran 2012, 374).

Mennyt kulkee siis lapsen mukana hänen muistoissaan. Vaikka lasten elämä on sijaisperheessä erilaista ja lapsilla on uusi koti, on tärkeää saada muistella tärkeitä ihmisiä, vanhaa kotia ja mennyttä elämää. Mennyt halutaan tietoisesti pitää osana tämän hetkistä arkea. Muistojen lisäksi siinä auttaa tärkeiden tavaroiden läsnäolo. Lapset puhuivat myös *tärkeitä* ja *tarpeellisista* tavaroista, mutta eivät varsinaisesti paljastaneet mitä nämä tavarat olivat. Ikävähelputuskoneisiin haluttiin laittaa asioita, jotka voisivat olla Mäyrälle henkilökohtaisia, tärkeitä ja merkityksellisiä.

Elias: *Kattokaa tää on tämmönen luukku.*

Petteri: *Hei sä annoit mulle idiksen. Tää voi olla tämmöinen luukku, sinne voidaan laittaa tarpeellisia tavaroita.*

Poikien ikävähelputuskoneessa tarpeelliset tavarat olivat luukussa, eli jonkinlaisessa kätöksässä, johon kukaan muu ei välttämättä pääse käsiksi. Elli puolestaan kertoi, että hänen koneessaan on valo, jonka avulla voi katsoa juttuja ja etsiä Mäyrän tavaroita:

A: *Miten tämä toimii? Mikä tämä juttu on, tää on mielenkiintoinen?*

Elli: *Valo.*

A: *Valo. Mitä se valo tekee?*

Elli: *Se kattoo, missä on kaikkia juttuja.*

A: *Okei, valo joka kattoo juttuja. Mitä se kattoo?*

Elli: *Löytyykö jotain tavaroita.*

A: *Mites tää auttaa ikävään tää kone?*

Elli: *Se löytää tavaroita.*

A: *Löytää tavaroita, okei.*

Elli: *Se voi löytää sen Mäyrän tavaroita.*

A: *Mikäs tämä sitten on? Tossa on tommonen sydän ja kaikki hienot.*

Elli: *Se on semmonen löytytavarakoppi.*

A: *Ai tällä valolla ensiks katsoo ja sitten tuolta ne löytyy niinkö?*

Elli: *Joo.*

Elli kertoi lisäksi, että nämä Mäyrän tavarat löytyvät *löytötavarakopista*. Löytötavarakoppi on koristeltu hienosti ja siinä on sydämen kuva. Tavarat sen sisällä ovat todennäköisesti Mäyrälle siis rakkaita. Myös Netta pohti henkilökohtaisten tavaroiden merkityksellisyyttä ja pitääkin tärkeänä ”et, sillä on aina kaikki mukana”. Hämäläisen (2012, 118) mukaan entisestä kodista tuodut esineet ovat perhehoidossa elävälle lapselle konkreettinen yhteys ja sidos menneeseen, sillä ne kantavat mukanaan lapsen menneisyyttä.

Useammassa tutkimuksessa on todettu, että jokin lapselle tuttu ”siirtymäesine”, joka kulkee lapsen mukana kodista toiseen voi tarjota lapselle lohdutusta. Omat ja henkilökohtaiset esineet, kuten rakas pehmolelu tai mikä tahansa muu tärkeä esine, voi myös rauhoittaa lasta hädän hetkellä. Se auttaa lasta siirtymään kodista toiseen. Syntymävanhemmilta saatu esine voi olla lapselle erityisen merkittävä. Näiden esineiden tärkeys korostuu entisestään, kun lapsi on surullinen. (Andersson 1989, 77; Kalland 2003 232; Mitchell ym. 2010, 178.)

Lapset toivat useammalla eri tavalla ilmi, että yhteyden säilyminen biologiseen perheeseen on tärkeää. Ikävää helpottaa erityisesti biologisten vanhempien tapaaminen ja erityisesti se ”jos uskoo, et näkee vielä omat vanhemmat”, kuten Petteri asian ilmaisi. Muutama lapsi teki ikävähelputuskoneeseensa yhteydenpitovälineitä, joiden avulla Mäyrä pystyisi olemaan yhteydessä ikävöimiinsä ihmisiin.

Otto: *Täällä on joku semmonen antenni.*

A: *Miten tämä asia helpottaa ikävää?*

Otto: *En mä tiedä miten se auttaa. Sen avulla voi soittaa kotiin.*

A: *Okei. Just niin, se auttaa niinkun yhteydenpidossa kotiin, kun sillä voi soittaa.*

Otto esitteli ikävähelputuskoneensa ominaisuuksia ja kertoi rakentaneensa koneeseen antennin. Ikävä helpottuu, kun voi soittaa kotiin ja puhua siellä olevien ihmisten kanssa sekä kuulla heidän äänensä.

Milla: *Mäyrä, laitetaan jonneki tähän kamerayhteys. (puhuu Mäyrälle)*

Milla halusi helpottaa Mäyrän ikävää ja viritti ikävähelputuskoneeseen kamerayhteyden, jolla se voi olla yhteydessä tärkeisiin ihmisiin. Kamerayhteyden avulla pystyi sekä kuulemaan että näkemään. Oton ja Millan mukaan yhteydenpito on siis merkittävä keino ikävän lievittämisessä, sillä ikävää helpottaa jos Mäyrä saa olla yhteydessä biologiseen perheeseensä tai muihin ikävöimiinsä ihmisiin. Toisaalta ikävän voidaan myös ajatella säilyvän yhteydenpidon myötä (Hämäläinen 2012, 127). Lastensuojelun käsikirjassa (2016) todetaan, että ikävä on merkki siitä kehen lapsi haluaisi olla yhteydessä. Marjomaa (2010, 128) muistuttaakin, että lapsi voi tarvita sijaisperheen apua yhteydenpidon järjestämisessä.

Kuitenkin yllättävän harva lapsista toi esille yhteydenpitoon liittyviä asioita. Tähän voi olla monta syytä, mutta joillakin lapsilla voi itsellään olla kynnys olla aktiivinen osapuoli yhteydenpidossa. Aiemman tutkimuksen valossa sijaisperheissä asuvien lasten tiedetään toivovan biologisilta vanhemmiltaan aktiivista roolia siinä, että he pitäisivät lapsiin yhteyttä ja vierailisivat heidän luonaan (Johnson ym. 1995). Valkosen (1996, 42) mukaan lasta lohduttaa tieto siitä, ettei häntä ole tunnetasolla hylätty ja häneen halutaan olla yhteydessä.

Lapsella on yhteydenpitoon myös lastensuojelulain mahdollistama oikeus: *”sijaishuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuoltopaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiansa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa”*

(LsL 55§). Ikävän tunteiden helpottamisen lisäksi lapsen kehityksen ja psyykkisen kasvun kannalta on tärkeää, että hän on yhteydessä biologisiin vanhempiansa sekä muihin lapselle läheisiin ja tärkeisiin ihmisiin sijoituksen aikana. Yhteydenpito on tärkeää huolimatta siitä vaikuttaako lapsen paluu biologisten vanhempien luokse realistiselta vai ei. Yhteydenpito saattaa auttaa lasta ja biologista vanhempaa luomaan uuden, paremman psykologisen siteen. Lapsen ja biologisen vanhemman suhteeseen vaikuttaa Marja-Riitta Saarelan pro gradu -tutkielman mukaan positiivisesti, se jos lapsi on huostaanoton aikana säännöllisesti tavannut ja ollut yhteydessä vanhempiansa (Saarela 2008). Lisäksi biologisilla vanhemmilla olevaa tietoa tarvitaan, jotta lapsi pystyy muodostamaan omaa henkilöhistoriaansa (Sinkkonen 2001, 164). Tämä on myös lapsen identiteetin kannalta oleellista. Lapsi pystyy hahmottaa juurensa ja sen mistä tulee sekä yhdistämään menneisyytensä tämänhetkiseen minäkäsitykseensä. (Valkonen 1996, 42.)

Aina ikävän lievittäminen ei kuitenkaan ole helppoa. Lasten ajatuksista nousi esille muutama kohta, jossa sivuttiin ikävän helpottamisen monimutkaisuutta, jopa mahdottomuutta.

Siiri: *Hei lääkkeitä!*

A: *Ai lääkkeitä otetaan ikävään?*

Siiri: *Niin!*

Emma: *Sit tuosta tulee juomaa.*

A: *Siitä tulee juomaa. Mites se juoma auttaa ikävässä?*

Emma: *Se on sellasta taikajuomaa.*

Elli: *mm.. pitää antaa lääkettä.*

A: *Minkälaista lääkettä?*

Elli: *mm.. tota en mä muista.. en mä tiää millaista.*

A: *Niin. Minkälainen lääke auttaa ikävään?*

Elli: *Emmä tiää.*

A: *Onko sellaista lääkettä olemassa?*

Elli: *Eii.*

A: *Entäs onko teidän mielestä sellaista ikävänhelpotuslääkettä olemassa?*

Petteri ja Leo: *Ei.*

Siiri keksi laittaa ikävähelputuskoneeseen Mäyrälle lääkettä. Emma puolestaan tuo esille, että ikävän helpottamiseen tarvitaan ”taikajuomaa”. Niin ikään myös Elli ajattelee, että aikuisen pitäisi antaa Mäyrälle lääkettä, jos sillä on ikävä. Lapset eivät kuitenkaan osanneet sanoa, minkälainen tällainen ikävähelputuslääke olisi, sillä sellaista lääkettä ei oikeastaan ole edes olemassa.

7.3 Perustarpeiden tyydyttäminen

Sijaisvanhempien tehtävä on pitää huolta perhehoidossa elävän lapsen, fyysisistä, sosiaalisista ja psyykkisistä tarpeista. Fyysisiin tarpeisiin kuuluu esimerkiksi ravinnosta ja turvallisuudesta huolehtiminen ja sosiaalisiin ja psyykkisiin tarpeisiin hellyydestä ja välitetyksi tulemisesta huolehtiminen. (Valkonen 1996, 7.) Lasten puheissa toistui useampaan kertaan asiat, jotka voidaan liittää niin sanottuihin perustarpeiden tyydyttämiseen. Abraham Maslowin kuuluisan tarveteorian mukaan ihmisen tarpeet muodostavat hierarkian, jonka mukaan tietyt tarpeet menevät muiden edelle. Tärkein tarve liittyy fysiologisiin tarpeisiin kuten ravintoon. Seuraavaksi tulevat turvallisuuteen liittyvät tarpeet ja tämän jälkeen tarve yhteenkuuluvuudelle ja rakkaudelle. Vasta näiden perustarpeiden tyydyttämisen jälkeen ihminen tavoittelee sellaisia tarpeita kuten kunnioitus ja itsensä toteuttaminen. (Maslow 1978, 15–20.) Lasten ikävähelputuskoneisiin rakentamat asiat ja toiminnot linkittyivät samankaltaisiin perustarpeisiin, sillä koneista löytyi muun muassa ruokaan, turvaan ja rakkauteen liittyviä ominaisuuksia.

Emma: *Sit tää on ruoka-automaatti.*

A: *Ahaa. Tarkotatko sä et jos on kova ikävä ja sais täältä automaatista ruokaa niin se ikävä helpottuis?*

Emma: *Niin.*

Veera: *Täältä saa ruokaa. Pastaa, ainakin rusetinmallisia.*

A: *Mitäs Veera haluais, että mitä ruokaa tosta koneesta tulis sit kun on ikävä?*

Emma: *Spagettia, perunamuusia ja ruskeaa kastiketta.*

Leo: *Me tarvitaan se suihkujuttu, että sillä saa niinku vettä. Että se Mäyrä saa siitä puhasta vettä.*

A: *Niin, et puhdas vesi auttaa ikävään?*

Petteri: *No joo kyl se pitää paikkaansa. Välillä kun sä otat raikasta vettä, niin se auttaa.*

Mulla välillä kun mä juon jotain nii..

A: *Auttaaksekin sitten ikävään?*

Petteri ja Leo: *Joo!*

Petteri: *Välil mua auttaa raikas vesi.*

Elias: *Sieltä voi myös juoda maitoa.*

Emman mielestä ikävähelputuskoneessa oli oltava *ruoka-automaatti*, josta saa ruokaa. Emma ja Veera kuvailivat edelleen tarkemmin, millainen ruoka auttaa parhaiten ikävään: pasta, perunamuusi ja ruskea kastike. Ikävän helpottamiseen voi siis auttaa ihan tavallinen lapselle mieluinen kotiruoka. Sen lisäksi, että ruoka on välttämätön ravinnonlähde, se tarjoaa myös kokemuksen siitä, että lapsesta pidetään huolta. Useampi lapsi rakensi koneeseen toimintoja, joista sai juotavaa: vettä, maitoa ja piimää. Kovan ikävän hetkelle voi Petterin mukaan auttaa raikkaan veden juominen. Raikkaalla vedellä voi olla lapselle rauhoittava vaikutus.

Otto: *Täällä on tuttu tuoksu, turva ja pehmeä sänky.*

A: *Mitäs toi turva, mistäs turvaa tulee?*

Otto: *Nämä on niitä laatikoita, missä olis niitä juttuja. Turvaan liittyviä asioita.*

Venla: *Ja sitten hän nukkuu täällä.*

A: *Siellä voi nukkua. Onks siellä hyvä nukkua?*

Netta: *Joo.*

Venla: *Hän tykkää nukkua siellä.*

Sen lisäksi, että ikävää helpottava kone tarjosi tavallista ruokaa ja juomaa, oli se lapsille myös paikka, jossa on turvallista olla. Sieltä löytyy turvaan liittyviä asioita ja siellä on mukava nukkumapaikka. Myös Milla teki Mäyrälle oman nukkumispaikan:

A: *Mitä ne on?*

Milla: *Äää..tämä antaa pehmeyttä.*

A: *Pehmeyttä?*

Milla: *Joo.*

Milla: *Mä ripottelen näitä tänne.*

A: *Tuleeks siitä nyt patja nyt tosta?*

Milla: *Ei. Tää on pehmuste.*

A: *Pehmuste?*

Milla: *Joo.*

Milla: *Ja sitten patja päälle, ja sitten peitto.*

Milla: *Äiti nyt tää pehmuste on valmis.*

A: *Hyvä. Saako sitten tulla peitto?*

Milla: *Ei kun lakana.*

Milla: *Ja sitten tää pitäis solmia.. ja sitten jonnekin tää laitetaan.*

A: *Noin, sitten mihin se tulee? Mikä se on?*

Milla: *Pehmeä. Mä laitan tämmösen pehmolelun tänne.*

A: *Okei.*

A: *Niin, tää sänkykö on nyt sun ikävänkarkoituspaiikka?*

Milla: *Joo!*

A: *Mitäs siellä sängyssä oli muuta?*

Milla: *Pehmolelu ja karkkia*

Millalle oli tärkeää, että Mäyrällä olisi mahdollisimman mukava ja pehmeä sänky, jonne Mäyrä voisi kömpiä ikävöimään. Se oli Mäyrän ”ikävänkarkotuspaiikka”. Milla ripotteli sinne ”pehmeyttä” ja kuvaili tarkkaan mitä sängyssä pitäisi olla: pehmuste ja patja, jonka päällä on lakana ja peitto. Sängyssä pitäisi olla myös Mäyrälle pehmolelu sekä karkkia. Oma sänky voi merkitä lapselle omaa paikkaa ja tilaa, jossa on hyvä ja turvallinen olla. Muita turvallisuuteen linkittyviä ikävää helpottavia asioita, joita lapset toivat esille, olivat muun muassa valo ja lämpö:

A: Mikäs sen tehtävä on, miksi se piti siihen laittaa?

Niilo: Siitä tulee sähkö ja valo, ettei oo pimeetä.

Onni: Täältä tulee lämpö.

A: Lämpöä?

Onni: Niin ettei oo enää ikävä. Tonne putkeen. Sieltä tulee sitä.

Niilo toi esille, että ikävähelputuskoneessa täytyisi olla nappi, josta saisi laitettua valon päälle. Pimeyden lisäksi hiljaisuus voi olla epämiellyttävää. Tämä käy ilmi Iidan ajatuksesta: ”Jos on ihan hiljaista, eikä kuulu ääniä, niin voi miettiä, ettei oo ketään ihmisiä lähellä.”

Onni puolestaan kertoi lämmön auttavan ikävään. Hänen tekemässään ikävähelputuskoneessa on putki, josta tulee lämpöä. Myös Iidan tekemässä koneessa oli ”kenno”, joka ”imee auringon lämpöä katolta”. Toisaalta lämpö sekä se, ettei ole pimeää tai täysin hiljaista voidaan nähdä myös turvallisuuden tunteeseen yleisemmin liittyvinä asioina. Turvallisuus voi olla sisällä oleva lämmin ja rauhallinen tunne (Paaso & Vario 2016b, 12). Yksinäisyys ja pimeys voivat pelottaa lasta. Toisaalta ne voivat liittyä ikävän aiheuttamaan sisäisen turvallisuuden puuttumiseen, joka tulee lähelle aiemmin mainitsemaani sisäisen yksinäisyyden kokemusta. Taskisen (2005, 139) mukaan muuttuneet perhesuhteet ja vanhemmasta erossa oleminen voi saada lapsen kaipaamaan turvallisuudentunteen vahvistamista. Turvallisuuden tärkeys ja se, ettei ole vaarallista, on noussut esiin Salapoliisitoiminnassa aiemminkin (Paaso & Vario 2016b, 12).

Lasten tekemissä koneissa keskeisemmäksi psyykkisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin viittaava ominaisuus oli rakkaus. Useampi lapsi halusi piirtää ikävähelputuskoneisiin sydämen kuvia. Yhden koneen päätehtävä oli rakkauden saaminen:

A: Kertokaas mikä täällä on, tämä tärkeä koneen ominaisuus?

Netta: Täältä saa rakkautta. Kun toivoo niin saa rakkautta.

Netta: Sille voi sanoa oman toivomuksen ja se sitten tapahtuu heti. Sen nimi on rakkauspaketti.

Venla: *Ja näissä on sellaisia värejä, joista voi ottaa hyviä juttuja ja tällainen nappi, josta voi ottaa rakkautta.*

Lapset tuntuivat arvostavan hyvinvointiin ja tavalliseen, turvalliseen arkeen liittyviä asioita. Myös Salapoliisitoiminnassa mukana ollut Pipsa Vario (2014) on selvittänyt pro gradu –tutkielmassaan perustarpeiden tyydyttämisen olevan sijoitetuille lapsille keskeinen hyvinvoinnin osatekijä. Marjatta Bardy (2009) kuvaa hyvinvoinnin ulottuvuuksia huolenpidossa siten, että hyvinvoinnin lähtökohtana on ihmisen perustarpeet. Hän liittää lasten oikeuksien sopimuksen ytimen eli niin sanotun ”kolmen P:n liiton” (protection, participation ja provision) Erik Allardtin tunnettuun käsitykseen hyvinvoinnista, jossa hyvinvointi koostuu kolmesta toisiaan täydentävästä ulottuvuudesta (having, loving ja being). (Bardy 2009, 35–36.) Nämä samat ulottuvuudet voidaan löytää lasten esiin tuomissa ruokaan, turvallisuuteen ja rakkauteen liittyvissä ikävähelipotuskeinoista. Kun sellaisista asioista, kuten nälkä tai turvallisuus ei tarvitse huolehtia, ei ikäväkään välttämättä tunnu niin suurelta. Andersson (1998, 159) onkin todennut, että huostaan otettujen lasten eroreaktioihin tiedetään vaikuttavan se, miten lapset muuten voivat, eli onko heillä perusasiat hyvin. Hyvinvointi ja perustarpeiden tyydyttyminen eivät välttämättä ole olleet sijoitetulle lapselle aina itsestäänselvyksiä. Juuri se ihminen, jonka kuuluu tarjota turvaa ja suojaa lapselle eli lapsen biologinen äiti tai isä, on samalla se, joka on laiminlyönyt lapsen tarpeita (Kalland 2015, 167).

7.4 Aikuisen tuki

Poijula on todennut, että aikuiset saattavat ajatella, että lapset ovat luontaisia selviytyjiä, sopeutuvat tilanteeseen kuin tilanteeseen ja unohtavat traumaattiset kokemuksensa, jos niistä ei puhuta. Lapset kuitenkin kaipaavat aikuisilta huolenpidon lisäksi turvaa sekä mahdollisuuden keskusteluun. (Poijula 2008, 12.) Kun lapsilta kysyttiin, mitä aikuisen pitäisi silloin tehdä kun Mäyrällä on ikävä ja paha mieli, olivat he yksimielisiä siitä, että aikuisen täytyy auttaa lasta. Ikävän tunne on asia, jonka kanssa ei haluta olla yksin, vaan sen lievittämiseen kaivataan aikuisen apua ja tukea.

A: Sit Mäyrä mieltii, että mitäköhän aikuisen pitäis tehdä kun lapsella on ikävä?

Venla: Minä olen Manun (kissa) äiti kun minä huolehdin hänestä.

A: *Niin, eli aikuisen pitää huolehtia, niinkö?*

Venla: *Joo.*

A: *Mitä muuta aikuisen pitäis tehdä kun on ikävä?*

Olivia: *Sen pitäis hoitaa sitä.*

A: *Miten olis tärkeää hoitaa just silloin kun on ikävä?*

Olivia: *Et öö niinku.. et vähän niinku sillee niinku jotenki sillee niinku rauhoittaa.*

A: *Ihan hirvittävän tärkeitä asioita kerrotte.*

Venla kertoi olevansa lemmikkikissansa äiti, koska hän huolehtii siitä. Venla luultavasti tarkoitti, että aikuisen eli äidin vastuu on huolehtia lapsesta ylipäättään, mutta etenkin silloin kun lapsella on hätä. Silloin lapsi on erityisen tarvitseva ja kaipaa aikuisen huolehtivaa ja äidillistä otetta. Olivia jatkoi ja kuvaili *huolehtimista* ja *hoitamista* tarkemmin: aikuisen pitäisi ”jotenkin sillee niinku rauhoittaa”. Ikävä ja siihen sekoittuvat muut tunteet, kuten huoli tai suru, voivat aiheuttaa lapselle hätää ja ahdistusta. Lapsen voi olla vaikea yksin käsitellä näitä tunteita ja rauhoittaa itseään. Ikävä voi tuntua myös niin voimakkaana, ettei lapsi pysty lievittämään sitä omin keinoin. Silloin lapsi haluaa aikuisen rauhoitusta ja lohdutusta. Bowlbyn mukaan (Bowlby 1973, 18) lapsen ero-oireiluun vaikuttaa muun muassa tapa, jolla hänestä huolehditaan eli sijaisäidin kyky vastata ja mukautua lapsen tarpeisiin sekä olla ”äidillinen”. Bowlby kuitenkin muistuttaa, että lapsen suhtautuminen uuteen hänestä huolehtivaan ihmiseen voi olla ristiriitaista, siten että välillä lapsi tavoittelee hoitajaansa ja välillä taas torjuu. Tilanne on lapselle hämmentävä, koska samaan aikaan kun hän totuttelee uuteen hoitajaansa, ikävöi hän biologista perhettä. Tähän hulinavaiheeseen ja sen kestoon vaikuttavat nimenomaan sijaisäidin kyky kohdata hädissään ja peloissaan olevasta lapsesta. (Bowlby 1973, 17.) Myös Pasanen ja Tervonen-Arnkil ovat todenneet, että lapsen tulisi saada aikuiselta tyynnyttävää läsnäoloa ja rauhoittamista, jotta hän pääsisi sisäisestä kaoottisesta tai turvattomasta tilasta tunnetasolla hallitumpaan tilaan. Aikuisen toistuvasti tarjoama ulkoinen tuki muuttuu vähitellen sisäiseksi valmiudeksi. (Pasanen, Tervonen-Arnkil 2015, 185–186.)

A: *Mut hei mistä aikuinen tietää, että Mäyrällä on ikävä?*

Leo: *No jos se vaikka kertoo.*

A: *Joo. Aikuinen tietää jos se kertoo. Mitäs aikuisen pitäis sit tehdä jos se kertoo?*

Leo: *No ehkä vähän lohduttaa.*

A: *Niin. Joo. Se onkin tärkeitä.*

Aikuisen ei kuitenkaan ole aina helppo tunnistaa lapsen ikävää. Leo ehdotti, että aikuinen saa tietää Mäyrän ikävästä, jos Mäyrä itse kertoo siitä hänelle. Tällöin aikuisen ei pidä jäädä toimeettomaksi, sillä lapsi kaipaa hänen *lohdutustaan*. Anderssonin mukaan lapsen tunteiden ilmaisu ja se, että hän uskaltaa näyttää tunteensa, on hyvä asia senkin takia, että se kertoo siitä, että hän tuntee olonsa turvalliseksi. Saatetaan luulla, että lapsi voi huonommin kun hän näyttää surunsa, tuskansa tai vihaiset tunteensa, vaikka tiedetään, että lapset osoittavat avoimemmin tunteitaan niille, keitä he pitävät tärkeinä. (Andersson 1998, 158.) Toisille lapsille ikävästä kertominen ei kuitenkaan ole yhtä helppoa. Tällöin lapsi voi haluta, että aloite tulee aikuiselta. Tämä tuli ilmi Ellin rakentamasta ikävähelputuskoneesta, joka esitti empaattisen kysymyksen:

Elli: *Au, sattuuiko sinua, täs lukee. Au, sattuuiko sinua? Täs lukee.*

A: *Lukeeko siinä koneessa, että "Au, sattuuiko sinua?"*

Elli: *Nii in!*

A: *Okei, kysyykö se kone sillai?*

Elli: *Joo!*

Elli toi esille, että ikävää helpottaa jos (aikuinen) huomaa ja kysyy. Tämä kertoo siitä, että jos ikävästä tai muusta surusta kertominen on lapselle vaikeaa, hän voi kaivata sanoitusta tunteilleen. Lapselle on tärkeää saada aikuiselta vastakaikua tunteilleen ja tarpeilleen. Kallandin mukaan lapsi on erityisen tarvitseva silloin kun hänellä on joko fyysisesti tai henkisesti epämiellyttävä tai turvaton olo. Sijaisvanhemman kyky huomata lapsen viestejä on olennaista myös lapsen kiinnittymisen kannalta. (Kalland 2003, 232.)

Näin ollen kertoopa lapsi ikävästään aikuiselle suoraan tai ei, tärkeintä on saada pahaan mieleen aikuisen lohdutusta tai muunlaista emotionaalista tukea. Andersson muistuttaa, että oleellisinta on aikuisen kyky vastata lapsen tarpeisiin tilanteen vaatimalla tavalla ja olla sensitiivinen lapsen tunteille. Aikuisen on pystyttävä hyväksymään lapsen tunteet sekä lievittämään lapsen tuskaa. (Andersson 1998, 159.) Elias ehdotti, että "Hänen (aikuisen) pitäisi jotenkin auttaa sitä tai jotenkin iloittaa sitä". Jos lapsi ei halua puhua, aikuinen voi

keksiä vaihtoehtoisen tavan auttaa lasta. Hän voi kehittää mukavaa tekemistä tai muita tapoja, joilla saada lapsi iloiseksi. Ikävän voi yrittää ottaa puheeksi toisella hetkellä lapsen rauhoituttua.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää perhehoidossa elävien lasten ikävään liittyviä kokemuksia sekä ikävän helpottamista ja siihen liittyvää tuen tarvetta. Tutkittaessa varsinkin tunteisiin liittyviä kokemuksia, kuten ikävää, saadaan todenmukaisinta tietoa silloin kun asiaa kysytään lapsilta itseltään ja silloin kun tunne on heillä mahdollisimman akuutti. Koska Salapoliisipäivän fokus ja tavoite oli ulkoistaa ikävä Mäyrä –käsinnukseen, lasten ei tarvinnut kertoa omia kokemuksiaan. Tällä tavoin aiheesta puhuminen oli lapsille helpompaa. Ulkoistaminen oli tärkeää myös siksi, että tutkimuksen aihe ja kohderyhmä olivat molemmat hyvin sensitiivisiä. Voidaan kuitenkin ajatella, että lasten ajatukset heijastuvat heidän omista kokemuksistaan ja tarpeistaan. Tutkimuksen lähtökohtana oli ajatus, että kodin ulkopuolelle sijoittaminen on lapselle valtava elämänmuutos, joka vaikuttaa lapseen monella tavalla. Lapsen elämä muuttuu lähes kokonaan hänen joutuessaan eroon biologisesta perheestään ja tutusta kasvuympäristöstään. Hänen elämästään katoaa monet tutut asiat, totut tavat ja rutiinit. Tällaisella erokokemuksella ja elämänmuutoksella on väistämättä emotionaalisia seurauksia, joista yksi on lapsen kokema ikävä. Lapsilla osoittautuikin olevan paljon ajatuksia ikävästä ja sen helpottamisesta. Näin ollen ikävän voidaan sanoa olevan merkittävä osa perhehoidossa asuvan lapsen elämää.

Aikuisten tapa nähdä ikävää voi olla kapea. He saattavat automaattisesti ajatella, että perhehoidossa elävän lapsen ikävä kohdistuisi lähinnä vain hänen biologisiin vanhempiin. Suurimmalle osalle tämän tutkimuksen lapsista ikävä merkitsikin juuri tätä. Biologisten vanhempien merkitys, erityisyys ja tärkeys sekä heihin kohdistuva ikävä nousivat esiin monessa yhteydessä, kun lapset keskustelivat ikävään liittyvistä asioista. Heitä voidaan ikävöidä, vaikka he eivät olisikaan lapsen elämässä. Tällöin lapsi ikävöi mielikuvaa ja unelmaa huolehtivista vanhemmista. Ikävä merkitsi osalle lapsista halua päästä biologisten vanhempien kanssa kotiin. Näin ollen ikävään linkittyi myös toivon näkökulma.

Biologisten vanhempien ikävöinnin lisäksi lapset kuitenkin toivat puheessaan esille paljon muitakin asioita, joita voi olla ikävä. Lapset kertoivat entiseen kotiin, ystäviin, sisaruksiin, lemmikkeihin, päiväkotiin, ruokaan ja tärkeisiin tavaroihin kohdistuvasta ikävästä. Voidaan siis ajatella, ettei ikävä ole pelkästään yksittäisiin ihmisiin, paikkoihin tai asioihin kohdistuva tunne. Ikävä voi olla myös kokonaisvaltaisempi kokemus, jolloin se näyttäytyy jonkinlaisena yleisenä kaipuuna kaikkea sitä entistä kohtaan, mikä lapsen elämässä on

muuttunut. Ikävä saattaa konkretisoitua esimerkiksi johonkin tiettyyn esineeseen, joka todellisuudessa kuitenkin merkitsee laajempaa ikävän tunnetta. Ikävä syntyy kokemuksesta kun jokin ihminen, paikka tai asia on lapselle tunnetasolla merkittävä sekä kokemuksesta, jonka mukaan lapsella ei ole riittävää yhteyttä tähän ihmiseen, paikkaan tai asiaan.

Lapset toivat esille sekä ikävän monimuotoisuuden että vaihtelevuuden. Ikävä näyttäytyi lapsille epämieluisana, niin henkistä kuin fyysistäkin kipua aiheuttavana tuntemuksena. Keskeisimpiä asioita, joita lapset liittivät ikävään olivat suru ja kokemus yksinäisyydestä. Ikävän myötä tulee myös suru ja surullinen olo. Yksinäisyys voi liittyä kokemukseen, etteivät tärkeät ihmiset ole lapsen lähellä. Lapsi voi tuntea kuulumattomuutta tai ulkopuolisuutta. Ikävän helpottamiseen liitettiin myös rauhoittuminen, mikä voi kertoa siitä, että ikävä aiheuttaa lapselle hätää ja levotonta oloa. Lasta voi pelottaa tai hän voi olla huolissaan. Lapset toivat esille, ettei ikävän tunne ole jatkuvasti pinnalla, vaan se voi vaihdella. Välillä voi olla niin kova ikävä, että alkaa itkettämään. Lapsi voi pyrkiä myös välttelemään tai ”varastoimaan” ikävän tunnetta, jolloin sen helpottuminen voi olla vain väliaikaista. Lapsen on kuitenkin jouduttava sietämään tätä enemmän tai vähemmän aaltoilevaa, joskus jopa pohjattomalta tuntuvaa ikävää. Se kulkee aina sijoitetun lapsen matkassa ja konkretisoituu välillä itkuksi tai muuksi näkyväksi.

Ikävän kuvailtiin tuntevan pääosin sydämessä. Rakkaus symboloi ikävää, joten rakkaan ihmisen tai asian menettäminen voi tuntua fyysisenä kipuna tai muuna tuntemuksena sydämessä. Kun on ikävä, sydän ei voi hyvin, eikä se ole ehjä, sillä se on ”rikki mennyt sydän”, kuten eräs lapsista asian totesi. Ikävä tuntui lasten mukaan myös muissa ruumiinosissa, kuten vatsassa, aivoissa ja silmissä, mikä kertoo siitä, että lapset voivat kokea ikävän hyvin fyysisesti.

Ikävä näyttäytyi lasten puheessa varsin monimuotoisena, joten sen helpottamiseenkin voidaan lasten mielestä käyttää monipuolisesti erilaisia keinoja. Lapset kokivat ikävän helpottamisen keinot laajemmin kuin vain yhteydenpitona vanhempiin tai muihin ikävoimiinsa ihmisiin. Ikävää pystytään heidän mukaansa helpottamaan myös vallitsevilla olosuhteilla. Siinä missä ikävä merkitsi lapsille surua, ikävän helpottaminen edellyttää iloa. Hyvin keskeisenä ikävää helpottavana asiana lapset kertoivat olevan ilon, joka merkitsi eri asioita eri lapsille. Iloa voi saada esimerkiksi jostakin mieluisasta tavarasta tai tekemisestä.

Iloiset, kauniit ja positiiviset asiat tekevät iloiseksi. Aikuisen ei kuitenkaan pidä liian nopealla lohduttamisella ja ilostuttamisella kieltää ikävän ja siihen liittyvien tunteiden olemassaoloa ja ilmaisua. Aikuisen on tärkeää kestää ja sietää myös lapsen vaikeat ja surua aiheuttavat tunteet. Ikävän helpottamisen tarkoitus ei ole torjua ikävää.

Lapset kaipaavat ikävän tunteeseen helpotusta niin sisäisistä kuin ulkoisistakin tekijöistä. Ensinnäkin ikävää voidaan helpottaa ilmapiirillä ja sillä, että perusasiat ovat hyvin. Lasten puheissa toistui perustarpeiden, kuten ravinnon, turvallisuuden ja rakkauden tärkeys. Yhdeksi keskeisemmistä ikävän helpotuskeinoiksi lapset kuitenkin kokivat sellaiset keinot, jotka liittyivät siihen, millä ajatukset saa ikävästä pois. Silloin kun on muuta tekemistä ei ikävöinnille jää aikaa. Ikävästä saa ajatukset pois tekemällä jotakin mukavaa, kuten leikkimällä ja pelaamalla tai yrittämällä rentoutua musiikin tai muun rentouttavan asian äärellä. Tällöin aikuisen tehtäväksi jää löytää juuri kyseiselle lapselle sopivia keinoja. Aktiviteettien ja muun ajanvietteen lisäksi myös hyvän ystävän seura, lemmikki, lahjat, ruoka ja erityisesti herkut olivat suosittuja keinoja saada olo mukavammaksi. Tämä saattaakin olla vain jonkinlainen tilapäinen selviytymisstrategia, sillä lapset kokivat hyvin oleelliseksi myös sen, että ikävää helpottaa, kun mennyt pidetään osana tämän hetkistä elämää. Muistot, tutut tuoksut, äänet ja maut sekä kuvat tärkeistä ihmisistä ja asioista tuovat lasten mukaan helpotusta ikävään. Lasten ideat tuttujen ja tärkeiden asioiden ja ihmisten muisteluun olivat luovia ja monipuolisia. Ikävän helpottamiseen voidaan käyttää niin maku, näkö, kuulo kuin hajuaistiakin. Ikävän kohde halutaan tavalla tai toisella lähemmäksi ja osaksi elämää. Näin ollen lapsi tarvitsee aikuiselta ikävään myös hyvin konkreettista apua.

Määrättyyn rajaan asti lapsen omat keinot voivat riittää ikävän lievittämisessä. Lapsi pystyy keksimään itselleen mieleistä puuhaa, jotta ajatukset saa ikävästä pois. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että aikuisen tulisi selvittää lapsen mieltymyksiä: mistä juuri tämä lapsi pitää ja mitkä ovat hänen kiinnostuksen kohteitaan? Ei myöskään voida olettaa, että pieni lapsi pystyisi itsenäisesti huolehtimaan esimerkiksi yhteydenpidosta hänelle tärkeisiin ihmisiin, vaan hän voi tarvita siihen sijaisvanhemman tai muun aikuisen apua. Konkreettisen avun ohella lapset kaipaavat aikuiselta myös emotionaalista tukea. Osa lapsista toi selkeästi esille, että he kaipaavat aikuisen aktiivista roolia ikävän helpottamisessa. Lasten mukaan aikuisen pitäisi lohduttaa, hoitaa ja rauhoittaa lasta, silloin

kun hänellä on ikävä. Toiselle ikävästä kertominen voi tuntua luontevammalta, mutta toinen voi kaivata aikuisen kysyvän ja sanoittavan lapsen tunnetilaa. Lapsi kaipaa ikävän hetkellä huolehtivaa ja empaattista aikuista.

Tutkimuksen lähtökohta oli saada perhehoidossa elävien lasten oma ääni kuuluviin, ja korostaa lapsen tiedon merkityksellisyyttä. Tutkimus vahvistaa sitä, ettei lasten ajatuksia voida tietää muutoin kuin kysymällä heiltä itseltään. Aikuisilla voi olla tapana laittaa sanoja lasten suuhun tai vähätellä heidän kertomaansa. Tämä tuli ilmi myös tämän tutkimuksen aineistonkeruussa. Ensimmäisessä Salapoliisipäivässä lapset tekivät ikävään liittyviä tehtäviä niin, että heidän läheisensä olivat koko ajan lasten vierellä. Tämä aiheutti kuitenkin sen, että aikuiset ryhtyivät – joko tietoisesti tai tiedostamatta – ohjailemaan lasten ajatuksia tiettyyn suuntaan. Lapset eivät aina saaneet tilaisuutta tuoda omia ajatuksiaan esille tai jos toivat, saatettiin niihin suhtautua epäilevästi. Aikuiset voivat helposti odottaa lapselta jotakin tietynlaista vastausta. Aikuisen korvaan liian konkreettisilta, vähäpätöisiltä tai jopa hassuilta kuulostavat asiat saattavat olla lapsen mielestä valtavan tärkeitä. Maailma saattaa näyttäytyä lapselle hyvinkin erilaiselta kuin aikuiselle, ja lapsen tieto eroaa monesti aikuisen tiedosta. Kun lasta halutaan auttaa, juuri hänen tieto on merkityksellistä ja kallisarvoista. Lapsi ei välttämättä osaa kertoa ajatuksiaan yhtä hienosti tai pitkästi, joten pienetkin lapsen puheenvuorot tulisi osata pitää merkityksellisenä. Pienen lapsen hiljainen ääni hukkuu helposti aikuisten puheen alle.

Tämä tutkimus vahvistaa aiempien tutkimusten tuloksia siitä, että perhehoidossa elävä lapsi tuntee ikävää mennyttä kohtaan. Lisäksi tutkimus antaa paljon uutta tietoa ikävästä ja sen helpottamisesta. Lapsen ikävä voi kohdistua johonkin yksittäiseen asiaan, mutta yhtä hyvin se voi olla laajempikin kaipuun tunne. Koska jokaisen lapsen historia sekä tunnesuhteet ja suhdeverkostot ovat yksilöllisiä, ikäviäkin voi olla monenlaisia. Samoin lapsen luonne ja mieltymykset vaikuttavat ikävän helpotuskeinoihin. Aikuisen tulisikin miettiä yhdessä lapsen kanssa, mitä voi tehdä, jos on ikävä. Lapsella voi olla siihen hyvin yksinkertainenkin ratkaisu, johon hän kuitenkin tarvitsee aikuisen apua. Ikävä on iso tunne, jonka käsittelyyn lapsella ei yksistään ole keinoja tai voimavaroja. Apuun tarvitaan lohduttava ja rohkeasti lapsen tunteet vastaanottava aikuinen.

Tämä tutkimus tuo tietoa perhehoidossa elävien lasten ikäväkokemuksista. Lisäksi se muistuttaa lapsen ympärillä olevia aikuisia tiedostamaan sijoitetun lapsen ikävän ja rohkaisemaan lapsia puhumaan siitä. Lapsi ei mene siitä rikki – vaan päinvastoin. Toivonkin tämän tutkimuksen herättävän keskustelua ja antamaan rohkeutta kohdata perhehoidossa elävän lapsen ikävä. Toinen tämän tutkimuksen tärkeä viesti on, että lasten ääni on tärkeä, ja tutkimus kannustaa jatkossakin kysymään lapsilta itseltään – jopa hyvin sensitiivisestä aiheesta. Koska lastensuojelua tehdään lapsia varten, lasten auttamiseksi, niin eikös juuri lapsilta saatu tieto ole oleellisinta kun heitä halutaan auttaa? Lapset kyllä ilmaisevat meille aikuisille ajatuksiaan ja kokemuksiaan, jos me olemme valmiita heitä kuuntelemaan.

Lähteet

- Aarnos E. (2015) Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Valli R. ja Aaltola J. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Andersson G. (1984) *Små barn i barnhem*. Lund: Acupress.
- Andersson G. (1989) Pieni ja poissa kotoa. Tutkimus pikkulapsista ja heidän suhteistaan aikuisiin laitoksissa, sijaiskodeissa ja kotona. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Andersson G. (1998) Föräldrakontakt och familjetillhörighet ur fosterbarns perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift* 5(1), 3-23.
- Andersson G. (2005) Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and family social work* 2005, 10, 43-56.
- Andersson G. (2009) Foster children: a longitudinal study of placements and family relationships *International Journal of Social Welfare* 2009:18:, 13-26.
- Bardy M. (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy M. (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Boss P. (2007) *Ambiguous Loss Theory: Challenges for Acholars and Practitioners* *Family Relations* 56 (2007), 105-111.
- Bowlby J. (1973) *Attachment and Loss. Vol. II: Separation Anxiety and anger*. London: Hogart press.
- Bowlby J. (1983) *Attachment and Loss Vol I: Attachment*. London: Hogarth press.
- Bugge E., Darbyshire P., Roekholt E., Haugstvedt K., Helseth S. (2014) Young Children's Grief: Parents' Understanding and Coping. *Death Studies*, 38: 36-43.

Dozier M., Grasso D., Lindhiem O. Ja Lewis E. (2015) Sijaisvanhemman sitoutumisen meritys ”Tämä on minun lapseni” – haastattelun avaamia näkökulmia. Teoksessa Sinnkonen J. ja Tervonen-Arnkil K. (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Helsinki: Duodecim.

Dunn M. ja Culhane S. (2010) Children’s appraisals of their experiences in out-of-home care, *Dena Children and Youth Services Review* 32: 2010, 1324-1330.

Eronen T. (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisisista poluista. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013.

Eskola J. ja Vastamäki J. (2015) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola J ja Valli R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Fineran K. (2012) Helping foster and adopted children to grieve the loss of birthparents: a case study example. *The Family journal: counseling and Therapy for couples and families* 20(4) 369-375.

Forsberg H., Ritala-Koskinen A. Ja Törrönen M. (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A., Törrönen M. ja Anis M. (toim.) Lapset ja Sosiaalityö, kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia Jyväskylä: PS-kustannus.

Granfelt R. (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Grönfors M. (2015) Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Valli R., Aaltola J. (toim) Ikkunoita tutkimusmetodeihin: I, Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hautamäki A. (2003) Kiintymyssuhdeteoria – teoria yksilön kiin(nit)ymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle Teoksessa Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen Vantaa: Dark Oy.

Helavirta S. (2006) Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A., Törrönen M. ja Anis M. (toim.) *Lapset ja Sosiaalityö, kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia* Jyväskylä: PS-kustannus.

Hotari K., Oranen M., ja Pösö T. (2009) *Lapset sosiaalityön osallisina*. Teoksessa Bardy M. (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hurtig J. (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A. ja Törrönen M. *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hurtig J. (2003) *Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Väitöskirja Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopisto 2003.

Hämäläinen K. (2012) *Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perheelleen*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön yksikkö. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012.

Hämäläinen K. (2005) ”Että äiti olis elossa, isä ois raitis ja me voitais asua siellä kotona” *Perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia ja ajatuksia perhehoidosta*. Pro gradu tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Johnson R., Yoken C. ja Voss R. (1995) *Family foster care placement: The child's perspective*. *Child Welfare* 74 (5), 959-974.

Kalland M. (2003) *Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa*. Teoksessa Sinkkonen J. ja Kalland M. (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY.

Kalland M. (2015) Kohti parempia lastensuojelun sijoituskäytäntöjä – Sopiva sijaiskoti lapselle –hankkeen tuloksia. Teoksessa Sinkkonen J. ja Tervonen-Arnkil K. (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim.

Kallinen K., Pirskanen H. Ja Rautio S. (2015) Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. Tallinna: United Press Global.

Karlsson L. ja Karimäki R. (2012) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura ry.

Känkänen P. (2009) Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Bardy M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Laakso R. (2016) Huostaanotto ja muutoksen lasten elämässä. Teoksessa Enroos R., Heino T. ja Pösö T. (toim.) (2016) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.

Lahtinen P. Ja Särkiö H. (2016) Lapsen läheissuhteiden vahvistaminen lastensuojelussa. Opas esimiehille ja työntekijöille. Pesäpuu ry. Opas- ja käsikirjat 3/2016.

Lastensuojelun käsikirja. (2017) Viitattu 15.3.2017.
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/lastensuojelun-tilastoa>

Lastensuojelun käsikirja. (2016) Sijaishuolto. Viitattu 10.4.2016
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto>

Lastensuojelun käsikirja. (2016) Lastensuojelu ja läheistyö. Viitattu 2.4.2016
https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelu_laheistyö

Lastensuojelulaki 417/2007.

Laurila A. (1993) *Lainaksi annettu lapsi. Sijaishoti – kokemuksia ja ajatuksia*. Helsinki: Kirjapaja.

Lee R. & Whiting J. (2007) *Foster Children's Expression of Ambiguous Loss*. *The American Journal of Family Therapy*, 2007:35, 417-428.

Mantila R., Mikkonen M., ja Väinölä L. (2008) *Onnistuneen sijoituksen siltaa rakentamassa. Lastensuojelun perhehoidon työkirja*. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Oppaita ja julkaisuja 2008:6.

Marjomaa P. Ja Laakso M (2010) *Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon*. Helsinki: Pelastakaa Lapset.

Maslow A. (1987) *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.

Mitchell M., Kuczynski L., Tubbs C. ja Ross C. (2010) *We care about care: advice by children in care for children in care, foster parents and child welfare workers about the transition into foster care*. *Child and Family Social Work* 2010:15, 176-185.

Mitchell M. (2016) *The Family Dance: Ambiguous Loss, meaning making and the psychological family in foster care*: *Journal of Family theory & review* 2016:8 360-372.

Mäkelä K. (2010) *Alaikäisiä koskeva yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakkosäätely*. Teoksessa Lagström H., Pösö T., Rutanen N. Ja Vehkalahti K. *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseura. Helsinki: Yliopistopaino.

Männikkö P., Pynnönen J., Yli-Rekola S. (toim.) (2013) *PRIDE-kirja. PRIDE-valmennus sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Niemi H. (2003) *Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksissa*. Lapin Yliopiston Yhteiskuntatieteellisen julkaisuja C. Työpapereita 44. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Näsänen M. ja Rautava M. (1998) Koulukotioppilaiden kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta, sijoituksesta ja koulukotielämästä. Helsinki: Stakes.

Paaso S. ja Vario P. (2016a) Lapset lastensuojelua kehittämässä. Salapoliisitoiminnan opas aikuisille. Opas- ja käsikirjat 4/2016 C. Pesäpuu ry.

Paaso S. ja Vario P. (2016b) Salapoliisi Mäyrän käsikirja. Pesäpuu ry.

Pasanen K. ja Tervonen-Arnkil K. (2015) Kohti parempaa vuorovaikutusta perheissä – videointia havainnoinnin tueksi. Teoksessa Sinkkonen J. ja Tervonen-Arnkil K. (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim.

Perustuslaki 731/1999.

Pesäpuu ry. Pesäpuun tuotteet –esite.

Pesäpuu ry. Pesäpuu ry:n kotisivut. Viitattu 10.05.2016 <http://www.pesapuu.fi/jarjesto/>

Pesäpuu ry. Salapoliisit – lapset lastensuojelua tutkimassa ja kehittämässä. Lastensuojelun erityisosaamisen keskus. Viitattu 9.11.2016. <http://www.pesapuu.fi/piilosivut/lapset/salapoliisit/>

Pojjula S. (2005) Surutyö. Helsinki: Kirjapaja.

Pojjula S. (2008) Lapsi ja Kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.

Pölkki P. (2005) Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. & Hujala A. (toim.) 2005. Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi.

Pösö T. (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.

Pösö T. (2015) Adoptio ja perhehoito. Teoksessa Sinkkonen J. ja Tervonen-Arnkil K. (Toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim.

Rautio P. (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää...” Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lisensiaattityö Lapin yliopisto. Helsinki: Pelastakaa lapset.

Ritala-Koskinen A. (2001) Mikä on lapsen perhe? – Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Akateeminen väitöskirja. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001.

Saarela M. (2008) ”Sai niinkun periaatteessa uuden lapsuuden” Perhehoitoon sijoitettujen nuorten kokemuksia saamastaan tuesta. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Saari S. (2012) Kun salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Otava.

Samuels G. (2009) Ambiguous loss of home: The experience of familial (im)permanence among youth adults with foster care backgrounds. *Children and youth service reviews* 31 (2009) 1229-1239.

Sinkkonen J. ja Kalland M. (2003) Ihminen tarvitsee toisten läheisyyttä ja turvaa. Teoksessa Sinkkonen J. ja Kalland M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen J. (2005) Lasten reaktiot vanhempien eroon. Teoksessa Lipponen P. ja Wesaniemi P. (2005) Lapsi ja ero. Kertomuksia lapsesta ja avioerosta. Helsinki: Kirjapaja.

Sinkkonen J. (2015) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoitettaessa. Teoksessa Sinkkonen J. ja Tervonen-Arnkil K. (Toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim.

Sinkkonen J. (2015) Adoptoidun tai sijoitetun lapsen ja nuoren yksilöterapia. Teoksessa Sinkkonen J. ja Tervonen-Arnkil K. (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Helsinki: Duodecim.

Starndell H. (2005) Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Teoksessa Laadullisen sosiaalityön tutkimuksen eettiset kysymykset. Stakes/Työpapereita 4/2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Tulensalo H. (2015) Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä. Lisensiaattitutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tuomi J. ja Sarajärvi A. (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuovila P. (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tuoksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Törrönen M. (2001) Lapset arjen subjekteina Reflektiivisen etnografian mahdollisuudet. Teoksessa Karvinen S., Pösö T. ja Satka M. (2001) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi.

Valkonen L. (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitovuoren vanhempisuhteet. Stakes sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.

Vario P. (2014) ”Lastensuojelussa on kyse siitä, että lapsella on hyvä olla.” kokemusasiantuntijalapsen hyvinvointia ja lastensuojelua tutkimassa. Pesäpuu ry. Tutkimuksia 3/2014.

Vinterhed K., Börjeson B., Cederström A., Fredin E., Hessle M. ja Hessle S. (1981) Barns i kris: en bok om barn och separation. Stockholm: Almqvist & Wiksel.

Väliavaara C. (2008) Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa Ketola J. (toim.)
Menetyksistä mahdollisuuksiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

LIITTEET

Liite 1. Lapsen suostumus Salapoliisipäivän aikana tallennettujen tietojen hyödyntämiseen tutkimuskäytössä

Tervehdys arvoisa salapoliisi!

Minun nimeni on Laura. Opiskelen Jyväskylän yliopistossa ja olen tekemässä tutkimusta esi- ja alakouluikäisistä lapsista, jotka asuvat sijaisperheessä. Tutkimuksessani juuri teidän lasten ajatukset ovat arvokkaita ja tärkeitä.

Olen mukana teidän lasten kanssa (ajankohta) järjestettävässä Salapoliisipäivässä ja haluaisin tehdä tutkimukseni päivän tapahtumista ja siksi pyydän lupaasi sitä varten. Minua kiinnostaa etenkin ikävään liittyvät asiat ja teidän lasten ehdotukset ikävän helpottamiseksi.

Tarkoitukseni on nauhoittaa päivän keskusteluja ja tehdä muistiinpanoja salapoliisitoiminnastanne. Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. Päivän aikana kertyneistä keskusteluista, muistiinpanoista ja mahdollisista askarteluista kokoon tutkimusraportin, jossa en käytä lasten nimiä, joten sinua ei voida siitä tunnistaa. Lisäksi hävitän muistiinpanot ja nauhoitukset tutkimuksen valmistuttua.

Laura Linnamaa saa käyttää tutkimuksessaan Salapoliisipäivän aikana tuotettua tietoa.

Päivämäärä ja paikka: _____

Nimi: _____

Liite 2. Infokirje ja suostumuslupapyyntö lapsen sijaisvanhemmalle/huoltajalle

Hei,

nimeni on Laura Linnamaa ja opiskelen sosiaalityötä Jyväskylän yliopistossa. Olen tekemässä pro gradu –tutkielmaani sijaisperheissä asuvista esi- ja alakouluikäisistä lapsista. Minua kiinnostaa lasten kokemukset ikävästä: ketä tai mitä lapset ikävöivät sekä mikä ikävää voisi helpottaa. Ikävä saattaa sijaishuollossa näyttäytyä melko vaiettuna teemana, eikä lapsi välttämättä osaa oma-aloitteisesti puhua ikävästään. Ikävän puheeksi ottaminen olisi kuitenkin lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeää; sen avulla on mahdollista selvittää, ketkä ovat lapselle aidosti merkityksellisiä ihmisiä ja miten lapsen suhdetta hänelle tärkeisiin, turvallisiin ihmisiin voidaan tukea.

Haluan tuoda nimenomaan lapsen äänen kuuluviin. Lasten kokemusmaailmasta kumpuava tieto on merkittävää, sillä sitä voidaan hyödyntää, kun pyritään kohti parempaa ja lapsiystävällisempää lastensuojelua sekä sijaishuoltoa.

Toteutan tällä hetkellä sosiaalityön käytännön harjoitteluni Pesäpuu ry:ssä. Tarkoitukseni on osallistua Pesäpuun ja (kunnan nimi) perhehoidon (ajankohta) järjestämään Salapoliisipäivään, jossa kerään tutkimusaineistoni lasten toimintaa havainnoimalla. Yksi päivän tutkimusteemoista on ikävä ja keinot sen helpottamiseksi. Havainnointini apuna käytän lasten päivän aikana tuottamaa materiaalia sekä nauhuria. Pyydän lupaanne kerätä aineistoa perheeseen sijoitetun lapsen osalta päivän aikana.

Lasten tai heidän läheistensä henkilöllisyys ei tule paljastumaan tutkimusraportissani, enkä kerää lapsista tietoa etukäteen. Käytän tutkimuksessani vain niiden lasten aineistoa, joiden tutkimukseen olen saanut luvat. Hankin luvan tutkimukseen (kunnan nimi), lapsen huoltajalta, sijaisvanhemmilta sekä lapselta itseltään. Huolehdin aineiston säilyttämisestä ja käyttöön liittyvästä riittävästä tietoturvallisuudesta ja pidän aineiston vain omassa käytössäni. Tutkimuksen valmistuttua hävitän havainnointiini pohjautuvat muistiinpanot, äänitallenteet ja muun materiaalin. Tutkimustani ohjaa sosiaalityön professori Marjo

Kuronen. Tutkimuksen on tarkoitus valmistua keväällä 2017, jonka jälkeen se on saatavana Jyväskylän yliopiston kirjastosta.

Mikäli teille tulee mieleenne jotakin kysyttävää, älkää epäilkö ottaa yhteyttä. Vastaan mielelläni.

Annan suostumukseni tutkimukselle (lapsen huoltaja/huoltajat/sijaisvanhempi/sijaisvanhemmat):

Pvm. ja allekirjoitus __/__/2016 _____

Nimenselvennys _____

Pvm. ja allekirjoitus __/__/2016 _____

Nimenselvennys _____

Suurkiitos jo etukäteen ja aurinkoista kevään jatkoa!

Laura Linnamaa
Sosiaalityön opiskelija
Jyväskylän yliopisto
s-posti: xxx
p. xxx

Marjo Kuronen
Sosiaalityön professori
Jyväskylän yliopisto
s-posti: xxx
p. xxx